

Львівський національний університет імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України

Львівський національний університет імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БУРАЧИНСЬКА ЮСТИНА БОГДАНІВНА

УДК 343.3/.7

ДИСЕРТАЦІЯ
СТВОРЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ ЯК ОЗНАКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ю. Б. Бурачинська

Науковий керівник **Денькович Ольга Іванівна**, кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Бурачинська Ю. Б. Створення небезпеки як ознака складу кримінального правопорушення у кримінальному праві України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2023.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення у кримінальному праві України, на підставі якого розроблено пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення положень КК України у контексті кримінальної відповідальності за створення небезпеки.

У першому розділі роботи, у якому описані загальнотеоретичні засади дослідження створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення у кримінальному праві України, зосереджена увага на історичному та зарубіжному регулюванні кримінальної відповідальності за створення небезпеки. Також описано стан дослідження цієї проблематики у доктрині кримінального права.

Проаналізовано стан наукових досліджень, які пов'язані з питаннями кримінальної відповідальності за створення небезпеки. Зазначено, що у сучасній доктрині кримінального права відсутнє комплексне дослідження проблематики створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення, а ті дослідження, які проводились, лише побіжно та фрагментарно стосувалися цього питання, оскільки в цілому були присвячені аналізу інших кримінально-правових питань.

Завдяки проведеному історико-правовому аналізу щодо встановлення відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, простежено зародки початку нормативного врегулювання цього питання. Було проаналізовано як змінювалося таке регулювання у різні періоди існування української державності. З'ясовано, що до середини XIX ст. створення

небезпеки як окрема ознака складу кримінального правопорушення не виділялась. Така небезпека вважалась властивістю діяння, а не окремим суспільно небезпечним наслідком, і закладалась у конструкцію формальних складів кримінальних правопорушень. Вперше кримінальні правопорушення, у яких створення небезпеки заподіяння істотної шкоди було назване як суспільно небезпечний наслідок складу кримінального правопорушення, були передбачені в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. Також загальний склад делікту створення небезпеки у вузькому значенні вперше був передбачений у КК Польщі 1932 р.

Вивчення зарубіжного досвіду встановлення кримінальної відповідальності дає підстави стверджувати, що у різних типах правових систем, до яких належать іноземні держави, кримінальні закони яких було проаналізовано, передбачена кримінальна відповідальність за створення небезпеки у певних випадках. З'ясовано, що, подібно, як і в Україні, конструкція деліктів створення небезпеки в іноземних державах використовується для кримінально-правового регулювання різних суспільних відносин, тобто відповідні статті розміщено у різних структурних частинах Особливої частини кримінальних законів. Можна запозичити зарубіжний досвід окремих країн (Республіки Польща, Французької Республіки, Канади, Республіки Індія) у контексті доповнення КК України загальним складом делікту створення небезпеки.

Другий розділ дисертації присвячений дослідженню поняття «створення небезпеки» у кримінальному праві, поняття та видів складів кримінальних правопорушень створення небезпеки, характеристики конструкції складу кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки, а також шляхам вдосконалення КК України в частині відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складів яких є створення небезпеки.

Визначено, що «небезпека» у кримінальному праві має потрійне значення: вона є як реальною можливістю настання істотної шкоди у майбутньому, так і дійсністю, оскільки є станом, коли щось загрожує, тобто такий стан вже існує об'єктивно і зумовлений певними обставинами. Крім цього, такий стан стає новим джерелом потенційної небезпеки.

Обґрунтовано, що дослідження змісту правової природи «створення небезпеки» варто здійснювати з урахуванням таких чинників: 1) лексичного значення слів «створення» та «небезпека»; 2) специфіки співвідношення «позитивних» та «негативних» понять, зокрема, позитивного поняття «безпека», яке є протилежним за значенням до негативного поняття «небезпека»; 3) виду дієслова «створювати», «створити» – доконаного чи недоконаного; 4) категорій діалектики, які визначають закономірності зміни, розвитку, динаміки речей; 5) видів можливостей, які існують в об'єктивній дійсності, а також ступеня ймовірності цих можливостей; 6) контексту, тобто що йдеться про застосування цього поняття у кримінальному праві як галузі права та праві зокрема; 7) змін, які виникають в об'єктивній дійсності внаслідок вчинення винним суспільно небезпечного діяння.

Встановлено, що «створення небезпеки» у кримінально-правовому розумінні означає і дію як певний процес, у результаті якого виникають зміни у стані об'єкта кримінально-правової охорони, і суспільно небезпечний наслідок такої дії. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що «створення небезпеки» у кримінальному праві – це уможливлення настання істотної шкоди для об'єкта кримінально-правової охорони, а також породження стану, коли об'єкту кримінально-правової охорони загрожує ризик (небезпека) внаслідок вчинення винним суспільно небезпечного діяння, яким створюється небезпека. У результаті створення небезпеки відбуваються зміни в об'єктивній реальності, у стані об'єкта, який існував раніше. Цей стан, коли загрожує ризик (небезпека), стає, по суті, новим джерелом потенційної шкоди.

Визначено, що поняття «делікт створення небезпеки» має два значення: широке та вузьке. У широкому значенні поняття «делікт створення небезпеки» охоплює усі кримінальні правопорушення, суспільна небезпека яких полягає у створенні реальної загрози заподіяння істотної шкоди. У вузькому значенні в обсяг поняття «делікт створення небезпеки» входять кримінальні правопорушення, в яких створення небезпеки є окремою ознакою складу – суспільно небезпечним наслідком.

Підтримано доцільність поділу деліктів створення небезпеки на делікти абстрактної та конкретної небезпеки, для яких характерним є створення реальної небезпеки (загрози) заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони як ознаки кримінального правопорушення. Така реальна небезпека може бути двох видів: абстрактна і конкретна, реалізація якої залежатиме від ступеня ймовірності її здійснення (ступеня ймовірності реалізації небезпеки).

Доведено, що встановлення кримінальної відповідальності за створення небезпеки є доцільним лише в окремих випадках, при чому варто враховувати кількісний та якісний критерії. Якісний критерій полягає у тому, що небезпека створюється для тих об'єктів кримінально-правової охорони, які є особливо цінними у певному суспільстві, потребують посиленого захисту, яким можна легко заподіяти істотну шкоду, тобто враховується для кого чи чого створюється ця небезпека. Крім цього, потрібно ще брати до уваги джерело небезпеки, з яким взаємодіє винний, або те джерело небезпеки, яке винний сам може створювати. Кількісний критерій виражений у ступені ймовірності, тобто необхідно визначити якою є можливість заподіяння істотної шкоди у майбутньому, у разі створення реальної небезпеки об'єктам кримінально-правової охорони така можливість повинна мати високу ймовірність здійснення.

Обґрунтовано, що кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, є окремою групою кримінальних правопорушень, яка має власні особливості усіх чотирьох елементів складу кримінального правопорушення, зокрема, особливості об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення. Відповідно було сформульовано узагальнену конструкцію складу кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки (конструкцію складу делікту створення небезпеки у вузькому значенні) та подане власне бачення цієї проблематики. Вказано, що законодавцю варто змінити підхід до конструювання складів деліктів створення небезпеки у вузькому значенні, ознакою складу яких є суспільно небезпечний наслідок. Такий підхід має бути однаковим до регулювання відповідних суспільних відносин та має простежуватись у всьому КК України.

Акцентовано увагу на тому, що більш доцільно було б конструювати такі делікти створення небезпеки як багатооб'єктні кримінальні правопорушення, які у юридичній конструкції складів відповідних кримінальних правопорушень відображені як основний та додатковий безпосередній об'єкти. У цих деліктах небезпека створюється для додаткового безпосереднього об'єкта кримінально-правової охорони. Суспільно небезпечне діяння у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні може полягати у порушенні винним спеціальних правил, встановлених з метою захисту об'єктів зовнішнього світу від заподіяння їм істотної шкоди, а також суспільно небезпечне діяння може не становити порушення спеціальних правил, але бути пов'язане з деструктивним впливом на певні об'єкти, зокрема, йдеться про їх пошкодження, знищення, руйнування, втручання в нормальний процес їх функціонування та створення перешкод для нього, тобто йдеться про порушення заборони, встановленої у КК України. Суспільно небезпечний наслідок як ознака об'єктивної сторони деліктів створення небезпеки у вузькому значенні полягає у створенні небезпеки (загрози) для об'єктів кримінально-правової охорони. Причиновий зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком у кримінальних правопорушеннях, ознакою складу яких є створення небезпеки, полягає у тому, що суспільно небезпечне діяння винного передуює в часі суспільно небезпечному наслідку у виді створення небезпеки (загрози) і з необхідністю породжує його настання.

Суб'єкт кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, – спеціальний, ним є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а також зобов'язана дотримуватися відповідних правил безпеки, крім цього, суб'єкт може бути загальним у випадку, коли суспільно небезпечне діяння не становить порушення спеціальних правил, ним є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Особливість суб'єктивної сторони деліктів створення небезпеки у вузькому значенні мала б полягати у тому, що до наслідків у виді створення небезпеки винний ставиться необережно, хоча до суспільно небезпечного діяння може ставитись як умисно, так і необережно.

Запропоновано шляхи вдосконалення чинного КК України у контексті встановлення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складів яких є створення небезпеки. Зокрема, варто уніфікувати термінологію, яка використовується у КК України, та у відповідних випадках замінити словосполучення «створило загрозу...» на «створило небезпеку...». Також розроблено пропозицію доповнити Розділ II Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» загальним складом делікту створення небезпеки, який матиме таку конструкцію: «Стаття 129-1. Створення небезпеки для життя чи здоров'я іншої людини. Порушення спеціальних правил особою, яка зобов'язана їх дотримуватися, що створило небезпеку для життя іншої людини, а також небезпеку заподіяння такій людині тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, – карається штрафом до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років».

Запропоновано здійснити диференціацію кримінальної відповідальності в окремих складах кримінальних правопорушень, у яких санкція є однаковою як у випадку створення небезпеки, так і у випадку заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, шляхом конструювання основного складу кримінального правопорушення у випадку створення небезпеки заподіяння істотної шкоди та кваліфікованого складу кримінального правопорушення у разі реального заподіяння такої шкоди. Крім цього, подано пропозицію внести зміни до санкцій тих кримінально-правових норм, у яких передбачено однаковий або вищий вид і розмір покарання за створення небезпеки об'єкту кримінально-правової охорони, ніж у разі заподіяння істотної шкоди, з метою забезпечення співмірності виду і розміру покарання вчиненому діянню.

У третьому розділі дисертаційного дослідження приділено увагу відмежуванню складу кримінального правопорушення, ознакою складу якого є

створення небезпеки, від складів незакінченого кримінального правопорушення та діянь, які є малозначними.

З'ясовано, що для готування до кримінального правопорушення характерна абстрактна небезпека, а для замаху на кримінальне правопорушення і для деліктів створення небезпеки у вузькому значенні характерна конкретна небезпека. Ця абстрактна і конкретна небезпеки є видами реальної небезпеки, які мають різний ступінь ймовірності реалізації. У абстрактній небезпеці ступінь ймовірності реалізації небезпеки є низьким, а у конкретній небезпеці – високим.

Під час дослідження встановлено, що з формальної точки зору замах у випадку вчинення деліктів створення небезпеки не є можливим, якщо виходити із законодавчого визначення замаху у КК України, а також тих відмінностей між замахом на кримінальне правопорушення та деліктами створення небезпеки у вузькому значенні щодо об'єкта кримінально-правової охорони, якому створюється небезпека, а також щодо форми вини. З'ясовано, що делікти створення небезпеки є особливою групою кримінальних правопорушень, їх можна вважати певним етапом у вчиненні кримінального правопорушення, а саме відображенням у кримінальному законі попередніх етапів здійснення суспільно небезпечного діяння у необережних кримінальних правопорушеннях, оскільки об'єкту кримінально-правової охорони лише створюється небезпека заподіяння істотної шкоди, а реальна істотна шкода ще не заподіюється.

Визначено, що не є можливою добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні у випадку вчинення кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, у зв'язку з особливостями конструкції цих кримінальних правопорушень та неможливістю дотримання всіх умов, які є необхідними для добровільної відмови.

Внаслідок проведеного дослідження доведено, що кримінальним правопорушенням, ознакою складів яких є створення небезпеки, не є притаманними всі умови, які мають бути наявними для малозначного діяння, а тому делікти створення небезпеки не можуть бути визнані малозначними. Зокрема, не можуть визнаватися малозначними діяння, які формально містять ознаки

кримінальних правопорушень, ознакою складів яких є створення небезпеки, зокрема ті, об'єктом посягання у яких є життя та здоров'я людини, довкілля, безпека; ті, які посягають на декілька об'єктів кримінально-правової охорони (мають основний та додатковий безпосередні об'єкти); а також ті, які вчинені через необережність, і ті, що вчинені із непрямим умислом у зв'язку з конструкцією таких деліктів.

Ключові слова: створення небезпеки, створення небезпеки як ознака складу кримінального правопорушення, делікти створення небезпеки, кримінальна відповідальність за створення небезпеки, кримінальне правопорушення (злочин), склад кримінального правопорушення, об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, кримінально-правова характеристика, конструювання диспозицій статей, криміналізація, відповідальність, кримінальна відповідальність, покарання, Кримінальний кодекс, законодавство України, міжнародне законодавство.

SUMMARY

Burachynska Yu. B. Creation of danger as a sign of the body of criminal offense in the criminal law of Ukraine. – Qualification research paper. Manuscript.

Thesis for a Scholarly Degree of Doctor of Philosophy in speciality 081 – Law. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2023.

The thesis is a complex scholarly research of the creation of danger as a sign of the body of criminal offense in the criminal law of Ukraine based on which proposals and recommendations on improving the provisions of the Criminal Code of Ukraine in the context of criminal liability for creation of danger have been elaborated.

In the first chapter of the work, in which is described the general theoretical principles of the research of the creation of danger as a sign of the body of criminal offense in the criminal law of Ukraine, attention is focused on the historical and foreign regulation of criminal liability for creation of danger. It is also described the state of research of this problem in the doctrine of criminal law.

It is analyzed the state of scientific research related to issues of criminal liability for creation of danger. It is noted that in the modern doctrine of criminal law there is no comprehensive study of the problem of creation of danger as a sign of the body of criminal offense, and those studies that were conducted only briefly and fragmentarily related to this issue, as they were generally devoted to the analysis of other criminal law issues.

Thanks to the conducted historical and legal analysis regarding the establishment of liability for criminal offenses, the sign of the body of which is the creation of danger, the germs of the beginning of the regulatory settlement of this issue have been traced. It was analyzed how such regulation changed in different periods of the existence of Ukrainian statehood. It was found that by the middle of the 19th century the creation of danger was not singled out as a separate sign of the body of criminal offense. Such a danger was considered a feature of the act, and not a separate socially dangerous consequence, and was included in the construction of formal structures of criminal offenses. For the first time, criminal offenses in which the creation of a danger of causing significant harm was named as a socially dangerous consequence of the body of criminal offense were provided for in the Criminal Code of 1845. Also, the general body of the

tort of creation of danger in a narrow sense was first provided for in the Criminal Code of Poland of 1932.

Studying the foreign experience of establishing criminal liability gives reason to assert that in various types of legal systems, which include the foreign states whose criminal laws were analyzed, criminal liability is provided for creation of danger in certain cases. It was found that, similarly to Ukraine, the construction of torts of creation of danger in foreign countries is used for the criminal law regulation of various social relations, that is, the relevant articles are placed in different structural parts of the Special Part of Criminal Laws. It is possible to borrow the foreign experience of certain countries (Republic of Poland, French Republic, Canada, Republic of India) in the context of supplementing the Criminal Code of Ukraine with the general body of the tort of creation of danger.

The second chapter of the thesis is devoted to the research of the concept of «creation of danger» in criminal law, the concept and types of bodies of criminal offenses of creation of danger, the characteristics of the construction of the body of criminal offense, the sign of which is the creation of danger, as well as ways of improving the Criminal Code of Ukraine in terms of responsibility for criminal offenses, the sign of body of which is the creation of danger.

It is determined that «danger» in criminal law has a triple meaning: it is both a real possibility of significant harm in the future, and reality, as it is a state when something threatens, that is, such a state already exists objectively and is determined by certain circumstances. In addition, this state becomes a new source of potential danger.

It is grounded that the research of the content of the legal nature of «creation of danger» should be carried out taking into account the following factors: 1) the lexical meaning of the words «creation» and «danger»; 2) specifics of the ratio of «positive» and «negative» concepts, in particular, the positive concept «security», which is opposite in meaning to the negative concept «danger»; 3) type of verb «to create» – perfect or imperfect; 4) categories of dialectics, which determine the patterns of change, development, dynamics of things; 5) types of possibilities that exist in objective reality, as well as the degree of probability of these possibilities; 6) the context, i.e. that it is about

the application of this concept in criminal law as a branch of law and law in particular; 7) changes that occur in objective reality as a result of the perpetrator committing a socially dangerous act.

It is established that «creation of a danger» in the criminal law sense means both an action as a certain process that results in changes in the state of the object of criminal law protection, and a socially dangerous consequence of such an action. The conducted research provides grounds for asserting that «creation of danger» in criminal law is the possibility of establishing significant harm to the object of criminal law protection, as well as the creation of a state when the object of criminal law protection is threatened with risk (danger) as a result of committing the socially dangerous act that creates danger. As a result of the creation of danger, changes occur in objective reality, in the state of the object that existed before. This state of risk (danger) becomes, in fact, a new source of potential harm.

It is determined that the concept «tort of creation of danger» has two meanings: broad and narrow. In a broad meaning, the concept «tort of creation of danger» covers all criminal offenses, the social danger of which consists in creating a real threat of causing significant harm. In a narrow meaning, the scope of the concept «tort of creation of danger» includes criminal offenses in which the creation of danger is a separate sign of the body of criminal offense – a socially dangerous consequence.

It is supported the expediency of dividing the torts of creation of danger into torts of abstract and concrete danger, which are characterized by the creation of a real danger (threat) of causing significant damage to the object of criminal law protection as a sign of a criminal offense. Such a real danger can be of two types: abstract and concrete, the realization of which will depend on the degree of probability of its realization (the degree of probability of realization of the danger).

It is proved that the establishment of criminal liability for creation of danger is appropriate only in certain cases, and quantitative and qualitative criteria should be taken into account. The qualitative criterion is that the danger is created for those objects of criminal law protection that are particularly valuable in a certain society and require enhanced protection, which can easily cause significant damage, that is, it takes into

account who or what this danger is created for. In addition, it is necessary to take into account the source of danger with which the offender interacts, or the source of danger that the offender himself can create. The quantitative criterion is expressed in the degree of probability, that is, it is necessary to determine what is the possibility of causing significant damage in the future, in case of creation a real danger to the objects of criminal law protection, such a possibility must have a high probability of realization.

It is grounded that criminal offenses, the sign of body of which is the creation of danger, are a separate group of criminal offenses that have their own characteristics of all four elements of the body of criminal offense, in particular, the peculiarities of the objective and subjective signs of the body of criminal offense. It is formulated generalized construction of the body of criminal offense, the sign of which is the creation of danger (the construction of the body of tort of creation of danger in the narrow meaning) and it is presented an own vision of this issue. It is indicated that the legislator should change the approach to construction of the bodies of torts of creation of danger in the narrow meaning, the sign of body of which is a socially dangerous consequence. This approach should be the same to the regulation of relevant social relations and should be observed throughout the Criminal Code of Ukraine.

It is focused attention on the fact that it would be more appropriate to construct such torts of creation of danger as multi-objective criminal offenses, which are reflected as the main and additional direct objects in the legal structure of the body of the criminal offenses. In these torts danger is created for an additional direct object of criminal law protection. A socially dangerous act in torts of creation of danger in the narrow meaning may consist in the perpetrator's violation of special rules established to protect objects of the outside world from causing them significant harm, as well as a socially dangerous act may not constitute a violation of special rules, but may be related with a destructive effect on certain objects, in particular, it is about their damage, destruction, interference with the normal process of their functioning and creation of obstacles for it, that is, it is about violation of the prohibition established in the Criminal Code of Ukraine. A socially dangerous consequence as a sign of the objective side of torts of creation of danger in the narrow meaning consists in creation of danger (threat) for objects of criminal law

protection. The causal relationship between a socially dangerous act and a socially dangerous consequence in criminal offenses, the sign of body of which is the creation of danger, consists in the fact that the socially dangerous act of the perpetrator precedes in time the socially dangerous consequence in the form of creating a danger (threat) and necessarily gives rise to its onset.

The subject of criminal offenses, the sign of which is the creation of danger, is a special one, it is a *compos mentis* individual who has reached the age from which criminal liability can arise, and is also obliged to observe the relevant safety rules and is familiar with such rules. In addition, the subject can be a general one in the case when a socially dangerous act does not constitute a violation of special rules, it is a *compos mentis* individual who has reached the age from which criminal liability can arise. The peculiarity of the subjective side of the torts of creation of danger in the narrow meaning should be that the perpetrator is careless about the consequences in the form of creating danger, although a socially dangerous act can be treated both intentionally and carelessly.

It is proposed ways of improvement of the current Criminal Code of Ukraine in the context of establishing criminal liability for criminal offenses a sign of body of which is the creation of danger. In particular, it is worth unifying the terminology used in the Criminal Code of Ukraine and, in appropriate cases, replacing the phrase «created a threat...» with «created a danger...». A proposal has also been developed to supplement Chapter II of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine «Criminal offenses against life and health of a person» with the general body of the tort of creation of danger, which will have the following construction: «Article 129-1. Creating a danger to the life or health of another person. Violation of special rules by a person who is obliged to observed them, which created a danger to the life of another person, as well as a danger of inflicting grievous bodily injury and bodily injury of medium gravity on such a person, is punishable by a fine of up to seventy tax-free minimum incomes of citizens or community service for a period of one hundred up to two hundred and forty hours, or by correctional work for a period of up to two years, or by arrest for a period of up to six months, or by restriction of freedom for a period of up to two years».

It is proposed to carry out the differentiation of criminal liability in separate bodies of criminal offenses, in which the sanction is the same both in the case of creation a danger and in the case of causing significant harm to the object of criminal law protection, by constructing the main body of the criminal offense in the case of creation a danger of causing significant harm and the qualified body of the criminal offense in case of real infliction of such harm. In addition, it is submitted a proposal to amend the sanctions of those criminal law norms, which provide for the same or higher type and amount of punishment for creation a danger to the object of criminal law protection than for causing significant harm, in order to ensure the proportionality of the type and amount of punishment for the committed act.

In the third chapter of the research, attention is paid to distinguishing the body of criminal offense, the sign of body of which is the creation of danger, from the body of an unfinished criminal offense and actions that are insignificant.

It is found that preparation for a criminal offense is characterized by abstract danger, while attempted criminal offense and torts of creation of danger in the narrow meaning are characterized by concrete danger. These abstract and concrete dangers are types of real danger that have different degrees of probability of realization. In an abstract danger the degree of probability of realization of the danger is low, and in a concrete danger – high.

During the research, it is established that from a formal point of view, an attempt in the case of a tort of creation of danger is not possible, if we proceed from the legislative definition of an attempt in the Criminal Code of Ukraine, as well as the differences between an attempt to commit a criminal offense and the tort of creation of danger in the narrow meaning regarding the object of criminal law protection, to which danger is created, as well as regarding the form of guilt. It was found that torts of creation of danger are a special group of criminal offenses, they can be considered a certain stage in the commission of a criminal offense, namely a reflection in the criminal law of the previous stages of the committing a socially dangerous act in careless criminal offenses, since for the object of criminal law protection is only created the danger of causing substantial harm, and the real substantial harm has not yet occurred.

It is determined that voluntary refusal is not possible in the case of an unfinished criminal offense in the case of the commission of criminal offences, the sign of body of which is the creation of danger, due to the peculiarities of the construction of these criminal offenses and the impossibility of observing all the conditions necessary for voluntary refusal.

As a result of the conducted research, it is proved that the criminal offense, the sign of body of which is the creation of danger, does not have all the conditions that must be present for a minor act, and therefore the torts of creation of danger cannot be recognized as minor. In particular, actions that formally contain signs of criminal offenses, the sign of which is the creation of danger, in particular, those whose object of encroachment is human life and health, the environment, safety, cannot be recognized as insignificant; those that encroach on several objects of criminal law protection (have the main and additional direct objects); as well as those committed through carelessness, and those committed with indirect intent in connection with the construction of such torts.

Key words: creation of danger, creation of danger as a sign of the body of criminal offense, torts of creation of danger, criminal liability for creation of danger, criminal offense (crime), body of criminal offense, objective side of the body of criminal offense, criminal law characteristics, construction of dispositions of articles, criminalization, liability, criminal liability, punishment, Criminal Code, legislation of Ukraine, international legislation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бурачинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки: стан дослідження проблеми у доктрині кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 245 – 252.
2. Бурачинська Ю. Б. Позитивні зобов'язання держави щодо захисту права на життя від небезпеки відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: кримінально-правовий аспект. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 4. С. 69–81.
3. Бурачинська Ю. Б. Створення небезпеки: історико-правовий аналіз положень кримінального законодавства, що діяло на території України (XI ст. – початок XX ст.). *Наукові перспективи*. 2022. Випуск № 5 (23). С. 346–372.
4. Бурачинська Ю. Б. Поняття «створення небезпеки» у кримінальному праві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 135–149.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Бурачинська Ю. Види деліктів створення небезпеки у Кримінальному кодексі України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXV звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2019 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 83–87.
6. Бурачинська Ю. Ознаки, що характеризують зміст поняття «створення небезпеки», у доктрині кримінального права. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XVIII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (18–19 квітня 2019 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 165–167.
7. Бурачинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки за Статутами Великого князівства Литовського: порівняльний аналіз. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVI звітної

- науково-практичної конференції (6–7 лютого 2020 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 112–116.
8. Бурачинська Ю. Цінності, за створення небезпеки заподіяння істотної шкоди яким передбачена кримінальна відповідальність у статтях Особливої частини КК України. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XIX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (24 квітня 2020 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 207–209.
 9. Бурачинська Ю. Кримінально-правове значення виокремлення кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 126–130.
 10. Бурачинська Ю. Створення небезпеки або створення загрози як складова понятійного апарату кримінального права. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2022 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 145–147.
 11. Бурачинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки за австрійським Кримінальним кодексом 1852 року. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XXI Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (22–23 квітня 2022 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 168–170.
 12. Бурачинська Ю. Окремі зауваги до питання про малозначність деліктів створення небезпеки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXIX звітної науково-практичної конференції (2–3 лютого

2023 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 123–126.

13. Бурачинська Ю. Загальний склад делікту створення небезпеки: за чи проти? *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XXII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (28 квітня 2023 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 126–129.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	22
ВСТУП.....	24
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТВОРЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ ЯК ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	32
1.1. Стан дослідження проблеми створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення у вітчизняній та зарубіжній доктрині кримінального права.....	32
1.2. Створення небезпеки як ознака складу кримінального правопорушення у кримінальному законодавстві, яке діяло на території України.....	52
1.3. Створення небезпеки як ознака складу кримінального правопорушення у кримінальному законодавстві зарубіжних країн.....	72
Висновки до Розділу 1.....	100
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ОЗНАКОЮ СКЛАДУ ЯКОГО Є СТВОРЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ, ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	102
2.1. Поняття «створення небезпеки» у кримінальному праві	102
2.2. Поняття та види складів кримінальних правопорушень створення небезпеки.....	120
2.3. Конструкція складу кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки.....	152
2.4. Створення небезпеки як ознака складу кримінального правопорушення: шляхи вдосконалення КК України.....	169
Висновки до Розділу 2.....	189
РОЗДІЛ 3. ВІДМЕЖУВАННЯ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ОЗНАКОЮ СКЛАДУ ЯКОГО Є СТВОРЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ, ВІД СКЛАДІВ НЕЗАКІНЧЕНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ДІЯНЬ, ЯКІ Є МАЛОЗНАЧНИМИ.....	193

3.1. Відмінності кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки, від складів незакінченого кримінального правопорушення.....	193
3.2. Кримінальне правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки, у контексті встановлення малозначності діяння.....	209
Висновки до Розділу 3.....	229
ВИСНОВКИ.....	232
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	240
ДОДАТКИ.....	260

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС	– Європейський Союз
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
Індія	– Республіка Індія
Іспанія	– Королівство Іспанія
Казахстан	– Республіка Казахстан
КЗ Латвії	– Кримінальний закон Латвійської Республіки
КК 1852 р.	– Кримінальний кодекс 1852 року
КК 1960 р.	– Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки
КК Грузії	– Кримінальний кодекс Грузії
КК Індії	– Кримінальний кодекс Республіки Індія
КК Іспанії	– Кримінальний кодекс Королівства Іспанія
КК Казахстану	– Кримінальний кодекс Республіки Казахстан
КК Канади	– Кримінальний кодекс Канади
КК Польщі 1932 р.	– Кримінальний кодекс Польщі 1932 року
КК РП	– Кримінальний кодекс Республіки Польща
КК України	– Кримінальний кодекс України
КК УРСР 1927 р.	– Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки 1927 року
КК Франції	– Кримінальний кодекс Французької Республіки
КК Японії	– Кримінальний кодекс Японської Держави
Конвенція	– Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
КУ ФРН	– Кримінальне уложення Федеративної Республіки Німеччина
Латвія	– Латвійська Республіка
ОЧ	– Особлива частина
Польща	– Республіка Польща

«Права 1743 р.»	– «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	– Сполучені Штати Америки
Уложення 1845 р.	– Уложення про покарання кримінальні і виправні від 15 серпня 1845 року
УРСР	– Українська Радянська Соціалістична Республіка
ФКК	– Федеральний кримінальний кодекс Сполучених Штатів Америки
Франція	– Французька Республіка
ФРН	– Федеративна Республіка Німеччина
ЦК України	– Цивільний кодекс України
Японія	– Японська Держава

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У кримінальному праві України поняття «створення небезпеки» використовується у декількох контекстах. Перш за все, реальна загроза заподіяння істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі є свідченням суспільної небезпеки діяння і, за наявності інших ознак, того, що діяння винного є кримінальним правопорушенням. Також і у випадку замаху на кримінальне правопорушення, діяння, яке безпосередньо спрямоване на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею Особливої частини КК України, створює безпосередню загрозу заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Зрештою, створення небезпеки заподіяння певної шкоди названо в окремих статтях Особливої частини КК України як ознака складів відповідних кримінальних правопорушень. У всіх описаних ситуаціях діяння суб'єкта кримінального правопорушення створює небезпеку заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Однак на питання про те, чи однаковий зміст «створення небезпеки» має в усіх цих випадках наразі немає чіткої та однозначної відповіді.

Крім цього, у сучасній доктрині кримінального права не є достатньо розробленими положення про те чому саме виникає потреба у криміналізації відповідних діянь, які створюють небезпеку; у яких випадках доцільно встановлювати кримінальну відповідальність за створення небезпеки та чим це обумовлено, а також для захисту яких суспільних відносин законодавець конструює делікти створення небезпеки.

Також у доктрині кримінального права України висловлюються різні міркування щодо правової природи кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, щодо місця створення небезпеки у конструкції складу кримінального правопорушення та особливостей кваліфікації кримінально-протиправних діянь, які таку небезпеку створюють. До того ж на сьогодні в Україні відсутнє комплексне дослідження проблематики створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення у кримінальному праві України.

Досліджували окремі аспекти цієї проблематики та здійснювали кримінально-правову характеристику окремих складів кримінальних правопорушень, пов'язаних зі створенням небезпеки, зокрема, такі науковці: Н. О. Антонюк, С. В. Бабанін, М. І. Бажанов, В. М. Бурдін, К. Ю. Гаврилова, Й. І. Горелік, О. О. Дудоров, М. Д. Дурманов, В. О. Єгорова, М. В. Іщенко, Є. В. Корнієнко, Г. С. Крайник, В. Н. Кубальський, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнєцова, В. В. Локтіонова, О. О. Маслова, В. К. Матвійчук, В. А. Мисливий, О. С. Міхлін, Р. О. Мовчан, С. В. Незнайко, Н. В. Нетеса, О. С. Олійник, М. І. Панов, О. О. Пащенко, А. А. Піонтковський, В. М. Присяжний, А. М. Притула, Н. О. Сербіна, М. С. Таганцев, В. П. Тихий, М. Г. Угрехелідзе, Є. В. Фесенко, І. О. Харь, Т. В. Церетелі, Н. М. Ярмиш.

Наведене вище підтверджує актуальність дослідження питання створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення у кримінальному праві України як для теорії кримінального права, так і для практики застосування положень кримінального закону.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри кримінального права і криминології Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми кримінально-правової охорони особи, суспільства та держави» на 2016–2018 рр. (номер державної реєстрації 0116U001650); «Теоретико-прикладні проблеми ефективності кримінального законодавства України» на 2019–2021 рр. (номер державної реєстрації 0119U002406); «Сучасні теоретико-прикладні проблеми реформування кримінального законодавства України» на 2022–2024 рр. (номер державної реєстрації 0122U002433).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 58/11 від 28 листопада 2018 р.) та уточнено (протокол № 38/11 від 29 листопада 2022 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою цього дослідження є комплексне вирішення проблемних питань щодо створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення у кримінальному праві України, а також розробка*

та обґрунтування пропозицій із вдосконалення положень кримінального закону у цій частині.

Визначена мета зумовлює необхідність вирішення таких основних *завдань*:

- з'ясувати стан дослідження проблеми створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення у вітчизняній та зарубіжній доктрині кримінального права;
- дослідити кримінальне законодавство, яке діяло на території України, в частині відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки;
- розглянути досвід зарубіжних країн в частині відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки;
- сформулювати поняття «створення небезпеки» у кримінальному праві;
- визначити поняття та види складів кримінальних правопорушень створення небезпеки;
- проаналізувати конструкцію складу кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки;
- запропонувати шляхи вдосконалення КК України в частині відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки;
- дослідити відмінності кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки, від складів незакінченого кримінального правопорушення;
- проаналізувати кримінальне правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки, у контексті встановлення малозначності діяння.

Об'єкт дослідження – кримінальна відповідальність за створення небезпеки.

Предметом дослідження є створення небезпеки як ознака складу кримінального правопорушення у кримінальному праві України.

Методи дослідження. Під час дослідження використано загальнонаукові та спеціально-наукові методи наукового пізнання, що зумовлено метою й завданнями дисертаційної роботи, її об'єктом та предметом. Зокрема, у рамках наукової роботи використовувалися у взаємозв'язку такі методи: *діалектичний метод* – для

пізнання особливостей створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення у розвитку та взаємозв'язку із вченням про склад кримінального правопорушення (усі розділи); *історико-правовий метод* допоміг дослідити становлення, розвиток та зміни нормативного регулювання у частині відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, на території України (підрозділ 1.2); *порівняльно-правовий метод* використано під час дослідження змісту положень законодавства зарубіжних країн у частині відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, а також для відмежування кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, від складів незакінченого кримінального правопорушення та діянь, які є малозначними (підрозділи 1.3, 3.1–3.2); за допомогою *герменевтичного методу* було здійснено формулювання понять, що повинні використовуватися у контексті створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення, а також під час конструювання нових правових норм (підрозділи 2.1–2.2, 2.4); *формально-логічний (догматичний) метод* застосовано для з'ясування змісту кримінально-правових понять, а також вироблення пропозицій з удосконалення положень КК України щодо встановлення кримінальної відповідальності за створення небезпеки (підрозділи 2.1–2.2, 2.4); *метод аналізу та синтезу* використаний при дослідженні особливостей конструкції складів кримінальних правопорушень, ознакою яких є створення небезпеки, а також при відмежуванні кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, від кримінальних правопорушень, які мають з ними спільні ознаки (підрозділи 2.3, 3.1–3.2).

Нормативну базу дослідження становлять: Конституція України; Кримінальний кодекс України; інші нормативно-правові акти України.

Теоретичною базою дослідження стали наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених з кримінального права, теорії права та інших галузей суспільних наук (підручники, посібники, монографії, публікації в періодичній літературі, автореферати дисертацій, матеріали конференцій).

Емпіричну базу дослідження становить інформація, отримана в результаті аналізу матеріалів судової практики (проаналізовано близько 200 вироків судів першої інстанції, рішень апеляційної інстанції, постанов Верховного Суду України та постанов Пленуму Верховного Суду України) та практики Європейського суду з прав людини (14 рішень ЄСПЛ), які пов'язані з темою дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним науковим дослідженням проблематики створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення у кримінальному праві України. Розглянуті у дисертації питання у сукупності дають відповіді щодо правової природи, поняття та ознак «створення небезпеки» у кримінальному праві, поняття та видів складів кримінальних правопорушень створення небезпеки, особливостей конструкції їх складів, а також шляхів вдосконалення КК України в частині відповідальності за делікти створення небезпеки. За результатами цього наукового дослідження сформульовано та обґрунтовано концептуальні положення, що характеризуються науковою новизною, зокрема:

уперше:

- визначено, що поняття «делікт створення небезпеки» у широкому значенні охоплює усі кримінальні правопорушення, суспільна небезпека яких полягає у створенні реальної загрози заподіяння істотної шкоди. У вузькому значенні в обсяг поняття «делікт створення небезпеки» входять кримінальні правопорушення, в яких створення небезпеки є окремою ознакою складу – суспільно небезпечним наслідком;
- з'ясовано, що «небезпека» у кримінальному праві має потрійне значення: є реальною можливістю настання істотної шкоди у майбутньому; є дійсністю, тобто станом, у якому перебуває об'єкт; такий стан стає новим джерелом потенційної небезпеки;
- обґрунтовано, що з метою дотримання принципів диференціації кримінальної відповідальності, а також забезпечення співмірності виду і розміру покарання тяжкості кримінального правопорушення, санкція за делікт створення

небезпеки має передбачати менш суворий вид і розмір покарання, ніж у випадку заподіяння реальної істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони;

- констатовано, що до середини XIX століття створення небезпеки як окрема ознака складу кримінального правопорушення не виділялась, а вважалася властивістю діяння і закладалась у конструкцію формальних складів кримінальних правопорушень. Вперше кримінальні правопорушення, у яких створення небезпеки заподіяння істотної шкоди було назване як суспільно небезпечний наслідок складу кримінального правопорушення, були передбачені в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. Загальний склад делікту створення небезпеки у вузькому значенні вперше був передбачений у КК Польщі 1932 р.;

удосконалено:

- змістовне наповнення якісного та кількісного критеріїв, які визначають наявність підстав для криміналізації делікту створення небезпеки у вузькому значенні. Якісний критерій відображає для кого чи чого створюється небезпека та характеристики джерела небезпеки, з яким взаємодіє суб'єкт кримінального правопорушення. Кількісний критерій виражений у ступені ймовірності заподіяння істотної шкоди і полягає у необхідності визначення того, якою є можливість заподіяння істотної шкоди у майбутньому;
- узагальнену конструкцію складу кримінального правопорушення створення небезпеки шляхом визначення її особливостей відповідно до кожного з елементів складу та його ознак;
- положення про те, що склади кримінальних правопорушень, ознакою яких є створення небезпеки, є законодавчим відображенням у кримінальному законі попередніх етапів здійснення суспільно небезпечного діяння у необережних кримінальних правопорушеннях;

набули подальшого розвитку:

- наукові твердження про механізм заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони у деліктах створення небезпеки. У результаті вчинення суспільно небезпечного діяння об'єктивна дійсність змінюється у такий спосіб,

що, по-перше, виникає нова можливість, а саме можливість заподіяння істотної шкоди, по-друге, об'єкт кримінально-правової охорони переходить у новий стан – стан реальної небезпеки, та, по-третє, виникає певне джерело потенційної небезпеки;

- доктринальний підхід про необхідність доповнення КК України статтею, у якій буде передбачено відповідальність за загальний склад делікту створення небезпеки.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені у дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані:

- у *правотворчості* – для вдосконалення положень КК України, у яких встановлена кримінальна відповідальність за створення небезпеки;

- у *правозастосовній діяльності* – для вирішення компетентними органами питань кримінально-правової кваліфікації щодо кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки;

- у *науково-дослідній діяльності та навчальному процесі* – для подальшого дослідження окремих аспектів створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення; під час викладання кримінального права України та інших навчальних дисциплін; для підготовки підручників, навчальних посібників, науково-практичних коментарів до КК України.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною закінченою науковою працею, у якій сформульовано положення, що характеризуються науковою новизною, теоретичним та практичним значенням. Результати дослідження отримані на підставі самостійних досліджень питань, що стосуються створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення, опрацювання та аналізу відповідного законодавства України та іноземних держав, а також наукових джерел.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднено та обговорено на таких наукових заходах: XXV звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (7–8 лютого 2019 року), XVIII Міжнародній студентсько-аспірантській

науковій конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (18–19 квітня 2019 року), XXVI звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (6–7 лютого 2020 року), XIX Міжнародній студентсько-аспірантській науковій конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (24 квітня 2020 року), XXVII звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (5–6 лютого 2021 року), XXVIII звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (3–4 лютого 2022 року), XXI Міжнародній студентсько-аспірантській науковій конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (22–23 квітня 2022 року), XXIX звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (2–3 лютого 2023 року), XXII Міжнародній студентсько-аспірантській науковій конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (28 квітня 2023 року).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у тринадцяти наукових працях. Це, зокрема, чотири наукові статті у фахових виданнях категорії «Б» та дев'ять тез доповідей на наукових, науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із анотації, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 281 сторінка, з яких список використаних джерел (209 найменувань) – 20 сторінок, додатки – 21 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТВОРЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ ЯК ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

1.1. Стан дослідження проблеми створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення у вітчизняній та зарубіжній доктрині кримінального права

У визначенні кримінального правопорушення, яке міститься у ст. 11 КК України, вказано, що останнім є не лише те діяння, яке заподіяло істотну шкоду, але й те, яке створило істотну небезпеку (загрозу) заподіяння такої шкоди. Створення небезпеки заподіяння шкоди певним об'єктам кримінально-правової охорони названо як ознака складів окремих кримінальних правопорушень. Прикладами таких кримінальних правопорушень є ті, які передбачені у ст. 239, ст. 253, ст. 267, ст. 272, ст. 277, ст. 282 КК України, у яких суспільно небезпечні наслідки позначені формулюванням «якщо це створило небезпеку (загрозу)...» заподіяння істотної шкоди певним об'єктам кримінально-правової охорони. У доктрині кримінального права такі кримінальні правопорушення називають деліктами небезпеки або ж деліктами створення небезпеки. І хоча такий вид кримінальних правопорушень вже давно має окрему назву, дискусії щодо правової природи таких кримінальних правопорушень, їх класифікації залишаються відкритими. Разом з тим вказаний вид кримінальних правопорушень не є новим, тому науковці неодноразово звертались до аналізу тих чи інших аспектів кримінальної відповідальності за створення небезпеки¹.

Так, однією з перших праць, у якій розглядалась проблематика створення небезпеки в контексті вчення про склад злочину (тут і далі у цій роботі вживається та термінологія, яку використовує певний автор чи законодавець), а саме суспільно небезпечні наслідки злочинної діяльності, є лекції із загальної частини кримінального права М. С. Таганцева 1902 року². У радянський період проблематику кримінальної відповідальності за створення небезпеки досліджували

¹ Бурчинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки: стан дослідження проблеми у доктрині кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 245.

² Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. С.-Петербург, 1902. Т. 1. 823 с.

переважно під час аналізу об'єктивної сторони складу злочину, зокрема, такі вчені: М. Д. Дурманов³, В. М. Кудрявцев⁴, Н. Ф. Кузнєцова⁵, О. С. Міхлін⁶, А. А. Піонтковський⁷, М. Г. Угрехелідзе⁸, Т. В. Церетелі⁹. Також Й. І. Горелік розглядав цю проблематику у своїх працях «Кваліфікація злочинів, небезпечних для життя і здоров'я», «Відповідальність за залишення в небезпеці за радянським кримінальним правом», «Відповідальність за поставлення в небезпеку за радянським кримінальним правом»¹⁰.

У період незалежності України, продовжуючи традицію, закладену у радянській доктрині кримінального права, вчені також розглядають питання про кримінально-правове значення створення небезпеки переважно в межах вчення про об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення. Зокрема, окремі аспекти кримінальної відповідальності за створення небезпеки досліджували такі науковці: Н. О. Антонюк (розглядала необхідність диференціації кримінальної відповідальності за делікти поставлення в небезпеку)¹¹, М. І. Бажанов (можливість настання наслідків виділив як самостійний наслідок злочину)¹², О. О. Дудоров при написанні окремих розділів у підручниках (реальну можливість настання тяжких наслідків у деліктах створення небезпеки вважав своєрідним суспільно небезпечним наслідком)¹³ та у праці, написаній у співавторстві з Р. О. Мовчаном (з'ясовували доречність конструювання частини складів злочинів проти довікля

³ Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1955. 212 с.

⁴ Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. Москва : Госюриздат, 1960. 244 с.

⁵ Кузнєцова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. Москва : Госюриздат, 1958. 219 с.

⁶ Михлин А. С. Последствия преступления. Москва : Юридическая литература, 1969. 104 с.

⁷ Курс советского уголовного права: Часть Общая / под ред. А. А. Пионтковского. Москва : Наука, 1970. Т. 2. 516 с.

⁸ Угрехелідзе М. Г. Проблема неосторожной вины в уголовном праве. Тбилиси : Мецниереба, 1976. 132 с.

⁹ Церетелі Т. В. Деликты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 56–64; Церетелі Т. В. Причинная связь в уголовном праве. Москва : Юрид. лит., 1963. 383 с.

¹⁰ Горелік Й. І. Кваліфікація преступлений, опасных для жизни и здоровья. Минск : Вышэйшая школа, 1973. 318 с.; Горелік Й. І. Ответственность за оставление в опасности по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1960. 72 с.; Горелік Й. І. Ответственность за поставление в опасность по советскому уголовному праву. Минск : Издательство «Высшая школа», 1964. 192 с.

¹¹ Антонюк Н. О. Фактична помилка та поставлення в небезпеку в ході диференціації кримінальної відповідальності за незакінчений злочин. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 286–290.

¹² Бажанов М. І. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск : Пороги, 1992. 168 с.

¹³ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

за типом деліктів створення небезпеки)¹⁴, В. В. Локтіонова (розглядала критерії, які необхідно застосовувати у визначенні реальності небезпеки заподіяння шкоди)¹⁵, О. О. Маслова (вивчаючи вплив обстановки вчинення кримінального правопорушення на суспільну небезпечність діяння, подала власне бачення «створення небезпеки»)¹⁶, М. І. Панов (поділив на види суспільно небезпечні наслідки залежно від характеру й обсягу шкоди, а також аналізував природу та види деліктів створення небезпеки)¹⁷, О. О. Пащенко (досліджував місце загрози спричинення шкоди в системі ознак об'єктивної сторони складу злочину)¹⁸, В. П. Тихий (аналізував природу та види деліктів створення небезпеки)¹⁹, Н. М. Ярмиш (у контексті дослідження причинно-наслідкового зв'язку вивчала що саме є причиною поставлення в небезпеку у кримінальному праві)²⁰. Також у цей період окремі склади кримінальних правопорушень, ознакою яких є створення небезпеки, досліджували, зокрема, такі вчені: Н. О. Антонюк, С. В. Бабанін, К. Ю. Гаврилова, В. О. Єгорова, М. В. Іщенко, Є. В. Корнієнко, Г. С. Крайник, В. Н. Кубальський, В. К. Матвійчук, В. А. Мисливий, С. В. Незнайко, Н. В. Нетеса, О. С. Олійник, О. О. Пащенко, В. М. Присяжний, А. М. Притула, Н. О. Сербіна, В. П. Тихий, Є. В. Фесенко, І. О. Харь та інші.

¹⁴ Дудоров О., Мовчан Р. Про відмову від конструкції «створення небезпеки для життя, здоров'я людини чи довкілля» у складах злочинів проти довкілля (на прикладі ст. 239 Кримінального кодексу України). *Кримінальна юстиція: quo vadis? V Львівський форум кримінальної юстиції* : збірник матеріалів науково-практичної конференції (19–20 вересня 2019 року). Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 42–50; Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Земельні злочини екологічної спрямованості: від деліктів створення небезпеки до оптимальної законодавчої моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 120–130; Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 38 с.; Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 662 с.

¹⁵ Локтіонова В. В. Створення небезпеки заподіяння фізичної та екологічної шкоди у злочинах проти довкілля. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 219 – 223.

¹⁶ Маслова О. О. Вплив обстановки вчинення кримінального правопорушення на суспільну небезпечність діяння. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 163–172.

¹⁷ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. 456 с.; Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 258–266.

¹⁸ Пащенко О. О. До питання про загрозу спричинення шкоди в кримінальному праві. *Проблеми законності*. Харків, 2007. Вип. 90. С. 141–148.

¹⁹ Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 258–266.

²⁰ Ярмиш Н. М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 39 с.

Варто зазначити, що в українській доктрині кримінального права відсутнє комплексне монографічне дослідження правової природи та підстав кримінальної відповідальності за створення небезпеки.

У сучасний період серед зарубіжних праць, які присвячені дослідженню цієї проблематики, є, зокрема, монографії Е. Гриневіч «Правопорушення абстрактного та конкретного нараження на небезпеку правових благ»²¹, М. Дудзика «Кримінальне право щодо нараження на небезпеку життя і здоров'я людини»²².

Однак аналіз вказаних вище напрацювань дозволив узагальнити, які підходи у проблематиці кримінальної відповідальності за створення небезпеки є усталеними, які дискусійними, а які залишились поза увагою науковців та потребують подальшого наукового осмислення.

Створення небезпеки (загрози) розглядалось у межах дослідження таких інститутів: склад кримінального правопорушення; поняття кримінального правопорушення; стадії кримінального правопорушення, зокрема в контексті незакінченого кримінального правопорушення; обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння²³.

Потрібно зазначити, що більшість науковців «створення небезпеки» розглядало у системі ознак складу кримінального правопорушення. Зокрема, можна виділити чотири основні підходи щодо цього питання²⁴.

Представники першого підходу (М. Д. Дурманов²⁵, О. С. Міхлін²⁶) розглядають створення небезпеки заподіяння істотної шкоди як властивість злочинного діяння. Основними їх аргументами є те, що можливість заподіяння

²¹ Hryniewicz E. *Przestępstwa abstrakcyjnego i konkretnego zagrożenia dóbr prawnych*. Warszawa : Wydawnictwo C. H. Beck, 2012. 360 s.

²² Dudzik M. *Prawo karne wobec narażenia życia i zdrowia ludzkiego na niebezpieczeństwo*. Warszawa : Wydawnictwo C. H. Beck, 2014. 322 s.

²³ Бурачинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки: стан дослідження проблеми у доктрині кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 246.

²⁴ Бурачинська Ю. Види деліктів створення небезпеки у Кримінальному кодексі України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXV звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2019 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 83.

²⁵ Дурманов Н. Д. *Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву*. Москва : Госюриздат, 1955. С. 40.

²⁶ Михлин А. С. *Последствия преступления*. Москва : Юридическая литература, 1969. С. 31, 32.

шкоди ще не є наслідком злочину, а також, що не кожна зміна у зовнішньому світі є зміною в об'єкті.

Інший, протилежний підхід до даної проблематики полягає у тому, що створення небезпеки (реальна можливість заподіяння істотної шкоди) є одним з видів суспільно небезпечних наслідків. Представники цього, домінуючого у доктрині, підходу (М. С. Таганцев²⁷, М. Г. Угрехелідзе²⁸, Н. Ф. Кузнецова²⁹, Т. В. Церетелі³⁰, О. О. Дудоров³¹, П. С. Берзін³², Т. М. Данилюк³³, В. К. Гришук³⁴) наголошують, що внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння створюються такі умови, які за свого закономірного розвитку могли б заподіяти реальну істотну шкоду для правоохоронюваного інтересу.

Представники третього підходу (В. М. Кудрявцев³⁵, Г. В. Тимейко³⁶) вважають, що створення можливості настання істотної шкоди є проміжним етапом між вчиненням злочинного діяння та фактичним злочинним наслідком. Аргументують таку позицію тим, що можливість настання істотної шкоди не можна віднести лише до властивостей діяння, а також не можна розглядати як дійсний злочинний наслідок у повному розумінні цього слова, тобто як фактичну шкоду об'єкту посягання. Однак відповідь на питання «а що це за проміжний етап?» залишається відкритою. У такий спосіб ці вчені, по суті, залишають відкритим питання про те, чи створення небезпеки є ознакою складу кримінального правопорушення чи знаходиться за межами такого складу.

²⁷ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. С.-Петербург, 1902. Т. 1. С. 657.

²⁸ Угрехелідзе М. Г. Проблема неосторожной вины в уголовном праве. Тбилиси : Мецниереба, 1976. С. 71–72.

²⁹ Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. Москва : Госюриздат, 1958. С. 23–24.

³⁰ Церетелі Т. В. Причинная связь в уголовном праве. Москва : Юрид. лит., 1963. С. 68–69.

³¹ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 173; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 199–200.

³² Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : монографія. Київ : Дакор, 2009. С. 261.

³³ Данилюк Т. М. Теоретико-прикладні проблеми встановлення моменту закінчення злочину : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутрішніх справ. Львів, 2009. С. 126.

³⁴ Гришук В. К. Кримінальне право України: загальна частина: навч. посіб. Хмельницький, 2005. С. 236.

³⁵ Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. Москва : Госюриздат, 1960. С. 172, 174.

³⁶ Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1977. С. 86–87.

На думку представників четвертого підходу (А. А. Піонтковський³⁷, М. І. Панов та В. П. Тихий³⁸, Є. В. Фесенко³⁹), створення небезпеки настання шкідливих наслідків є певним етапом у процесі становлення злочинного діяння, зазначаючи, що за певних умов створення небезпеки може бути або властивістю самого злочинного діяння, або певним його наслідком.

Варто зазначити, що такі розбіжності у підходах зумовлені, зокрема тим, що у вчені по-різному трактують суспільно небезпечні наслідки та їх види.

Так, М. Д. Дурманов вказує, що злочини за радянським кримінальним правом не можуть ділитись на дві категорії (формальні та матеріальні): немислима категорія формальних злочинів, злочини завжди мають матеріальний характер. Може йти мова про два типи складів злочинів, по-різному сконструйованих законом залежно від включення чи невключення настання шкідливих наслідків у число (кількість) ознак, що характеризують об'єктивну сторону злочину. На його думку, у всіх випадках, коли не можна конкретно встановити шкоду (хоча вона й наявна), склад злочину включає тільки відповідне суспільно небезпечне діяння. Вчений вважає створення небезпеки заподіяння істотної шкоди властивістю злочинного діяння⁴⁰. Фактично з такої позиції автора випливає, що створення небезпеки не можна конкретно встановити як суспільно небезпечний наслідок, а тому це властивість суспільно небезпечного діяння.

В. К. Грищук зазначає, що суспільно небезпечні (злочинні) наслідки – це шкода, заподіяна конкретним суспільно небезпечним діянням об'єктові злочину, а так само створення загрози заподіяння такої шкоди, які передбачені в якості обов'язкової ознаки об'єктивної сторони матеріального складу злочину нормою чинного кримінального закону. На думку вченого, створення небезпеки є одним з видів суспільно небезпечних наслідків злочину⁴¹. Тобто створення небезпеки

³⁷ Курс советского уголовного права: Часть Общая / под ред. А. А. Пионтковского. Москва : Наука, 1970. Т. 2. С. 149–150.

³⁸ Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 258–259.

³⁹ Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони. Київ : Атіка, 2004. С. 121–122.

⁴⁰ Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1955. С. 38–40.

⁴¹ Грищук В. К. Кримінальне право України: загальна частина: навч. посіб. Хмельницький, 2005. С. 236.

розглядається як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення у випадку, коли це передбачено у диспозиції статті кримінального закону.

Т. М. Данилюк вважає, що загрозу заподіяння реальної шкоди доцільно вважати суспільно небезпечним наслідком. Адже для застосування кримінальної відповідальності у випадку вчинення злочину, ознакою складу якого є «створення небезпеки», необхідним є встановлення того, що, по-перше, має місце така «небезпека», по-друге, що ця «небезпека» виникла внаслідок суспільно небезпечної поведінки, тобто не що інше, як встановлення причинового зв'язку, а така ознака є обов'язковою виключно для злочинів з матеріальним складом. Матеріальними складами слід вважати як ті, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони яких кримінальний закон визнає конкретний суспільно небезпечний наслідок, так і ті, де такою ознакою визнається небезпека настання певних наслідків. Авторка вважає, що створення небезпеки є одним з видів суспільно небезпечних наслідків злочинного посягання⁴².

Т. В. Церетелі розрізняє наслідки в широкому та у вузькому значенні. Наслідок у широкому сенсі означає, що кожен злочин спричиняє певну зміну об'єктивного зовнішнього світу, при чому ця зміна може бути виражена або у фактичному заподіянні шкідливого наслідку, або у створенні можливості (створенні небезпеки) такого наслідку. Такий наслідок існує незалежно від того, чи вноситься законодавцем в диспозицію кримінального закону вказівка на фактичне настання шкоди чи на створення умов для її виникнення. Наслідки у вузькому сенсі – це суспільно небезпечна зміна в об'єкті злочину, прямо передбачена у диспозиції кримінального закону як ознака складу злочину. Від вузького поняття наслідку залежить поділ всіх складів на формальні та матеріальні. Створення небезпеки дослідниця вважає суспільно небезпечним наслідком злочину⁴³. З цього випливає, що створення небезпеки як певна зміна об'єктивного зовнішнього світу – це наслідок у широкому сенсі. Крім цього, створення небезпеки можна розглядати і

⁴² Данилюк Т. М. Теоретико-прикладні проблеми встановлення моменту закінчення злочину : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутрішніх справ. Львів, 2009. С. 126, 142.

⁴³ Церетелі Т. В. Причинная связь в уголовном праве. Москва : Юрид. лит., 1963. С. 68–69.

як наслідок у вузькому сенсі, коли він передбачений у диспозиції кримінального закону як ознака складу кримінального правопорушення.

Н. Ф. Кузнецова розрізняє злочинні наслідки взагалі та злочинні наслідки як елемент складу злочину. Злочинні наслідки взагалі – це шкідливі зміни в охоронюваних кримінальним законодавством суспільних відносинах. Дослідниця зазначає, що суспільно небезпечне діяння зазвичай спричиняє багато шкідливих наслідків. Але серед них тільки один, якщо нема повторності чи сукупності злочинів, є елементом складу злочину. Злочинні наслідки як елемент складу злочину – суспільно шкідливі зміни в охоронюваному кримінальним законодавством об'єкті посягання. Зміни в об'єкті посягання бувають двох видів: у виді нанесення фактичної шкоди соціалістичним суспільним відносинам і у виді створення небезпеки, реальної можливості нанесення фактичної шкоди. На думку вченої, створення небезпеки є одним з видів суспільно небезпечних наслідків злочинного посягання⁴⁴. Тобто створення небезпеки вчена вважає елементом складу кримінального правопорушення.

П. С. Берзін пропонує чотири варіанти використання терміну «наслідки»:

- 1) суспільно небезпечні наслідки – для позначення результату суспільно небезпечної поведінки в її найбільш загальному розумінні, або, інакше кажучи, результату так званої кримінально-правової аномалії;
- 2) злочинні наслідки – для позначення результату певного типу суспільно небезпечної поведінки (діяння), визначеного законом як злочин певного виду;
- 3) наслідки як елемент складу злочину – для позначення законодавчої моделі результату злочину певного виду (як елемент об'єктивної сторони складу конкретного злочину);
- 4) кримінально-правові наслідки – для позначення системи заходів кримінально-правового впливу, що застосовуються за відповідний тип суспільно небезпечної поведінки. Створення загрози (небезпеки) реального заподіяння шкоди автор вважає одним з видів суспільно небезпечних наслідків злочину⁴⁵. На думку науковця, створення

⁴⁴ Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. Москва : Госюриздат, 1958. С. 10, 19–20.

⁴⁵ Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : монографія. Київ : Дакор, 2009. С. 155–156, 720–721.

небезпеки є результатом кримінального правопорушення і елементом об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

На думку В. М. Кудрявцева, злочинний наслідок – це передбачена кримінально-правовою нормою матеріальна чи нематеріальна шкода, спричинена злочинним діянням об'єкту посягання – охоронюваним законом соціалістичним суспільним відносинам та їх учасникам. Автор виділяє основні та додаткові наслідки. Основними наслідками слід вважати ті, саме для запобігання яких встановлена дана кримінально-правова норма. Додаткові наслідки є факультативним елементом складу: якщо вони настали, вони будуть елементом складу, якщо їх у даному випадку не було, то кримінальна відповідальність не виключається, оскільки настали основні наслідки. Також дослідник наголошує, що поняття «формальних» і «матеріальних» злочинів відноситься не до питання про те, настають чи не настають шкідливі наслідки, і не до конструкції складів злочинів, а тільки до побудови диспозиції кримінально-правової норми. На думку дослідника, створення можливості настання істотної шкоди є проміжним етапом між вчиненням злочинного діяння та фактичним злочинним наслідком⁴⁶. Тобто з цієї позиції можна зробити висновок, що створення небезпеки ще не є шкодою, спричиненою суспільно небезпечним діянням об'єкту посягання. Крім цього, В. М. Кудрявцев не дає чіткої відповіді чи створення небезпеки є ознакою складу кримінального правопорушення взагалі.

Деякі науковці (М. І. Панов, О. О. Дудоров) підтримують поділ суспільно небезпечних наслідків на наслідки у виді реальної (дійсної) шкоди та у виді створення небезпеки (загрози) заподіяння істотної шкоди. М. І. Панов вважає, що за певних умов створення небезпеки може бути або властивістю самого злочинного діяння, або певним його наслідком⁴⁷. О. О. Дудоров створення небезпеки вважає

⁴⁶ Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. Москва : Госюриздат, 1960. С. 136–138, 140, 156.

⁴⁷ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. С. 123; Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 258–259.

своєрідним суспільно небезпечним наслідком злочину⁴⁸. Тобто ці вчені підтримують панівну позицію, яка наявна у доктрині кримінального права, про те, що створення небезпеки є суспільно небезпечним наслідком кримінального правопорушення. Крім цього, М. І. Панов в окремих випадках створення небезпеки пропонує розглядати не як такий наслідок, а як властивість суспільно небезпечного діяння (на його думку, це значення створення небезпеки буде відрізнятися залежно від виду делікту створення небезпеки).

З урахуванням наведеного вище, можна підсумувати, що найбільш поширеним у доктрині кримінального права є підхід про те, що створення небезпеки (загрози) заподіяння істотної шкоди разом з реальною (дійсною) шкодою є видами суспільно небезпечних наслідків як ознаки складу кримінального правопорушення. Відображення цього підходу можна побачити у працях сучасних українських дослідників кримінального права. Так, М. І. Бажанов серед видів суспільно небезпечних наслідків виділяє реальну небезпеку (загрозу) настання таких наслідків⁴⁹. На думку М. І. Панова, суспільно небезпечні наслідки залежно від характеру й обсягу шкоди, завданої діянням об'єкту злочину, можуть бути поділені на наслідки у вигляді реальної шкоди і наслідки у вигляді створення загрози (небезпеки) заподіяння шкоди⁵⁰. Л. П. Брич підтримує класифікацію наслідків залежно від ступеня змін у об'єкті, відповідно до якої наслідки поділяють на дійсну (фактичну) шкоду суспільним відносинам та загрозу заподіяння такої шкоди. На думку авторки, щодо другого з названих видів наслідків, у кримінально-правовій літературі доречно уточнюють, що йдеться про реальну загрозу заподіяння шкоди⁵¹. О. О. Дудоров вказує, що своєрідним суспільно небезпечним наслідком є підстави вважати саму по собі реальну можливість настання тяжких

⁴⁸ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 173; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 199.

⁴⁹ Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск : Пороги, 1992. С. 37.

⁵⁰ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. С. 123.

⁵¹ Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2013. С. 455.

наслідків⁵². І. Ю. Щербініна також підтримує думку вчених щодо віднесення можливості настання суспільно небезпечних наслідків до виду наслідків, які заподіють шкоду об'єкту кримінального правопорушення. Дослідниця вважає, що суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення – це завжди шкода його об'єкту, проте іноді така шкода може виявлятися не в реальному, фактичному результаті, а в певній можливості (вірогідності) настання такого результату. Залежно від наявності реальності змін в об'єкті або ступеня об'єктивації таких змін суспільно небезпечні наслідки можна поділити на реальні (або фактичні) та наслідки у вигляді можливості створення небезпеки (потенційні)⁵³.

У доктрині кримінального права одностайно стверджується, що створення небезпеки заподіяння істотної шкоди входить до змісту поняття «суспільна небезпека», яке є ознакою кримінального правопорушення. Серед ознак злочину суспільну небезпеку виділяли ще в радянській доктрині кримінального права. Так, Н. Ф. Кузнецова вказувала, що суспільна небезпека означає, що діяння шкідливе для суспільства, іншими словами суспільна небезпека діяння полягає в тому, що воно заподіює чи створює загрозу заподіяння певної шкоди соціалістичним суспільним відносинам⁵⁴. У сучасній українській доктрині кримінального права загалом підтримується таке розуміння суспільної небезпеки як ознаки кримінального правопорушення. Науковці зазначають, що це матеріальна ознака кримінального правопорушення, яка полягає в тому, що діяння або заподіює істотну шкоду відносинам, що охороняються кримінальним законом, або містить у собі реальну можливість (створює загрозу) заподіяння такої шкоди⁵⁵. Вважаючи таку позицію загальноприйнятною, О. О. Дудоров додає, що цей дуалізм суспільної небезпечності зазвичай пов'язується з існуванням кримінальної відповідальності за

⁵² Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 173; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 199.

⁵³ Щербініна І. Ю. Суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення: поняття, види, функції, вплив на кваліфікацію : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2023. С. 36; 74–75; 83.

⁵⁴ Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1969. С. 60.

⁵⁵ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. С. 74; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 105; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. 3-те вид., перероб. та доп. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ : Юридична думка, 2004. С. 42.

делікти поставлення у небезпеку⁵⁶. На думку М. Р. Рудковської, «суспільна небезпека» як ознака поняття злочину – це категорія кримінального права, яка відображає заподіяння діянням, яке містить усі обов’язкові ознаки складу злочину, істотної шкоди об’єктові, який перебуває під кримінально-правовою охороною, або створення реальної загрози заподіяння такої шкоди. У контексті даної проблематики дослідниця також виділяє види суспільної небезпеки за характером суспільно небезпечних наслідків: а) суспільна небезпека діяння, яким заподіяно пряму дійсну істотну шкоду; б) суспільна небезпека діяння, яким створено загрозу заподіяння істотної шкоди. Проявом норм *sui generis* є норми, що передбачають кримінальну відповідальність за створення небезпеки заподіяння шкоди⁵⁷.

У межах вчення про незакінчене кримінальне правопорушення дослідники дійшли згоди, що як замах, так і готування спрямовані на вчинення закінченого кримінального правопорушення, заподіяння шкоди об’єкту і створюють для нього небезпеку. Під час замаху на кримінальне правопорушення створюється, як правило, безпосередня небезпека заподіяння істотної шкоди об’єкту. Натомість під час готування до кримінального правопорушення в усіх випадках створюється лише опосередкована небезпека, оскільки дії, які становлять собою готування до кримінального правопорушення, ніколи не можуть самі по собі, без учинення інших дій, заподіяти шкоду об’єкту, призвести до закінчення кримінального правопорушення і настання, зокрема, суспільно небезпечних наслідків у кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом⁵⁸. М. Д. Дякур вказує, що при готуванні до злочину в усіх випадках виникає лише опосередкована небезпека і лише створюються умови для вчинення злочину. При замаху на злочин особа ставить об’єкт кримінально-правової охорони у стан безпосередньої небезпеки

⁵⁶ Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2003. № 1. С. 86.

⁵⁷ Рудковська М. Р. Суспільна небезпека як ознака поняття злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутрішніх справ. Львів, 2017. С. 87–88.

⁵⁸ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. С. 198; Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. С. 220; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 318, 324; Тихий В. П. Готування до злочину (коментар статті 14 Кримінального кодексу України). *Вісник Конституційного Суду України*. 2004. № 3. С. 70.

заподіяння йому істотної шкоди, однак злочинний наслідок не настає взагалі, або настає інша шкода, яка не є конструктивною ознакою злочину, на який було вчинено замах⁵⁹. В. М. Бурдін погоджується із наявною у доктрині позицією, що під час замаху об'єкт злочину ставиться під безпосередню загрозу спричинення йому шкоди, а при готуванні така загроза опосередкована. Вчений вважає, що «саме цим стадія замаху відрізняється від готування, чим підкреслюється і більш високий рівень суспільної небезпеки цього етапу розвитку злочину»⁶⁰. Тобто під час аналізу видів незакінченого кримінального правопорушення небезпеку заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони поділяють на опосередковану та безпосередню, однак вчені не проводять детального аналізу змісту такої небезпеки.

Під час аналізу обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, вчені зазначають, що небезпека є однією з умов чи підстав правомірності заподіяння шкоди за крайньої необхідності. Така небезпека, що загрожує охоронюваним законом інтересам особи, суспільства або держави, не може бути усунена іншими засобами, крім заподіяння шкоди зазначеним інтересам. Вона може бути викликана різними джерелами, повинна загрозувати саме охоронюваним інтересам; вона повинна бути наявною, тобто безпосередньо загрозувати правоохоронюваним інтересам⁶¹. Д. М. Мошенець зазначає, що при крайній необхідності джерелами небезпеки можуть бути: дії сил природних явищ, дії технічних чинників, поведінка тварин, фізіологічні та патологічні процеси, які проходять в організмі людини⁶². В. О. Навроцький вказує, що небезпека як умова правомірності заподіяння шкоди за крайньої необхідності є безпосередньою. Безпосередність небезпеки означає що вона є дійсною – реально існуючою, а не уявною – здогадкою чи припущенням можливого заподіяння шкоди; вона є

⁵⁹ Дякур М. Д. Відмежування замаху на злочин від готування до злочину. *Держава і право*. 2008. № 39. С. 535.

⁶⁰ Бурдін В. М. Стадії вчинення злочину (кримінально-правове дослідження): монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. С. 196–197.

⁶¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-ге вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. С. 284–286; Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. С. 267.

⁶² Мошенець Д. М. Співвідношення необхідної оборони та крайньої необхідності. *Митна справа*. 2013. № Спец. вип. С. 54–55.

наявною – такою, коли є реальна, близька загроза заподіяння шкоди. Шкода є неминучою, якщо не вплинути на фактори, що її спричиняють. Також вчений зазначає, що небезпеку в даній обстановці не можна усунути іншими засобами – без нанесення шкоди. Тобто нанесення шкоди є єдиним – крайнім – засобом усунення загрози⁶³. Т. І. Якімець, характеризуючи наявність небезпеки як умову створення стану крайньої необхідності, вказує, що така небезпека є наявною та реальною (дійсною). Дослідник звертає увагу на законодавче визначення небезпеки, виражене у ч. 1 ст. 39 КК України у словах «що безпосередньо загрожує» і робить висновок, що йдеться про небезпеку, що вже реально існує, але не про ту, яка може виникнути у майбутньому. Автор солідаризується із тими вченими, котрі вважають, що небезпека, яка може виникнути у майбутньому, не може створювати стан крайньої необхідності. Також вчений зазначає, що в обстановці, що склалася, неможливо уникнути небезпеки іншим чином, окрім заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам⁶⁴.

Також небезпека є однією з умов правомірності заподіяння істотної шкоди при необхідній обороні. Д. М. Мошенець зазначає, що при необхідній обороні джерелом небезпеки є виключно суспільно небезпечні дії людей⁶⁵. Н. М. Плисюк наголошує, що оборонятися можливо від реальної, безпосередньої небезпеки, створеної небезпечними діями особи, яка вчиняє напад. Така небезпека виникає не тільки в момент посягання, але також і в тих випадках, коли створюється реальна і невідворотна небезпека негайного вчинення посягання⁶⁶. У абз. 2 п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26 квітня 2002 року «Про судову практику у справах про необхідну оборону» вказано, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При з'ясуванні наявності такої

⁶³ Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 362.

⁶⁴ Якімець Т. І. Крайня необхідність за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. С. 8, 9.

⁶⁵ Мошенець Д. М. Співвідношення необхідної оборони та крайньої необхідності. *Митна справа*. 2013. № Спец. вип. С. 54.

⁶⁶ Плисюк Н. М. Основні ознаки перевищення меж необхідної оборони. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2. С. 244.

загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну⁶⁷. Крім цього, при необхідній обороні шкода, заподіяна тому, хто посягає, повинна відповідати небезпеці посягання і обстановці захисту⁶⁸. Небезпечність посягання визначається: а) цінністю блага, яке охороняється законом і на яке спрямоване посягання, б) реальною загрозою заподіяння шкоди цьому благу з боку того, хто посягає⁶⁹.

Отже, вищенаведене дає підстави стверджувати, що у різних інститутах термін «створення небезпеки» має своє значення. Варто звернути увагу, що у межах цієї дисертації досліджується «створення небезпеки» саме як ознака складу кримінального правопорушення. Також у роботі буде здійснено відмежування різних значень «створення небезпеки» у межах різних інститутів.

Незважаючи на те, що створення небезпеки не є новим поняттям для кримінального права і досліджувалось у рамках різних інститутів кримінального права, у доктрині досі не напрацьовано чітких ознак, що характеризують його зміст, хоча й були окремі спроби вирішити це питання⁷⁰. Зокрема, М. І. Бажанов наводив аргументи на користь визнання реальної можливості настання наслідків своєрідним наслідком злочину та характеризував зміст цього поняття (вказував, що така можливість наближається до реального настання наслідку, робить його настання максимально ймовірним)⁷¹. О. О. Пашенко в контексті встановлення місця загрози спричинення шкоди в системі ознак об'єктивної сторони злочину виділяв чотири ознаки стану загрози, вважаючи такий стан фактичним збитком, який негативно змінив суспільні відносини, поставлені під охорону закону про

⁶⁷ Про судову практику у справах про необхідну оборону: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-02> (дата звернення 07.05.2019).

⁶⁸ Мошенець Д. М. Співвідношення необхідної оборони та крайньої необхідності. *Митна справа*. 2013. № Спец. вип. С. 57.

⁶⁹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. С. 274–275.

⁷⁰ Бурачинська Ю. Ознаки, що характеризують зміст поняття «створення небезпеки», у доктрині кримінального права. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XVIII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (18–19 квітня 2019 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 167.

⁷¹ Бажанов М. І. О различных трактовках некоторых признаков объективной стороны преступления в науке уголовного права. *Проблеми законності*. Харків, 1999. Вип. 40. С. 151–154.

кримінальну відповідальність⁷². У межах своїх досліджень проблематики змісту поняття створення небезпеки побіжно торкалися й інші науковці, зокрема О. О. Дудоров (вважав, що створенням небезпеки об'єкту кримінально-правової охорони спричиняється принаймні організаційна шкода⁷³), В. М. Кудрявцев (розглядав можливість настання шкідливих наслідків з точки зору внутрішньої структури об'єкта злочинного посягання як порушення зовнішнього елемента цієї структури – правових відносин, встановлених для охорони відповідних інтересів⁷⁴), Н. Ф. Кузнєцова (зазначала, що небезпека – це певний стан об'єкта у результаті суспільно шкідливих змін у ньому, здійснених злочинною дією суб'єкта злочину⁷⁵), М. І. Панов та В. П. Тихий (зауважували, що при створенні небезпеки порушується стан захищеності, безпеки суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону, а також безпечні умови їх функціонування⁷⁶), М. С. Таганцев (наголошував, що небезпека повинна існувати перш за все об'єктивно, незалежно від усвідомлення наявності такої небезпеки з боку того, хто її спричинив, оскільки останнє має значення лише для встановлення ознак вини⁷⁷).

У доктрині кримінального права, характеризуючи реальність небезпеки (загрози), науковці висловлюють такі позиції (переважно ці міркування стосувались небезпеки як суспільно небезпечного наслідку). Так, О. О. Пащенко наголошує, що загроза спричинення шкоди повинна бути реальною, тобто свідчити про появу у відповідній сфері (на транспорті, виробництві тощо) такого небезпечного стану, коли зазначені в законі наслідки можуть настати як закономірні й необхідні⁷⁸. Н. Ф. Кузнєцова також вказує, що реальна небезпека шкоди завжди об'єктивна, конкретна⁷⁹. В. М. Кудрявцев зауважує, що про

⁷² Пащенко О. О. До питання про загрозу спричинення шкоди в кримінальному праві. *Проблеми законності*. Харків, 2007. Вип. 90. С. 147.

⁷³ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 173.

⁷⁴ Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. Москва : Госюриздат, 1960. С. 173.

⁷⁵ Кузнєцова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. Москва : Госюриздат, 1958. С. 25.

⁷⁶ Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 260–261.

⁷⁷ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. С.-Петербург, 1902. Т. 1. С. 658.

⁷⁸ Пащенко О. О. До питання про загрозу спричинення шкоди в кримінальному праві. *Проблеми законності*. Харків, 2007. Вип. 90. С. 147.

⁷⁹ Кузнєцова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. М.: Госюриздат, 1958. С. 22.

наявність реальної можливості шкідливих наслідків можна вести мову лише тоді, коли в конкретній обстановці були створені всі умови для настання цих наслідків, тобто існували сили, які за подальшого розвитку подій могли б викликати настання шкоди⁸⁰. М. І. Панов та В. П. Тихий зазначають, що чим більше створено умов для заподіяння істотної шкоди і чим більш вони істотні, тим більш реальною є небезпека⁸¹. На думку М. І. Бажанова, під реальною можливістю настання наслідків слід розуміти таку можливість, яка у цій ситуації наближається до реального настання наслідку, робить його настання максимально ймовірним⁸². Підсумувавши ці позиції вчених, можна зробити висновок, що одні автори більше звертають увагу на певні якості чи ознаки реальної небезпеки (М. І. Бажанов, Н. Ф. Кузнєцова, О. О. Пашенко), а інші – акцентують увагу на умовах, які є необхідними для створення небезпеки (В. М. Кудрявцев, М. І. Панов, В. П. Тихий). Однак, варто зазначити, що загалом вищезгадані науковці не дають чіткої та однозначної відповіді у чому полягає суть реальної небезпеки.

Також у абз. 2 п. 21 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» вказано, що під поняттям «загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків» (ч. 1 ст. 272, ч. 1 ст. 273, ч. 1 ст. 274, ч. 1 ст. 275 КК України) необхідно розуміти такі зміни у стані виробничих об'єктів, підприємств, унаслідок яких виникає реальна небезпека життю людей або реальна небезпека заподіяння (настання) шкоди вказаним у цих статтях благам. Тяжкість ймовірних наслідків визначається залежно від цінності благ, які поставлено під загрозу, кількості осіб, які можуть постраждати від небезпечних дій, розміру можливої матеріальної шкоди тощо⁸³. Тобто у цій Постанові Пленуму Верховного Суду України також наголошується на тому, що небезпека заподіяння істотної

⁸⁰ Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. М.: Госюриздат, 1960. С. 178.

⁸¹ Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности / Панов М. И. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 261.

⁸² Бажанов М. И. О различных трактовках некоторых признаков объективной стороны преступления в науке уголовного права. *Проблеми законності*. Харків, 1999. Вип. 40. С. 151–152.

⁸³ Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 7 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text> (дата звернення: 20.07.2021).

шкоди об'єктам кримінально-правової охорони має бути реальною, хоч і не роз'яснюється у чому саме має полягати ця реальність небезпеки.

У підручниках та науково-практичних коментарях вказується, що загроза заподіяння шкоди має бути реальною, очевидною, а негативні наслідки (загибель хоча б однієї людини або зараження її епідемічним чи інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя або імунного захисту людей, відхилення у розвитку людей тощо) не настають лише завдяки своєчасно вжитим заходам або через інші обставини, які не залежать від волі винної особи. Наприклад, серйозний розлад здоров'я людини здатне викликати вживання сільськогосподарської продукції, вирощеної на земельних ділянках, забруднених токсичними речовинами⁸⁴. Варто звернути увагу, що підручники не проводять розмежування між створенням небезпеки (загрози) та замахом на кримінальне правопорушення. Тому це питання також потребує окремого розгляду, про що буде йти мова у підрозділі 3.1 Розділу 3 дисертації.

Також науковці висловлювали свої позиції з приводу об'єктивності створення небезпеки. На думку М. С. Таганцева, об'єктивне створення небезпеки передбачає наявність таких умов, які роблять можливим настання шкоди для правоохоронюваного інтересу⁸⁵. Також О. О. Пащенко зазначає, що стан загрози становить собою об'єктивну реальність, яка в більшості випадків усвідомлюється потерпілими і негативно на них впливає⁸⁶. М. І. Панов та В. П. Тихий вказують, що поняття «небезпека» є об'єктивним за змістом, бо відображає щось реально існуюче в об'єктивній дійсності. При цьому небезпека завжди становить відповідну передумову (тенденцію) заподіяння шкоди благам, що поставлені під охорону кримінального закону⁸⁷.

⁸⁴ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 641; Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. С. 409; Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : видавництво «Елтон – 2», 2012. С. 713.

⁸⁵ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. С.-Петербург, 1902. Т. 1. С. 658.

⁸⁶ Пащенко О. О. До питання про загрозу спричинення шкоди в кримінальному праві. *Проблеми законності*. Харків, 2007. Вип. 90. С. 147.

⁸⁷ Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности / Панов М. И. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 260.

Підходи науковців різняться також і щодо видів деліктів створення небезпеки⁸⁸. Так, Т. В. Церетелі пропонує делікти створення небезпеки поділити на делікти абстрактної та делікти конкретної небезпеки. У першому із видів оголошується караним саме діяння, тобто склад злочину вичерпується діянням та доказувати створення небезпеки непотрібно. Для другого виду, навпаки, потрібно доказати не тільки скоєння діяння, але й настання небезпеки для тих чи інших благ⁸⁹. М. І. Панов та В. П. Тихий ставлять під сумнів дану класифікацію, вказуючи, що більш прийнятним є поділ деліктів створення небезпеки на делікти потенційної та актуальної небезпеки. У деліктах потенційної небезпеки склад злочину вичерпується фактом вчинення суспільно небезпечного діяння і доказувати настання специфічних наслідків у виді створення небезпеки заподіяння шкоди певним правоохоронюваним благам не потрібно. Делікти актуальної небезпеки завжди потребують доказування не тільки вчинення суспільно небезпечного, кримінально-протиправного діяння, але й наявності небезпеки від цього діяння тим чи іншим благам⁹⁰.

Аналіз вищезазначених підходів щодо видів деліктів створення небезпеки дає підстави вважати, що за допомогою різної термінології автори позначають одні і ті ж самі явища. Так, Т. В. Церетелі в основу поділу деліктів створення небезпеки ставить такі категорії діалектики як «можливість» та «дійсність». Можливості поділяють на абстрактні (формальні) – такі, що можуть перетворитися у дійсність, але не мають усіх необхідних для цього умов, і конкретні (реальні) – які мають об'єктивні умови для безпосереднього втілення у дійсність⁹¹. У свою чергу М. І. Панов та В. П. Тихий в основу поділу ставлять такі засадничі поняття

⁸⁸ Бурачинська Ю. Види деліктів створення небезпеки у Кримінальному кодексі України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXV звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2019 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 84.

⁸⁹ Церетелі Т. В. Делікты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 56, 61.

⁹⁰ Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 261–264.

⁹¹ Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін. ; НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. С. 393.

філософії Аристотеля як «акт» і «потенція», оскільки Аристотель пов'язував питання переходу можливості у дійсність з рухом від потенції до акту⁹².

Отже, враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що у кримінальному праві України не було здійснено комплексного монографічного дослідження проблематики кримінальної відповідальності за створення небезпеки. Окремі аспекти даної проблематики висвітлювались у наукових статтях, підручниках, навчальних посібниках, а також лише частково згадувались у монографіях, присвячених загалом іншим кримінально-правовим питанням. У доктрині кримінального права поняття «створення небезпеки» досліджувалось не лише як ознака кримінального правопорушення чи його складу, але й в межах інститутів стадій кримінального правопорушення, як складову сукупльної небезпеки, що є ознакою кримінального правопорушення, а також у контексті обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.

На підставі аналізу досліджень науковців щодо проблематики кримінальної відповідальності за створення небезпеки виділено питання, щодо яких у доктрині кримінального права відсутні дискусії, ті проблеми, щодо яких існує значне розходження позицій, та такі, що взагалі малодосліджені. Зокрема, дискусійними є питання щодо термінологічного апарату для позначення створення небезпеки, місця «створення небезпеки» у системі ознак складу кримінального правопорушення, щодо видів деліктів створення небезпеки. Також не напрацьовано чітких ознак, що характеризують зміст поняття створення небезпеки. Малодослідженими залишаються питання про правову природу створення небезпеки, зміст створення небезпеки, вплив ознак суб'єктивної сторони на створення небезпеки. Також відсутнє уніфіковане розуміння створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення. Не напрацьовано критеріїв виокремлення законодавцем «створення небезпеки» як ознаки складу кримінального правопорушення. Ці питання потребують подальшого вивчення, адже їх з'ясування сприятиме правильному розумінню змісту кримінального

⁹² Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін. ; НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. С. 15–16, 393.

закону, а також ефективному застосуванню його положень на практиці, зокрема в частині кримінальної відповідальності за створення небезпеки⁹³.

1.2. Створення небезпеки як ознака складу кримінального правопорушення у кримінальному законодавстві, яке діяло на території України

Дослідження історичного досвіду правового регулювання кримінальної відповідальності за створення небезпеки пов'язане з потребою вдосконалення сучасного кримінального закону з урахуванням історичних традицій та кращих практик регулювання. Адже, як слушно зазначає І. Я. Терлюк, лише спираючись на досвід історії, ми отримуємо можливість орієнтуватися, в якому напрямі повинні розвиватися національне законодавство та державотворення⁹⁴. Крім цього, системний аналіз і вивчення історії кримінального права України сприяють поглибленню уявлення про розвиток кримінально-правових відносин у цілому в нашій державі⁹⁵. Дослідивши історичний досвід, можна врахувати позитивні напрацювання попередніх поколінь для сучасного законодавчого регулювання, а також з'ясувати, які були недоліки законодавства у певний історичний період та визначити, які помилки не варто допускати у майбутньому.

Варто звернути увагу, що це дослідження історичного досвіду проводиться в контексті вивчення кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, і саме в цьому контексті здійснюється аналіз кримінального законодавства, яке діяло на території України впродовж XI ст. – початку XXI ст. Крім цього, потрібно зазначити, що у межах цього підрозділу досліджуються склади закінчених кримінальних правопорушень, що обумовлено предметом цього дослідження (без урахування попередньої кримінально-протиправної діяльності – таких стадій як готування до кримінального правопорушення і замах на кримінальне правопорушення).

⁹³ Бурачинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки: стан дослідження проблеми у доктрині кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 251.

⁹⁴ Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ: Атіка, 2011. С. 5.

⁹⁵ Цвіркун Н. Ю. Щодо ролі наступності в реформуванні кримінального законодавства. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 2 (21). С. 34.

В Україні відсутнє окреме дослідження кримінальної відповідальності за створення небезпеки в історичній ретроспективі. Цю проблематику лише побіжно вивчали науковці у сфері історії держави та права під час дослідження історії українського права загалом чи українського кримінального права зокрема. Внесок у дослідженні цього питання зробили, зокрема, такі вчені: І. Й. Бойко⁹⁶; С. Г. Ковальова, М. В. Крумаленко, П. П. Музиченко⁹⁷; І. Я. Терлюк⁹⁸; П. Л. Фріс⁹⁹. Саме тому необхідно проаналізувати положення кримінального законодавства, що діяло на території України впродовж XI ст. – початку XXI ст., у контексті кримінальної відповідальності за створення небезпеки, а також визначити особливості законодавчого регулювання протягом вказаного історичного періоду.

Процес зародження вітчизняного права тривав впродовж більш ніж пів тисячоліття – від перших зародків державності у східних слов'ян і принаймні до XI ст. У цей період право було усним звичаєвим і не знало жодних форм систематизації. Зразки найдавніших кримінально-правових норм предків сучасних українців є у текстах русько-візантійських договорів X ст.¹⁰⁰. Русько-візантійські договори, які були укладені у 907, 911, 944 роках, дійшли до нас не в оригіналах, а у вигляді копій з грецьких текстів у складі «Повісті минулих літ»¹⁰¹. Аналіз положень цих договорів у тексті «Повісті минулих літ»¹⁰² дає підстави стверджувати, що у них відсутні норми, що регулюють кримінальну відповідальність за делікти створення небезпеки.

Слушною є думка М. І. Хавронюка про те, що «у давні часи ні поняття злочину, ні тим більше таке, що є більш новим, поняття кримінального правопорушення, не формулювались, а законодавець обмежувався лише переліком

⁹⁶ Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 904 с.

⁹⁷ Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 р. : У 2 кн. Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. л-ра, 2004. 568 с.

⁹⁸ Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України : навч. посібник. Львів : Ліґа-Прес, 2007. 92 с.

⁹⁹ Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-правової політики України : монографія. Київ : Атіка, 2005. 124 с.

¹⁰⁰ Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України : навч. посібник. Львів : Ліґа-Прес, 2007. С. 3.

¹⁰¹ Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : МАУП, 2007. С. 65; Енциклопедія історії України: Т. 2: Г - Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2004. С. 434.

¹⁰² Повість минулих літ. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13465> (дата звернення: 13.04.2022).

діянь, що визнавались злочинами»¹⁰³. Тому під час дослідження джерел кримінального права, що діяли на території України, потрібно серед цього переліку злочинів ідентифікувати ті, які є деліктами створення небезпеки, та проаналізувати ознаки їх складів.

Варто зазначити, що проведений аналіз таких нормативно-правових актів як Коротка Правда Ярослава Мудрого¹⁰⁴; Просторова або Розширена Руська Правда¹⁰⁵; Повний звід Статутів Казимира Великого¹⁰⁶; Литовський статут 1529 р.¹⁰⁷; Литовський статут 1566 р.¹⁰⁸; Литовський статут 1588 р.¹⁰⁹; «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.¹¹⁰ (далі – «Права 1743 р.»); Соборне уложення 1649 р.¹¹¹; Військовий артикул 1715 р.¹¹² свідчить про те, що у них створення небезпеки як окрема ознака складу кримінального правопорушення не називалась. Така небезпека вважалась властивістю діяння і закладалась у конструкцію формальних складів кримінальних правопорушень.

Так, наприклад, відповідно до ст. 9 Короткої Правди Ярослава Мудрого покаранню підлягав той, «хто вийме меч, проте не вдарить ним»¹¹³, створивши таким чином небезпеку для життя чи здоров'я потерпілого. Майже аналогічні норми були передбачені і у ст. 24 Просторової або Розширеної Руської Правди,

¹⁰³ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 105.

¹⁰⁴ «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства: навч. посіб. 2-ге вид., змін. та доп. Харків : Право, 2017. 392 с.

¹⁰⁵ Русская правда. Пространная редакция. Текст по Троицкому списку. Перевод В. Н. Сторожева. *Хрестоматия по истории государства и права России* / Составитель Ю. П. Титов. Москва : «ПРОСПЕКТ», 1997. С. 9–27.

¹⁰⁶ Полный свод статутів Казимира Великого. *Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы* / под ред. В. М. Корещкого. Москва : Гос. изд. юрид. лит., 1961. С. 748–765.

¹⁰⁷ Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 р. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. л-ра, 2002. 464 с.

¹⁰⁸ Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 р. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. л-ра, 2003. 560 с.

¹⁰⁹ Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 р. : У 2 кн. Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. л-ра, 2004. 568 с.

¹¹⁰ Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 / Відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко; упоряд. К. А. Вислобоков. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корещкого, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1997. 548 с.

¹¹¹ Тихомиров М. Н., Епифанов П. П. Соборное уложение 1649 года : Учебное пособие для высшей школы. Москва: Издательство Московского университета, 1961. 444 с. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/1649/whole.htm>

¹¹² Артикул воинский 1715 г. / Российское законодательство X-XX вв. : в 9 т. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма / ред. А. Г. Маньков. Москва, Юридическая литература, 1986. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/articul.htm>

¹¹³ «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства: навч. посіб. 2-ге вид., змін. та доп. Харків : Право, 2017. С. 12.

зокрема, покаранню підлягав той, «хто вийме меч, але не поранить»¹¹⁴. Тобто можна стверджувати, що вже у Київській Русі була передбачена відповідальність за діяння, внаслідок вчинення яких створювалась небезпека для життя чи здоров'я людини, адже такими діяннями винний створював умови, за яких можливе заподіяння істотної шкоди життю чи здоров'ю у майбутньому, а також викликав стан, коли порушено захищеність (безпеку) цих об'єктів кримінально-правової охорони. Адже до цього такі об'єкти перебували у безпеці, їм нічого не загрожувало. У сучасному розумінні діяння, зазначені вище, є формальними складами кримінальних правопорушень, а створення небезпеки у цих випадках є властивістю діяння та не визначено законодавцем як окрема ознака складу кримінального правопорушення.

Також в арт. 12 розд. II Литовського статуту 1529 р. була передбачена відповідальність у випадку неприбуття винного у встановлений строк на заставу у замок через власну недбалість, а в той час вороги здійснили облогу замку, але не заподіяли шкоди¹¹⁵. У сучасному розумінні – це кримінальне правопорушення з матеріальним складом, бо здійснення облоги замку ворогами, які не заподіяли шкоди, можна вважати своєрідним суспільно небезпечним наслідком у виді створення небезпеки для обороноздатності держави, яка настала внаслідок того, що винний вчасно не прибув у замок на заставу та не брав участі в обороні замку¹¹⁶. Однак законодавець у цьому випадку також ще чітко не виділяє таку ознаку складу кримінального правопорушення як створення небезпеки.

Більш детально вищезазначені нормативно-правові акти було проаналізовано у раніше опублікованій мною статті¹¹⁷, у якій проведено дослідження положень

¹¹⁴ Русская правда. Пространная редакция. Текст по Троицкому списку. Перевод В. Н. Сторожева. *Хрестоматия по истории государства и права России* / Составитель Ю. П. Титов. Москва : «ПРОСПЕКТ», 1997. С. 11.

¹¹⁵ Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 р. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. л-ра, 2002. С. 221.

¹¹⁶ Бурачинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки за Статутами Великого князівства Литовського: порівняльний аналіз. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (6–7 лютого 2020 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 113.

¹¹⁷ Бурачинська Ю. Б. Створення небезпеки: історико-правовий аналіз положень кримінального законодавства, що діяло на території України (XI ст. – початок XX ст.). *Наукові перспективи*. 2022. Випуск № 5 (23). С. 346–372.

кримінального законодавства, що діяло на території України в XI ст. – на початку XX ст.

Крім цього, аналіз Судебника Казимира 1468 р.¹¹⁸ дає підстави стверджувати, що у ньому взагалі не передбачена кримінальна відповідальність за створення небезпеки.

Вперше кримінальні правопорушення, у яких створення небезпеки заподіяння істотної шкоди було назване як суспільно небезпечний наслідок складу кримінального правопорушення були передбачені в «Уложенні про покарання кримінальні і виправні» від 15 серпня 1845 р. (далі – Уложення 1845 р.)¹¹⁹.

Так, у ст. 281 Уложення 1845 р. була передбачена відповідальність у випадку, якщо хтось з російських підданих у мирний час нападе відкритою силою на жителів сусідніх чи інших іноземних держав, через що піддасть свою батьківщину небезпеці розриву з дружньою державою, або такому ж нападу зі сторони підданих цієї держави на російські області¹²⁰. Внаслідок такого діяння створювалась небезпека для держави, її обороноздатності. Це кримінальне правопорушення з матеріальним складом, а небезпека розриву з дружньою державою чи небезпека нападу зі сторони підданих цієї держави на російські області є суспільно небезпечними наслідками. У цій статті законодавець використовує словосполучення «небезпека розриву з дружньою державою», тобто тут небезпека настання суспільно небезпечних наслідків сформульована як ознака складу кримінального правопорушення.

Також в Уложенні 1845 р. була передбачена відповідальність за створення небезпеки для життя і здоров'я людей та безпеки руху залізничного транспорту, зокрема, за умисне пошкодження залізниці, якщо воно може наразити на небезпеку залізничний транспорт і винний знав, що наслідком цього повинно бути нещастя (ч. 1 ст. 1442), а також за умисне розміщення на залізниці таких предметів, від яких

¹¹⁸ Судебник великого князя Казимира Ягайловича (переклад українською мовою). С. Г. Ковальова *Судебник великого князя Казимира Ягайловича 1468 року* : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ, 2009. С. 49–52.

¹¹⁹ Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. С.-Петербургъ : Въ типографіи Второго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи. 1845. 922 с.

¹²⁰ Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. С.-Петербургъ : Въ типографіи Второго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи. 1845. С. 108–109.

залізничний транспорт може наразитись на небезпеку (ч. 2 ст. 1442)¹²¹; коли, визначене у ст. 1442 незаконне діяння, вчинено з наміром піддати небезпеці залізничний транспорт (ст. 1443)¹²². Це кримінальні правопорушення із матеріальним складом, а створення небезпеки настання суспільно небезпечних наслідків сформульоване як ознака складу кримінального правопорушення.

Отже, на відміну від попередніх досліджуваних джерел, у тексті Уложення 1845 р. вже з'являються вказівки про те, що внаслідок вчинення певного діяння може бути створена небезпека, тобто створення небезпеки настання суспільно небезпечних наслідків у цьому нормативно-правовому акті було вперше визначено ознакою складу кримінального правопорушення.

У «Статуті про покарання, що накладаються мировими судьями» від 20 листопада 1864 р.¹²³ та у Кримінальному уложенні 1903 р.¹²⁴ (тій його частині, яка набрала чинності та діяла на українських землях) не було передбачено створення небезпеки як суспільно небезпечного наслідку складу кримінального правопорушення, а розглядалось як властивість суспільно небезпечного діяння.

З 1852 р. на західноукраїнських землях діяв австрійський Кримінальний кодекс 1852 р. (далі – КК 1852 р.) аж до введення в дію на Галичині польського Кримінального кодексу 1932 р.¹²⁵. У першій частині КК 1852 р. була встановлена відповідальність за тяжкі злочини, окремі з яких належать до деліктів створення небезпеки. Була передбачена відповідальність, зокрема, за державну зраду, окремі форми якої можна віднести до деліктів створення небезпеки у вузькому значенні. Так, державна зрада мала місце, зокрема, якщо вчинено діяння, яким особа імператора була б піддана небезпеці (наражена на небезпеку) (п. «а» § 58), або яке призвело б до виникнення або збільшення ззовні небезпеки для держави (п. «с»

¹²¹ Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. С.-Петербургъ : Въ типографіи Второго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи. 1845. С. 580–581.

¹²² Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. С.-Петербургъ : Въ типографіи Второго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи. 1845. С. 581.

¹²³ Уставъ о наказаніяхъ, налагаемыхъ мировыми судьями / Судебные уставы 20 ноября 1864 года : съ изложениемъ разсужденій, на коиъ они основаны. Ч. 4. 2-е изд., доп. Санкт-Петербургъ : Въ Типографіи Второго Отделенія Собственной Е. И. В. Канцеляріи, 1867. 200 с.

¹²⁴ Уголовное уложеніе. Высочайше утвержденное 22 марта 1903 г. С.-Петербургъ : Сенатская типографія, 1903. 144 с.

¹²⁵ Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (ІХ–ХХ ст.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. С. 713–714.

§ 58)¹²⁶. Вчинення такого діяння робило можливим заподіяння істотної шкоди для держави чи імператора у майбутньому, а також викликало стан, коли порушено їх захищеність (безпеку). Небезпека для особи імператора чи виникнення або збільшення ззовні небезпеки для держави є суспільно небезпечними наслідками. Тут законодавець чітко вказує про діяння, внаслідок вчинення яких особа імператора була б піддана небезпеці або виникла б небезпека для держави та її обороноздатності, а створення небезпеки визнається окремою ознакою складу злочину¹²⁷.

Відповідно до КК 1852 р. підлягав відповідальності винний, що вчиняє злісне пошкодження чужого майна, зокрема, якщо це може призвести до небезпеки для життя, здоров'я, людського організму (п. «б» § 85)¹²⁸. Можна стверджувати, що це кримінальне правопорушення є деліктом створення небезпеки з двома наслідками, оскільки пошкодження майна кваліфікувалось за цією статтею КК 1852 р., коли діями винного заподіяна і реальна шкода власності, і суспільно небезпечний наслідок у виді створення небезпеки для життя чи здоров'я людини.

Також у КК 1852 р. була передбачена відповідальність у випадку залишення дитини в небезпеці для життя чи здоров'я. Так, той, хто залишає дитину у віці, в якому вона не в змозі самотійно справитися, щоб врятувати своє життя, щоб піддати її небезпеці смерті, або лише для того, щоб збереження життя дитини залишити на долю випадку, вчиняє тяжкий злочин незалежно від причини, яка спонукала до цього (§ 149)¹²⁹. У § 150–151 КК 1852 р. законодавець диференціював покарання залежно від місця, у якому було залишено дитину, та від способу залишення. Так, якщо дитину покинули у відокремленому місці, що, як правило, не

¹²⁶ Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach z dnia 27 maja 1852 № 117 DPP., obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych w Krakowie i we Lwowie oraz Sądu Okręgowego w Cieszynie. Warszawa : Księgarnia F. Hoesicka, 1924. S. 45–46.

¹²⁷ Бурачинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки за австрійським Кримінальним кодексом 1852 року. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XXI Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (22–23 квітня 2022 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 168–169.

¹²⁸ Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach z dnia 27 maja 1852 № 117 DPP., obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych w Krakowie i we Lwowie oraz Sądu Okręgowego w Cieszynie. Warszawa : Księgarnia F. Hoesicka, 1924. S. 60.

¹²⁹ Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach z dnia 27 maja 1852 № 117 DPP., obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych w Krakowie i we Lwowie oraz Sądu Okręgowego w Cieszynie. Warszawa : Księgarnia F. Hoesicka, 1924. S. 100.

використовується, або за таких обставин, що її було нелегко побачити і врятувати, то покаранням було тяжке позбавлення волі від одного до п'яти років (§ 150). Якщо дитину покинули в місці, яке зазвичай відвідують, і у такий спосіб, що можна було обґрунтовано очікувати її раннього виявлення та порятунку, то покаранням було позбавленням волі від шести місяців до одного року (§ 151)¹³⁰. Фактично, суб'єкт злочину сам ставив потерпілого у небезпечний для життя стан. Залежно від місця вчинення злочину та способу його вчинення відрізнялася ймовірність заподіяння істотної шкоди для дитини у майбутньому. І, передбачаючи різні за суворістю покарання, законодавець вказував, що ступінь ймовірності заподіяння реальної шкоди різна.

Відповідно до § 169 КК 1852 р. підлягав відповідальності за підпал той, хто, підпалюючи свою власність у будь-якому злісному намірі, також піддає чужу власність небезпеці вогню¹³¹, оскільки внаслідок вчинення такого діяння створювалась небезпека для майна інших власників. Створення небезпеки для чужої власності є суспільно небезпечним наслідком як ознакою складу злочину.

Відповідальність за делікти створення небезпеки була передбачена і у другій частині КК 1852 р., яка містила нетяжкі (звичайні) злочини та проступки. До таких, зокрема, належать випадки створення небезпеки життю та здоров'ю у зв'язку з поширенням інфекційних хвороб. Так, підлягав відповідальності той, хто вчинить будь-яку дію чи бездіяльність, передбачивши, що це може спричинити поширення інфекційної хвороби, а отже, і небезпеку для життя чи здоров'я людини (§ 393)¹³². Адже винний робив можливим заподіяння істотної шкоди життю чи здоров'ю інших людей у майбутньому, а також викликав стан, коли порушено захищеність (безпеку) цих об'єктів кримінально-правової охорони. Створення небезпеки є суспільно небезпечним наслідком.

¹³⁰ Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach z dnia 27 maja 1852 № 117 DPP., obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych w Krakowie i we Lwowie oraz Sądu Okręgowego w Cieszynie. Warszawa : Księgarnia F. Hoesicka, 1924. S. 100–101.

¹³¹ Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach z dnia 27 maja 1852 № 117 DPP., obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych w Krakowie i we Lwowie oraz Sądu Okręgowego w Cieszynie. Warszawa : Księgarnia F. Hoesicka, 1924. S. 109.

¹³² Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach z dnia 27 maja 1852 № 117 DPP., obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych w Krakowie i we Lwowie oraz Sądu Okręgowego w Cieszynie. Warszawa : Księgarnia F. Hoesicka, 1924. S. 259.

Отже, делікти створення небезпеки у вузькому значенні були розміщені у різних структурних підрозділах КК 1852 р. і до них належали як тяжкі злочини, так і нетяжкі (звичайні) злочини та проступки. Також у КК 1852 р. законодавець чітко вказував про діяння, внаслідок вчинення яких створюється небезпека, а формулювання окремих норм у цьому кодексі досить подібні до формулювань сучасних деліктів створення небезпеки¹³³. Порівняно з попередніми історичними джерелами, у цьому акті така подібність найбільш чітко простежується. Крім цього, створення небезпеки у КК 1852 р. визнається законодавцем окремою ознакою складу злочину.

У 1932 р. в Польщі було затверджено новий кримінальний кодекс, який припинив дію значної частини норм австрійського КК 1852 р.¹³⁴. Основним розробником Кримінального кодексу Польщі 1932 р. (далі – КК Польщі 1932 р.) був професор кримінального права Львівського університету Юліуш Макаревич. За вагомий внесок вченого у підготовку цей кодекс отримав неофіційну назву «Кодекс Макаревича»¹³⁵. У цьому кодексі також була встановлена кримінальна відповідальність за делікти створення небезпеки у вузькому значенні.

Так, у ст. 202 КК Польщі 1932 р. була передбачена відповідальність того, хто ухиляється від виконання покладеного на нього обов'язку вжити заходів, необхідних для збереження життя чи здоров'я іншої особи, і цим створює небезпеку її смерті¹³⁶. У коментарі до цієї статті вказано, що тут йдеться не лише про обов'язки, покладені на винного законом, а й обов'язки, що виникають із сімейних, професійних відносин тощо. Наприклад, цей злочин буде вчинено

¹³³ Бурчинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки за австрійським Кримінальним кодексом 1852 року. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XXI Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (22–23 квітня 2022 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 170.

¹³⁴ Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. С. 773–774.

¹³⁵ Кахнич В. Становлення і розвиток наукових концепцій в галузі кримінального права у Львівському університеті в період Австро-Угорщини (1867–1918 років) та їх вплив і значення для сьогодення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Випуск 69. С. 38; Зашкільняк Л. О. Макаревич Юліуш. *Енциклопедія Сучасної України* / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. Т. 18. URL: <https://esu.com.ua/article-60592> (дата звернення: 20.12.2022).

¹³⁶ *Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem*. Lwów : Dr. Maksymiljan Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. S. 106.

матір'ю, яка віддає свою дитину на виховання з думкою, що вона там помре («фабрики ангелів»); лікарем, який не виконує належним чином свої обов'язки щодо хворого, якого ще можна врятувати від смерті; також це може бути відмова у допомозі хворому батькові або члену сім'ї через його каліцтво, вік або хворобу. Нехтування турботою про життя чи здоров'я має бути умисним і настільки запущеним, щоб створити небезпеку смерті знехтуваної особи¹³⁷.

Крім цього, у КК Польщі 1932 р. був розділ XXXIII «Створення загальної небезпеки». Фактично цей розділ складався зі злочинів проти громадської безпеки. Автори коментаря звертали увагу, що характерними ознаками злочинів, які охоплюються цим розділом, є те, що: вони не стосуються посягань на благо особи, а, навпаки, стосуються посягань, що створюють небезпеку для більшої кількості людей, визначених чи невизначених, або для більшої кількості предметів (об'єктів); не обов'язково спричиняти катастрофу для людей чи речей, а достатньо діяння, метою якого є створення такої небезпечної ситуації; наслідки такого небезпечного діяння неможливо передбачити заздалегідь. Загальна небезпека, описана в цьому розділі, може виникати з особливостей предмета (об'єкта), проти якого спрямоване діяння, із засобів, використаних для діяння, із умов, за яких це діяння мало місце¹³⁸. Зокрема, у розділі XXXIII КК Польщі 1932 р. передбачена відповідальність того, хто спричиняє небезпеку пожежі, обвалу будівлі або катастрофи на наземному, водному чи повітряному сполученні (§ 1 ст. 215)¹³⁹; хто спричиняє загальну небезпеку для життя чи здоров'я людей або для майна в значних розмірах за допомогою вибухонебезпечних чи легкозаймистих матеріалів або газів (§ 1 ст. 216)¹⁴⁰. Тобто у цих випадках винний створював умови, за яких

¹³⁷ Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. Lwów : Dr. Maksymiljan Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. S. 106.

¹³⁸ Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. Lwów : Dr. Maksymiljan Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. S. 112.

¹³⁹ Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. Lwów : Dr. Maksymiljan Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. S. 112.

¹⁴⁰ Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. Lwów : Dr. Maksymiljan Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. S. 113.

можливе заподіяння істотної шкоди життю, здоров'ю, власності у майбутньому, а також викликав стан, коли порушено безпеку цих об'єктів кримінально-правової охорони. Законодавець диференціював відповідальність за ці злочини у такий спосіб: у § 1 вищезазначених статей була передбачена відповідальність за умисно вчинені діяння, а у § 2 – за діяння, вчинені з необережності¹⁴¹. У ст. 218 КК Польщі 1932 р. була встановлена відповідальність того, хто готувався до злочинів, передбачених у § 1 ст. 215, § 1 ст. 216¹⁴².

У КК Польщі 1932 р. була передбачена відповідальність у випадку зараження потерпілого хворобою чи заподіяння певних тілесних ушкоджень, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я потерпілого. Так, підлягали покаранню: той, хто спричиняє хворобу, що загрожує життю (п. «b» § 1 ст. 235 КК Польщі 1932 р.); той, хто спричиняє тілесні ушкодження або розлади здоров'я, які не загрожують життю або загрожують йому лише тимчасово та впливають на функцію органу тіла протягом щонайменше 20 днів (п. «a» § 1 ст. 236 КК Польщі 1932 р.). Покарання було менш суворим, якщо злочинець діяв неумисно (§ 2 ст. 235, § 2 ст. 236 КК Польщі 1932 р.)¹⁴³. Крім цього, у § 1 ст. 245 КК Польщі 1932 р. була передбачена відповідальність того, хто, будучи ураженим венеричною хворобою, наражає іншу особу на зараження цією хворобою¹⁴⁴. У коментарі до КК Польщі 1932 р. вказано, що з виразу «наражає» випливає, що злочин є вчиненим вже тоді, коли злочинець, усвідомлюючи, що він уражений венеричною хворобою, все одно вступає у відповідний зв'язок з іншою особою і внаслідок цього робить зараження ймовірним, хоча й не абсолютно обов'язковим¹⁴⁵. Тобто для кваліфікації діяння

¹⁴¹ Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. Lwów : Dr. Maksymiljan Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. S. 112–114.

¹⁴² Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. Lwów : Dr. Maksymiljan Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. S. 114.

¹⁴³ Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. Lwów : Dr. Maksymiljan Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. S. 121–123.

¹⁴⁴ Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. Lwów : Dr. Maksymiljan Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. S. 129.

¹⁴⁵ Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. Lwów : Dr. Maksymiljan Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. S. 129.

винного за цією статтею не вимагається, щоб таке зараження фактично настало, достатньо вже створення винним умов для цього.

Також аналіз ст. 242 КК Польщі 1932 р. дає підстави стверджувати, що у ній був передбачений загальний склад делікту створення небезпеки, оскільки законодавець не конкретизував обставин, за яких така небезпека могла бути створена чи інших ознак складу злочину. Так, підлягав відповідальності той, хто наражає життя людини на безпосередню небезпеку (§ 1). Відповідальність посилювалась у випадку, якщо злочинець має обов'язок піклуватися або наглядати за тим, хто наражається на небезпеку (§ 2). Якщо злочинець діяв неумисно, то покарання було легшим (§ 3)¹⁴⁶. У коментарі вказано, що для кваліфікації за цією статтею істотним є те, що винний не діє з наміром позбавити людину життя. Він лише вводить людину в такий стан, який може спричинити небезпеку для її життя. Цей стан може бути спричинений як умисно, так і неумисно. Небезпека повинна бути у тісному зв'язку з спричиненим злочинцем станом особи, якій загрожує небезпека¹⁴⁷. Тобто внаслідок діяння винного створювалась безпосередня небезпека для життя потерпілого. Це злочин з матеріальним складом, відповідальність за який була диференційована законодавцем залежно від форми вини, а також залежно від наявності у винного певного обов'язку щодо потерпілого.

Аналіз норм КК Польщі 1932 р. дає підстави вважати, що законодавець передбачив у ньому кримінальну відповідальність за створення небезпеки. Делікти створення небезпеки у вузькому значенні були розміщені у різних розділах Особливої частини КК Польщі 1932 р. Особливістю цього кодексу було те, що у більшості випадків законодавець вже чітко вказував про діяння, внаслідок вчинення яких створюється небезпека. Формулювання окремих норм у цьому кодексі досить подібні до формулювань конструкцій сучасних деліктів створення

¹⁴⁶ Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymaniami w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. Lwów : Dr. Maksymiljan Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. S. 127.

¹⁴⁷ Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymaniami w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. Lwów : Dr. Maksymiljan Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. S. 127.

небезпеки. Створення небезпеки в частині складів злочинів, передбачених у КК Польщі 1932 р., виділено як окрему ознаку складу злочину – суспільно небезпечний наслідок.

8 червня 1927 р. було затверджено КК УСРР 1922 р. у новій редакції 1927 р. (далі ця редакція – КК УСРР 1927 р.) та введено його в дію з 1 липня 1927 р.¹⁴⁸. Він діяв на території України тривалий час – до набрання чинності Кримінальним кодексом УСРР 1960 р. Частину складів злочинів, що були у ньому передбачені, становили склади деліктів створення небезпеки у вузькому значенні.

Так, у КК УСРР 1927 р. була передбачена відповідальність за шпигунство як контрреволюційний злочин, яке спричинило або могло спричинити особливо тяжкі наслідки для інтересів Союзу РСР (абз. 2 ст. 54-6 КК УСРР 1927 р.)¹⁴⁹, а також за шпигунство як військовий злочин (за передачу іноземним урядам, ворожим арміям, контрреволюційним організаціям, а також викрадення чи збирання для передачі відомостей про збройні сили та обороноздатність Союзу РСР) у випадку, якщо воно викликало чи могло викликати особливо тяжкі наслідки для інтересів Союзу РСР (абз. 2 ст. 206-24 КК УСРР 1927 р.)¹⁵⁰. Вказівка законодавця на те, що таке діяння «могло спричинити або могло викликати особливо тяжкі наслідки» свідчить, що шпигунство створить небезпеку для інтересів СРСР. Це злочин із матеріальним складом. Фактично, це були кваліфіковані склади шпигунства, у яких об'єднано два види наслідків: як заподіяння реальної істотної шкоди у виді спричинення особливо тяжких наслідків, так і можливість їх настання.

Також була передбачена відповідальність у випадку порушення певних трудових чи службових обов'язків, внаслідок чого створювалась небезпека для об'єктів кримінально-правової охорони. Наприклад, «за порушення працівниками транспорту трудової дисципліни (порушення правил руху, недоброякісний ремонт рухомого складу та колії тощо), коли це порушення спричинило або могло

¹⁴⁸ Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. С. 820.

¹⁴⁹ Кримінальний кодекс УСРР 1927 р. Офіціальний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р. з постатейними матеріалами і додатками. Київ : Державне видавництво політичної літератури УСРР. 1950. С. 18.

¹⁵⁰ Кримінальний кодекс УСРР 1927 р. Офіціальний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р. з постатейними матеріалами і додатками. Київ : Державне видавництво політичної літератури УСРР. 1950. С. 63.

спричинити пошкодження або знищення рухомого складу, колії та шляхових споруд чи нещасні випадки з людьми, невчасне відправлення поїздів та суден, скупчення на місцях розвантажування порожняку, простій вагонів та суден, та за інші дії, що спричиняють зрив (невиконання) накреслених урядом планів перевозів або загрозу правильності та безпеці руху» (ч. 1 ст. 56-30а КК УРСР 1927 р.¹⁵¹). Вказівка на те, що порушення трудової дисципліни могло спричинити певні наслідки або спричиняють загрозу правильності та безпеці руху свідчить про те, що законодавець мав на увазі, що такі діяння створили небезпеку для життя чи здоров'я людей, безпеки руху транспорту. Тут було об'єднано два види наслідків: як заподіяння реальної істотної шкоди, так і можливість її настання.

У ст. 76 КК УРСР 1927 р. вказано, що винний притягувався до відповідальності за умисне пошкодження морського телеграфного кабеля, якщо це могло спричинитися до перерви телеграфного сполучення (ч. 1), а також за ту саму дію, вчинену через необережність (ч. 2)¹⁵². У цій статті законодавець диференціював кримінальну відповідальність за формою вини. Це злочин із матеріальним складом із двома наслідками, одним із яких є реальна істотна шкода у виді пошкодження телеграфного кабеля, а іншим – створення небезпеки для безперебійного телеграфного сполучення.

Відповідно до ст. 97 КК УРСР 1927 р. службова особа підлягала відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, тобто за такі дії, які вона могла вчинити лише завдяки своєму службовому становищу та які, не будучи викликані міркуваннями службової потреби, зокрема, якщо такі дії завідомо для службової особи загрожували спричинити тяжкі наслідки¹⁵³. Тут законодавець вживає конструкцію «загрожували спричинити тяжкі наслідки», тобто йдеться про те, що внаслідок дій службової особи створювалась небезпека настання тяжких наслідків (однак яких саме законодавець не конкретизував).

¹⁵¹ Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. Офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р. з постатейними матеріалами і додатками. Київ : Державне видавництво політичної літератури УРСР. 1950. С. 23.

¹⁵² Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. Офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р. з постатейними матеріалами і додатками. Київ : Державне видавництво політичної літератури УРСР. 1950. С. 31.

¹⁵³ Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. Офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р. з постатейними матеріалами і додатками. Київ : Державне видавництво політичної літератури УРСР. 1950. С. 36.

Згідно з ч. 2 ст. 197 КК УРСР 1927 р. підлягала відповідальності особа за невиконання законного наказу або вимоги постового міліціонера, військової сторожі або інших властей, що охороняють громадський порядок і безпеку, якщо такі дії завідомо для особи, яка не виконала наказу, спричинили або могли спричинити тяжкі наслідки¹⁵⁴. Одним із наслідків діяння винного було створення небезпеки заподіяння тяжких наслідків. Це кваліфікований склад злочину з матеріальним складом.

Загалом весь КК УРСР 1927 р. був наповнений радянською комуністичною ідеологією, що впливало як на форму, так і на зміст цього нормативно-правового акту. Аналіз норм кодексу дає підстави вважати, що законодавець передбачив у ньому кримінальну відповідальність за створення небезпеки, хоч і не вживав формулювання «створення небезпеки» як ознаку складів окремих злочинів, але використовував інші формулювання («могло спричинити» або «загрозувало спричинити»), які за змістом означали створення небезпеки заподіяння істотної шкоди. Делікти створення небезпеки у вузькому значенні були розміщені у різних розділах Особливої частини КК УРСР 1927 р. В окремих статтях законодавець фактично прирівнював створення небезпеки заподіяння істотної шкоди та заподіяння реальної істотної шкоди, оскільки не диференціював кримінальну відповідальність, а передбачав в одній статті (частині статті) відповідальність за діяння, внаслідок якого спричинялись такі наслідки.

28 грудня 1960 р. Верховна Рада УРСР затвердила Кримінальний кодекс УРСР (далі – КК 1960 р.) і постановила ввести його в дію з 1 квітня 1961 р. Цей кодекс діяв фактично 40 років аж до прийняття чинного Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р., що набрав чинності з 1 вересня 2001 р.¹⁵⁵. У КК 1960 р. також були передбачені склади деліктів створення небезпеки у вузькому значенні.

Так, у КК 1960 р. була передбачена кримінальна відповідальність за порушення певних норм або правил, внаслідок чого створювалась небезпека для

¹⁵⁴ Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. Офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р. з постатейними матеріалами і додатками. Київ : Державне видавництво політичної літератури УРСР. 1950. С. 55.

¹⁵⁵ Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. С. 838, 846.

об'єктів кримінально-правової охорони. Зокрема, підлягав відповідальності працівник залізничного, водного або повітряного транспорту за порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту, а також недоброякісний ремонт транспортних засобів, колій, засобів сигналізації та зв'язку, якщо такі діяння не спричинили, але завідомо створювали загрозу настання таких наслідків як: нещасні випадки з людьми, катастрофа, аварія або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 77 КК 1960 р.)¹⁵⁶; також була передбачена відповідальність за «порушення правил безпеки гірничих робіт, якщо воно заподіяло шкоду здоров'ю людей або завідомо могло спричинити людські жертви чи інші тяжкі наслідки» (ч. 1 ст. 218 КК 1960 р.)¹⁵⁷; за «порушення вимог законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці посадовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форм власності або громадянином-суб'єктом підприємницької діяльності, якщо це порушення створювало небезпеку для життя або здоров'я громадян (ч. 1 ст. 135 КК 1960 р.)»¹⁵⁸. Аналіз цих положень кодексу свідчить про те, що нести відповідальність за ці злочини міг лише спеціальний суб'єкт – особа, яка мала обов'язок дотримуватися норм чи правил, які вона порушила. Цим порушенням правил винний створював небезпеку заподіяння істотної шкоди переважно для життя чи здоров'я людей або небезпеку настання інших тяжких наслідків (законодавець не конкретизував яких саме). Вказівкою на те, що йдеться саме про створення небезпеки як ознаку складу злочину (суспільно небезпечний наслідок), були такі конструкції: «створювали загрозу», «могли спричинити певні наслідки», «створювало небезпеку». Це були злочини з матеріальним складом. Також у частині з цих норм законодавець не диференціював відповідальність у випадку заподіяння реальної істотної шкоди та у разі створення небезпеки заподіяння такої шкоди, а встановлював її в одній статті (частині статті).

¹⁵⁶ Кримінальний кодекс України (від статті 1 до статті 146): Закон від 28 грудня 1960 року № 2000-05. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (дата звернення: 16.12.2022).

¹⁵⁷ Кримінальний кодекс України (від статті 147 до статті 263): Закон від 28 грудня 1960 року № 2000-05. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text> (дата звернення: 16.12.2022).

¹⁵⁸ Кримінальний кодекс України (від статті 1 до статті 146): Закон від 28 грудня 1960 року № 2000-05. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (дата звернення: 16.12.2022).

Крім цього, у КК 1960 р. була встановлена відповідальність за злочини із двома наслідками, одним з яких була реальна істотна шкода у виді зруйнування або пошкодження певних предметів, а іншим – створення небезпеки. Наприклад, винний підлягав відповідальності за «умисне зруйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації, яке спричинило або могло спричинити аварію поїзда, судна або порушення нормальної роботи транспорту і зв'язку» (ст. 78 КК 1960 р.)¹⁵⁹. Внаслідок вчинення винним суспільно небезпечного діяння створювалась небезпека для життя чи здоров'я людей, що пересувались за допомогою транспорту, а також небезпека для безперебійної роботи транспорту, зв'язку.

Також відповідно до ч. 1 ст. 217-3 КК 1960 р. була встановлена відповідальність за «умисне блокування транспортних комунікацій шляхом влаштування перешкод, встановлення постів чи в інший спосіб, яке спричинило або могло спричинити порушення нормальної роботи залізничного, повітряного, водного, автомобільного, міського електричного чи магістрального трубопровідного транспорту», а у ч. 2 ст. 217-3 КК 1960 р. – за ті самі дії, вчинені із створенням загрози для життя або здоров'я людей¹⁶⁰. Тобто у цій статті законодавець передбачив відповідальність за створення небезпеки для нормальної роботи транспорту, а також для життя і здоров'я людей, яка наставала внаслідок вчинення винним суспільно небезпечного діяння. Про це свідчить вказівка, що діяння «могло спричинити...» та «дії, вчинені із створенням загрози...». За особливостями конструкції об'єктивної сторони – це злочини із матеріальним складом.

Аналіз норм КК 1960 р. дає підстави вважати, що законодавець передбачив у ньому кримінальну відповідальність за делікти створення небезпеки у вузькому значенні. Проте варто звернути увагу на те, що однією з особливостей цього

¹⁵⁹ Кримінальний кодекс України (від статті 1 до статті 146): Закон від 28 грудня 1960 року № 2000-05. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (дата звернення: 16.12.2022).

¹⁶⁰ Кримінальний кодекс України (від статті 147 до статті 263): Закон від 28 грудня 1960 року № 2000-05. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text> (дата звернення: 16.12.2022).

кодексу було те, що законодавець, встановлюючи відповідальність за створення небезпеки, використовував різні конструкції на позначення суспільно небезпечного наслідку у виді створення небезпеки: «загроза настання наслідків», «створення загрози», «могло спричинити», «створювало небезпеку». Делікти створення небезпеки у вузькому значенні були розміщені у різних розділах Особливої частини КК 1960 р. Подібно до КК УРСР 1927 р. у цьому кодексі законодавець також в окремих статтях прирівнював створення небезпеки заподіяння істотної шкоди та заподіяння реальної істотної шкоди, оскільки не диференціював кримінальну відповідальність, а передбачав в одній статті (частині статті) відповідальність за діяння, внаслідок якого спричинялись такі наслідки.

Варто зазначити, що у вищенаведених нормативно-правових актах, які діяли на території України у різні історичні періоди, законодавці визначали різні об'єкти, які охоронялись від створення небезпеки (загрози) заподіяння їм істотної шкоди.

Так, у тих нормативно-правових актах, що діяли на території України і у яких створення небезпеки вважалося властивістю діяння об'єктами кримінально-правової охорони, для яких створювалась небезпека заподіяння істотної шкоди, були: життя чи здоров'я людини (Коротка Правда Ярослава Мудрого¹⁶¹; Просторова або Розширена Руська Правда¹⁶²; Повний звід Статутів Казимира Великого¹⁶³; «Права 1743 р.»¹⁶⁴;) життя, здоров'я, обороноздатність держави (Литовський статут 1529 р.¹⁶⁵; Литовський статут 1566 р.¹⁶⁶; Литовський статут 1588 р.¹⁶⁷); життя чи здоров'я государя, тих, хто знаходився при його дворі, учасників судового процесу, монархічна форма правління (Соборне уложення

¹⁶¹ «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства: навч. посіб. 2-ге вид., змін. та доп. Харків : Право, 2017. 392 с.

¹⁶² Русская правда. Пространная редакция. Текст по Троицкому списку. Перевод В. Н. Сторожева. *Хрестоматия по истории государства и права России* / Составитель Ю. П. Титов. Москва : «ПРОСПЕКТ», 1997. С. 9–27.

¹⁶³ Полный свод статутів Казимира Великого. *Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы* / под ред. В. М. Корецкого. Москва : Гос. изд. юрид. лит., 1961. С. 748–765.

¹⁶⁴ Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 / Відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко; упоряд. К. А. Вислобоков. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1997. 548 с.

¹⁶⁵ Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 р. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. л-ра, 2002. 464 с.

¹⁶⁶ Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 р. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. л-ра, 2003. 560 с.

¹⁶⁷ Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 р. : У 2 кн. Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. л-ра, 2004. 568 с.

1649 р.¹⁶⁸); життя чи здоров'я, обороноздатність держави, військо (Військовий артикул 1715 р.¹⁶⁹); життя, здоров'я, особиста безпека, флора, фауна, власність («Статут про покарання, що накладаються мировими суддями»¹⁷⁰); держава та її обороноздатність, чинна форма правління, громадська безпека (Кримінальне уложення 1903 р.¹⁷¹).

У тих нормативно-правових актах, у яких створення небезпеки було окремою ознакою складу кримінального правопорушення, об'єктами кримінально-правової охорони, для яких створювалась небезпека заподіяння істотної шкоди, були: держава, її обороноздатність, життя, здоров'я, безпека руху залізничного транспорту (Уложення 1845 р.¹⁷²); життя, здоров'я, власність, імператор та його життя і здоров'я, держава та її обороноздатність (КК 1852 р.¹⁷³); життя чи здоров'я людей, власність, загальна (громадська) безпека (КК Польщі 1932 р.¹⁷⁴); інтереси СРСР, життя чи здоров'я людей, безпека руху транспорту (КК УРСР 1927 р.¹⁷⁵); життя чи здоров'я людей, нормальна робота транспорту, зв'язку (КК 1960 р.¹⁷⁶).

Наведене вище свідчить про те, що законодавець з розвитком суспільних відносин змінював коло об'єктів кримінально-правової охорони, для яких створювалась небезпека. Можна сказати, що ці блага були особливо цінними у

¹⁶⁸ Тихомиров М. Н., Епифанов П. П. Соборное уложение 1649 года : Учебное пособие для высшей школы. Москва: Издательство Московского университета, 1961. 444 с. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/1649/whole.htm>

¹⁶⁹ Артикул воинский 1715 г. / Российское законодательство X-XX вв. : в 9 т. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма / ред. А. Г. Маньков. Москва, Юридическая литература, 1986. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/articul.htm>

¹⁷⁰ Уставъ о наказаніяхъ, налагаемыхъ мировыми судьями / Судебные уставы 20 ноября 1864 года : съ изложениемъ разсужденій, на коихъ они основаны. Ч. 4. 2-е изд., доп. Санкт-Петербургъ : Въ Типографіи Второго Отделенія Собственной Е. И. В. Канцеляріи, 1867. 200 с.

¹⁷¹ Уголовное уложение. Высочайше утвержденное 22 марта 1903 г. С.-Петербургъ : Сенатская типографія, 1903. 144 с.

¹⁷² Уложение о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. С.-Петербургъ : Въ типографіи Второго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи. 1845. 922 с.

¹⁷³ Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach z dnia 27 maja 1852 № 117 DPP., obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych w Krakowie i we Lwowie oraz Sądu Okręgowego w Cieszynie. Warszawa : Księgarnia F. Hoesicka, 1924. 392 s.

¹⁷⁴ Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. Lwów : Dr. Maksymilian Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. 226 s.

¹⁷⁵ Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. Офіціальний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р. з постійними матеріалами і додатками. Київ : Державне видавництво політичної літератури УРСР. 1950. 168 с.

¹⁷⁶ Кримінальний кодекс України (від статті 1 до статті 146): Закон від 28 грудня 1960 року № 2000-05. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (дата звернення: 16.12.2022); Кримінальний кодекс України (від статті 147 до статті 263): Закон від 28 грудня 1960 року № 2000-05. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text> (дата звернення: 16.12.2022).

тогочасному суспільстві, оскільки вони посилено охоронялися не лише й випадку заподіяння їм істотної шкоди, а й у разі створення небезпеки заподіяння такої шкоди.

Отже, аналіз положень кримінального законодавства, що діяло на території України впродовж XI – початку XXI століть, дає підстави стверджувати, що до XIX століття створення небезпеки як окрема ознака складу кримінального правопорушення не виділялась. Така небезпека вважалася властивістю діяння, а не окремим суспільно небезпечним наслідком, і закладалась у конструкцію формальних складів кримінальних правопорушень.

Вперше кримінальні правопорушення, у яких створення небезпеки заподіяння істотної шкоди було назване як суспільно небезпечний наслідок складу кримінального правопорушення були передбачені в Уложенні 1845 р. Проте найбільш чітко вказівка на створення небезпеки як окрему ознаку складу кримінального правопорушення відображена у КК 1852 р., створеному в Австрійській імперії, а також у КК Польщі 1932 р., КК УРСР 1927 р., КК 1960 р. Конструкції складів деліктів створення небезпеки, відповідальність за які передбачена у цих кодексах, найбільше схожі до аналогічних складів, передбачених у сучасних кримінальних законах.

Також у КК Польщі 1932 р. був передбачений загальний склад делікту створення небезпеки у вузькому значенні. У такому делікті кримінальна відповідальність була диференційована залежно від форми вини (залежно чи винний наражав життя людини на безпосередню небезпеку умисно чи неумисно), а також залежно від того чи мав злочинець обов'язок піклуватися або наглядати за тим, хто наражається на небезпеку.

Варто зазначити, що норми тих джерел кримінального права, які діяли на території України впродовж XI ст. – до початку XX ст., у яких була передбачена кримінальна відповідальність за створення небезпеки, характеризувались надмірною казуїстичністю, оскільки законодавець дуже детально описував ознаки складу того чи іншого кримінального правопорушення. Внаслідок цього, вони були досить об'ємними за обсягом. Ті нормативно-правові акти, які були чинними на

території України у ХХ ст., були більш лаконічними за обсягом, ніж їхні «попередники», а їх зміст був більш наближений до змісту сучасних нормативно-правових актів. Самі ж положення, що стосувались деліктів створення небезпеки, були розміщені у різних структурних підрозділах законодавчих актів, крім цього, була відсутня їх чітка систематизація.

З розвитком суспільних відносин законодавець розширював коло об'єктів кримінально-правової охорони, за створення небезпеки заподіяння істотної шкоди яким встановлювалась кримінальна відповідальність. У результаті підвищувались кримінально-правові гарантії захисту безпеки людини, суспільства та держави, адже кримінально-правова охорона певних благ здійснювалась не тільки тоді, коли їм була заподіяна фактична шкода, а ще на етапі створення небезпеки для цього об'єкта¹⁷⁷.

У проаналізованих кримінальних законах найчастіше об'єктами кримінально-правової охорони, за створення небезпеки заподіяння істотної шкоди яким встановлювалась кримінальна відповідальність, були: життя чи здоров'я людей, власність, обороноздатність та інтереси держави, громадська безпека, нормальна робота транспорту та зв'язку.

1.3. Створення небезпеки як ознака складу кримінального правопорушення у кримінальному законодавстві зарубіжних країн

Актуальність дослідження проблематики відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, у кримінальному законодавстві зарубіжних країн пов'язана з потребою вдосконалення законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за створення небезпеки в Україні. Адже, як слушно зазначає І. З. Сень, розвиток будь-якої правової системи світу загалом чи правового явища зокрема є неможливим без дослідження та врахування досвіду зарубіжних держав, а неврахування позитивного іноземного досвіду, тобто правовий ізоляціонізм, є тим фактором, що затримує розвиток

¹⁷⁷ Бурачинська Ю. Б. Створення небезпеки: історико-правовий аналіз положень кримінального законодавства, що діяло на території України (ХІ ст. – початок ХХ ст.). *Наукові перспективи*. 2022. Випуск № 5 (23). С. 368.

процесу законотворення та правової науки¹⁷⁸. Крім цього, порівняльно-правовий метод, який є способом пізнання державно-правових явищ, відіграє важливу роль у системі методів юридичної науки¹⁷⁹. М. І. Хавронюк вказує, що «у порівняльному кримінальному праві порівняльний метод полягає у зіставленні схожих інститутів кримінального права різних держав, їхніх основних принципів і категорій, вивченні їхньої генези і закономірностей розвитку»¹⁸⁰. Саме тому, дослідивши іноземний досвід щодо встановлення відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, можна врахувати позитивні напрацювання інших держав для національного законодавчого регулювання та визначити напрями подальшого вдосконалення КК України у контексті цієї проблематики.

Варто зазначити, що в Україні зарубіжний досвід відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, досліджувався у межах вивчення окремих питань у галузі кримінального права. Внесок у дослідження цієї проблематики зробили, зокрема, такі вчені: С. Р. Багіров (вивчав питання безнаслідкової необережності, зокрема аналізував положення Кримінального кодексу Іспанії, у яких встановлено відповідальність за порушення правил безпеки під час поводження з тваринами, у контексті складів необережних кримінальних правопорушень (складів конкретної та абстрактної небезпеки))¹⁸¹; Д. В. Дударець (аналізував кримінальні кодекси країн СНД та Модельний Кримінальний кодекс для країн-учасниць СНД у контексті дослідження причинового зв'язку у складах злочинів ненадання допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя стані, та залишення в небезпеці)¹⁸²; О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан (розглядали досвід іноземних держав щодо встановлення кримінальної відповідальності за діяння, подібні за змістом до діянь,

¹⁷⁸ Сень І. З. Спеціальні норми у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020. С. 34.

¹⁷⁹ Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник. Одеса : Фенікс, 2009. С. 64.

¹⁸⁰ Хавронюк М. І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право.иа*. 2017. № 1. С. 8.

¹⁸¹ Багіров С. Р. «Безнаслідкова необережність» у сучасних умовах реформування кримінального законодавства: проблема та шляхи її розв'язання. Наукові записки НаУКМА. *Юридичні науки*. 2021. Том 7. С. 3–13.

¹⁸² Дударець Д. В. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються шляхом бездіяльності: порівняльно-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 283–287.

передбачених у ч. 1 ст. 239 КК України)¹⁸³; С. Я. Лихова (досліджувала проблематику кримінальної відповідальності за порушення безпеки людини за законодавством окремих держав-учасниць Європейського Союзу (далі – ЄС), зокрема, розглядала і окремі делікти створення небезпеки)¹⁸⁴; В. В. Локтіонова (звертала увагу на німецький досвід встановлення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля)¹⁸⁵.

Провести наскрізний аналіз кримінальних кодексів усіх зарубіжних держав щодо встановлення відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, неможливо. Водночас класичним у кримінально-правовому дослідженні є аналіз кримінальних законів тих держав, які належать до різних правових сімей.

У порівняльному правознавстві під правовою системою розуміють сформовану під впливом закономірностей розвитку певного суспільства сукупність усіх його правових явищ, які перебувають у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними явищами. Варто зазначити, що у компаративістиці розрізняють вузьке і широке значення терміну «правова система». У вузькому значенні правова система – це право певного суспільства і пов'язані з ним правові явища. У широкому значенні – це певна сукупність різних правових систем, об'єднаних за спільними ознаками, у цьому розумінні термін «правова система» є тотожним терміну «правова сім'я», що активно використовується в порівняльному правознавстві. У свою чергу «правова сім'я – це певна сукупність правових систем, об'єднаних спільністю найбільш важливих рис, які вказують на суттєву схожість цих систем»¹⁸⁶.

У теорії права існують різні варіанти класифікації правових сімей. Так, О. Ф. Скакун зазначає, що об'єднання правових систем в один тип (сім'ю) можна

¹⁸³ Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Земельні злочини екологічної спрямованості: від деліктів створення небезпеки до оптимальної законодавчої моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 125.

¹⁸⁴ Лихова С. Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав-учасниць Європейського Союзу: монографія. Київ: Ред. журн. «Право України», 2012. 88 с.

¹⁸⁵ Локтіонова В. В. Створення небезпеки заподіяння фізичної та екологічної шкоди у злочинах проти довкілля. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 220.

¹⁸⁶ Порівняльне правознавство: підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2012. С. 26, 28–29, 31.

робити на основі подібності в таких елементах як генезис і еволюція права та ступінь рецепції римського права, джерела права та їх ієрархія, структура системи права, юридична техніка, правозастосовна діяльність. На основі подібності цих елементів дослідниця виділяє такі типи (сім'ї) правових систем: романо-германський або європейсько-континентальний; англо-американський або судово-прецедентний; змішаний або конвергентний чи дуалістичний; релігійний; традиційний; соціалістичний¹⁸⁷.

П. М. Рабінович вказує, що залежно від поширеності і значущості тих чи інших зовнішніх форм (джерел) юридичних норм національні юридичні системи світу розподіляються на певні групи – так звані «сім'ї»: нормативно-актна (її історично усталена назва – «романо-германська», або «європейсько-континентальна»); судово-прецедентна (її традиційна назва – «англосаксонська», або система «загального права»); релігійна; традиційна¹⁸⁸.

Д. В. Лук'янов розрізняє такі основні сім'ї правових систем як романо-германська, англо-американська, традиційна, релігійна та соціалістична, наголошуючи, що правова свідомість та правова культура суспільства є основними критеріями типізації правових систем на правові сім'ї, а правові норми та їх системи, джерела права, особливості правозастосування можуть бути додатковими критеріями класифікації¹⁸⁹.

М. І. Козюбра подає такі критерії класифікації правових сімей: цивілізаційно-культурологічні; техніко-юридичні; процедурно-процесуальні, на основі яких виділяє такі правові сім'ї: романо-германську (або сім'ю континентального права); англосаксонську (або сім'ю загального права); далекосхідну правову сім'ю; релігійні та традиційні правові сім'ї, які охоплюють мусульманську правову сім'ю, сім'ю звичаєвого права, індуську правову сім'ю (систему)¹⁹⁰.

Не вдаючись у дискусію про те, які з цих класифікацій правових сімей є найбільш вдалими, у цьому дослідженні буду використовувати класифікацію,

¹⁸⁷ Скаун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 3-тє вид. Київ : Алерта; ЦУЛ, 2011. С. 331–333.

¹⁸⁸ Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посібник. Львів : Медицина і право, 2021. С. 122.

¹⁸⁹ Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. С. 563–564.

¹⁹⁰ Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. С. 320–321.

запропоновану М. І. Козюброю, оскільки вона є досить поширеною у загальній теорії права та за змістом охоплює ті групи правових сімей, що є найбільш розповсюдженими у світі.

Романо-германська правова сім'я або сім'я континентального права – охоплює майже всі країни континентальної Європи (звідси походить її друга назва – «сім'я континентального права»), країни Латинської Америки, деякі країни Африки, Близького Сходу. Іноді у цій правовій сім'ї виокремлюють як підсистеми правові системи скандинавських і латиноамериканських країн¹⁹¹.

Оскільки Україна належить до романо-германської правової сім'ї, то доцільно значний акцент зробити на дослідженні законодавства держав саме цієї групи. Зокрема, у цій роботі проаналізую джерела кримінального права таких представників цієї правової сім'ї: Республіка Польща (далі – Польща), Федеративна Республіка Німеччина (далі – ФРН), Французька Республіка (далі – Франція), Королівство Іспанія (далі – Іспанія), Республіка Казахстан (далі – Казахстан), Грузія, Латвійська Республіка (далі – Латвія). Вибір джерел саме цих держав зумовлений такими чинниками: Польща – є членом ЄС, не входила до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР), однак це колишня соціалістична держава, яка зазнала впливу соціалістичного права; ФРН, Франція, Іспанія – члени ЄС, правові системи яких розвивалися поза впливом радянської правової традиції; Казахстан, Грузія – входили до складу СРСР та, як і Україна, розвивалися під впливом радянської правової традиції; Латвія – також входила до складу СРСР, розвивалась під впливом радянської правової традиції, зараз є членом ЄС. Тому дослідження джерел кримінального права саме цих держав буде цікавим ще й у зв'язку з впливом певних історичних чинників на розвиток і формування правових систем вищезазначених країн та їх подібністю чи відмінністю з Україною.

Так, аналіз Кримінального уложення ФРН (далі – КУ ФРН) від 15 травня 1871 року у редакції Федерального закону ФРН від 13 листопада 1998 року, яке набуло чинності з 1 січня 1999 року з наступними змінами і доповненнями, дає підстави стверджувати, що законодавець вважав за необхідне встановити кримінальну

¹⁹¹ Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. С. 321; 323.

відповідальність не лише у випадку заподіяння реальної істотної шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, а й у випадку створення небезпеки заподіяння такої шкоди. Такими об'єктами кримінально-правової охорони є зовнішня безпека ФРН, життя чи здоров'я людини, нормальний фізичний, психічний чи духовний розвиток особи, власність, тварини та рослини, водойми, повітря, ґрунт. У кримінально-протиправних діяннях, ознакою складу яких є створення небезпеки, об'єкт складу кримінального правопорушення зазвичай має складну структуру (є як основний, так і додатковий безпосередні об'єкти). Делікти створення небезпеки у вузькому значенні можуть бути вчинені як умисно, так і необережно. Суб'єкт кримінально-протиправного діяння може бути як загальний, так і спеціальний¹⁹².

Кримінальна відповідальність за створення небезпеки передбачена у різних розділах Особливої частини (далі – ОЧ) КУ ФРН, тобто конструкція деліктів створення небезпеки у вузькому значенні використана для регулювання різних суспільних відносин. Законодавець по-різному конструює такі делікти, використовуючи описові, відсильні, бланкетні диспозиції. При цьому є чітка вказівка на те, що внаслідок вчинення певного діяння створюється небезпека заподіяння істотної шкоди для певних об'єктів кримінально-правової охорони, тобто створення небезпеки є окремою ознакою складу кримінального правопорушення – суспільно небезпечним наслідком. Конструкція таких деліктів використовується переважно для диференціації кримінальної відповідальності за певне діяння. Крім цього, у КУ ФРН створення небезпеки є кваліфікуючою ознакою у кваліфікованих складах злочинів (зокрема, йдеться про «особливо тяжкі випадки» вчинення певного діяння. Кваліфікуючою ознакою таких складів є створення небезпеки для життя чи небезпеки заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю потерпілого)¹⁹³.

Так, в ОЧ КУ ФРН передбачений розділ 28 «Загальнонебезпечні злочинні дії», у якому встановлена відповідальність, зокрема, за делікти створення

¹⁹² Головніков П. В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB) : Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Potsdam : Universitätsverlag Potsdam, 2021. 494 с.

¹⁹³ Головніков П. В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB) : Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Potsdam : Universitätsverlag Potsdam, 2021. 494 с.

небезпеки, особливістю яких є те, що внаслідок їх вчинення істотна шкода може бути спричинена невизначеному колу осіб. Наприклад, підлягає покаранню той, хто порушує безпеку дорожнього руху тим, що руйнує, пошкоджує чи ліквідує установки або транспортні засоби; чинить перешкоди; здійснює подібне, настільки ж небезпечне втручання і цим створює небезпеку для фізичної цілісності чи життя іншої людини або для чужих речей, що мають значну цінність (абз. 1 § 315b ОЧ КУ ФРН), той, хто у випадках, передбачених в абз. 1, створює небезпеку з необережності або діє з необережності та створює небезпеку з необережності (абз. 4, 5 § 315b ОЧ КУ ФРН)¹⁹⁴. У цих випадках законодавець диференціює кримінальну відповідальність так: коли ставлення винного і до діяння, і до створення небезпеки є умисним; коли ставлення винного до діяння є умисним, а до створення небезпеки – необережним; коли і до діяння, і до створення небезпеки винний ставиться необережно. Відповідно до цього змінюється також вид і розмір покарання.

Дослідження Кримінального кодексу Республіки Польща (далі – КК РП) від 06 червня 1997 р. дає підстави вважати, що кримінальна відповідальність за створення небезпеки встановлена у різних розділах Особливої частини КК РП. Диспозиції кримінально-правових норм, ознакою яких є створення небезпеки, – переважно відсильні, описові та бланкетні. Загалом виклад змісту більшості диспозицій у КК РП є досить лаконічним, іноді вони є відсильними, що дозволяє не перевантажувати текст кримінального закону. В артикулах КК РП законодавець уточнює, що йдеться саме про створення безпосередньої небезпеки заподіяння шкоди або ж використовує конструкцію «що загрожує...» або «може загрозувати...». Об'єкти кримінально-правової охорони, для яких створюється небезпека – життя, здоров'я, власність, довкілля. Форма вини – як умисна, так і необережна; суб'єкт кримінального правопорушення – як загальний, так і спеціальний¹⁹⁵.

¹⁹⁴ Головненков П. В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB) : Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Potsdam : Universitätsverlag Potsdam, 2021. С. 420.

¹⁹⁵ Kodeks karny. Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення: 22.03.2022).

Також у КК РП передбачено загальний склад делікту створення небезпеки для життя чи здоров'я потерпілого. Так, підлягає покаранню той, хто піддає (наражає) особу безпосередній небезпеці загибелі або тяжкої шкоди здоров'ю (§ 1 арт. 160 КК РП), якщо винний зобов'язаний піклуватися про особу, піддану небезпеці (§ 2 арт. 160 КК РП), а також якщо винний у вчиненні діяння, зазначеного в § 1 або 2, діє неумисно (§ 3 арт. 160 КК РП)¹⁹⁶. Законодавець конкретизує, що йдеться саме про створення «безпосередньої небезпеки», тобто такої, що має найбільшу ймовірність здійснення у майбутньому. Кримінальна відповідальність за цей делікт диференціаційована залежно від форми вини – умисної чи необережної. Суб'єкт може бути як загальним, так і спеціальним.

Аналіз Кримінального кодексу Франції (далі – КК Франції) від 22 липня 1992 року, який набув чинності 1 березня 1994 року, дає підстави вважати, що кримінальна відповідальність за створення небезпеки передбачена у різних розділах ОЧ КК Франції. Переважно це поодинокі випадки використання таких деліктів. Крім цього, у ч. 2 ст. 121-3 КК Франції вказано, що умисне створення небезпеки для інших є проступком, якщо це передбачено законом. Тобто вказівка про створення небезпеки є у Загальній частині цього кодексу. Об'єкти кримінально-правової охорони, для яких створюється небезпека – життя, здоров'я, безпека особи, мораль чи освіта неповнолітнього, безпека літака чи корабля, інтереси держави та недоторканність територіальної цілісності. Суб'єкт кримінального правопорушення – як загальний, так і спеціальний¹⁹⁷.

Як і у КК РП, у КК Франції передбачено загальний склад делікту створення небезпеки для життя чи здоров'я потерпілого. Так, у ст. 223-1 КК Франції встановлена відповідальність за пряме піддання іншої особи негайному ризику смерті або травми, що може спричинити каліцтво або стійку непрацездатність, через явно умисне порушення конкретного зобов'язання щодо безпеки чи

¹⁹⁶ Kodeks karny. Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення: 22.03.2022).

¹⁹⁷ Penal Code. 22. 07. 1992. URL: https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf (дата звернення: 01.04.2022).

обачності, встановленого будь-яким законом чи постановою¹⁹⁸. Тут законодавець не виділяє певних специфічних ознак складу кримінального правопорушення, наприклад, місця, часу чи обстановки вчинення. Слушно звертає увагу С. Я. Лихова на те, що у ст. 223-1 КК Франції суб'єкт спеціальний – особа, яка вчиняє цей злочин шляхом явного, умисного невиконання обов'язків по забезпеченню безпеки, які вона має виконувати на законних підставах¹⁹⁹.

Дослідження положень Кримінального кодексу Іспанії (далі – КК Іспанії) від 23 листопада 1995 р. дає підстави вважати, що у ньому передбачено досить багато деліктів створення небезпеки у вузькому значенні, які стосуються кримінально-правової охорони різних сфер суспільних відносин, бо передбачені у різних розділах ОЧ КК Іспанії. У цьому кримінальному законі передбачено багато описових диспозицій, що досить перевантажує текст кримінального закону. Об'єкти кримінально-правової охорони, для яких створюється небезпека – життя, здоров'я, фізична цілісність чи недоторканність особи, власність, безпека дорожнього руху, навколишнє середовище, безпека держави (Іспанії), ЄС або держави-члена ЄС. Форма вини – як умисна, так і необережна. Суб'єкт кримінального правопорушення – як загальний, так і спеціальний. Також у КК Іспанії в окремих складах кримінальних правопорушень створення небезпеки є кваліфікуючою ознакою, що обтяжує покарання²⁰⁰.

Наприклад, відповідно до ст. 316 КК Іспанії підлягають відповідальності особи, які, порушуючи правила попередження трудових ризиків, будучи за законом зобов'язаними, не надають працівникам необхідних ресурсів для здійснення їх діяльності з дотриманням відповідних заходів безпеки та охорони здоров'я, що створило серйозну небезпеку для їхнього життя, здоров'я чи фізичної

¹⁹⁸ Penal Code. 22. 07. 1992.
URL: https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf (дата звернення: 01.04.2022).

¹⁹⁹ Лихова С. Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав-учасниць Європейського Союзу : монографія. Київ : Ред. журн. «Право України», 2012. С. 73.

²⁰⁰ Criminal Code. Organic Act 10/1995, dated 23rd November, on the Criminal Code.
URL: https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/Publicaciones/Publicaciones/Documentos/Criminal_Code_2016.pdf (дата звернення: 18.05.2022).

недоторканності²⁰¹. У цьому випадку йдеться про відповідальність спеціального суб'єкта – роботодавця або особи, що відповідальна за охорону праці, у випадку недотримання ними своїх обов'язків, що впливають із законодавчих положень, внаслідок чого виникає можливість заподіяння істотної шкоди для працівників.

Аналіз Кримінального кодексу (Кримінального закону) Латвійської Республіки (далі – КЗ Латвії) від 17 червня 1998 р., який набрав чинності з 1 квітня 1999 р. дає підстави вважати, що кримінальна відповідальність за створення небезпеки передбачена у різних розділах ОЧ КЗ Латвії, хоча таких деліктів є мало, оскільки значна частина кримінальних правопорушень сформульовані законодавцем у такий спосіб, що обов'язковою ознакою їх складів є заподіяння реальної істотної шкоди для певних об'єктів кримінально-правової охорони. Об'єктами кримінально-правової охорони, для яких створюється небезпека є життя та здоров'я особи²⁰².

Так, у КЗ Латвії передбачена відповідальність за створення небезпеки життю та здоров'ю Президента Латвійської Республіки, члена Сейму, члена Кабінету Міністрів та інших державних посадових осіб, а також представників іноземних держав. Зокрема, підлягає покаранню особа, яка вчиняє напад на Президента Латвійської Республіки, члена Сейму, члена Кабінету міністрів або іншу державну посадову особу, обрану, номіновану або призначену Сеймом Латвійської Республіки, у зв'язку з їх державною діяльністю в інтересах Латвійської Республіки, якщо небезпека життю чи здоров'ю такої особи пов'язана з нападом (ст. 86 КЗ Латвії), а також особа, яка вчиняє напад на керівника іноземної держави або її уряду, або на іншого представника іноземної держави, який офіційно прибув до Латвійської Республіки у службових справах, якщо напад пов'язаний із створенням небезпеки життю чи здоров'ю цієї особи (ч. 1 ст. 87 КЗ Латвії)²⁰³. У

²⁰¹ Criminal Code. Organic Act 10/1995, dated 23rd November, on the Criminal Code. URL: https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (дата звернення: 18.05.2022).

²⁰² Criminal Law of the Republic of Latvia on 17.06.1998. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966> (дата звернення: 14.06.2022).

²⁰³ Criminal Law of the Republic of Latvia on 17.06.1998. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966> (дата звернення: 14.06.2022).

зв'язку зі спеціальним статусом та діяльністю цих осіб латвійський законодавець передбачив для них особливі гарантії захисту.

Також створення небезпеки є кваліфікуючою ознакою, яка обтяжує кримінальну відповідальність за торгівлю людьми (ч. 3 ст. 154-1 КЗ Латвії)²⁰⁴.

Дослідження Кримінального кодексу Грузії (далі – КК Грузії) від 22 липня 1999 р., який набрав чинності з 1 червня 2000 р. дає підстави вважати, що у ньому передбачена значна кількість деліктів створення небезпеки, які розміщені у різних розділах ОЧ КК Грузії, тобто конструкція цих деліктів використана для регулювання широкого кола суспільних відносин. Об'єктами, для яких створюється небезпека, є: життя або здоров'я людини, безпека водного чи повітряного судна, навколишнє середовище, історико-культурна спадщина, інтереси державної безпеки. Суб'єкт вчинення злочину – як загальний, так і спеціальний; форма вини – як умисна, так і необережна. В окремих складах злочинів створення небезпеки для додаткового безпосереднього об'єкта є кваліфікуючою ознакою складу злочину²⁰⁵.

У Загальній частині КК Грузії (ч. 1 ст. 8 КК Грузії) законодавець вказує, що створення конкретної небезпеки є суспільно небезпечним наслідком діяння винного. Відповідно з цього впливає, що делікти створення небезпеки у вузькому значенні – це злочини з матеріальним складом²⁰⁶.

Також у досліджуваному контексті цікавим є положення ст. 259-3 КК Грузії, у якій передбачена відповідальність за створення загрози для історико-культурної спадщини. Так, підлягає покаранню особа за порушення режиму охоронюваної зони в ареалі фізичного захисту охоронюваної зони культурної спадщини, яке значно погіршило сприйняття або використання пам'ятника, що знизило його історико-культурну цінність або створило загрозу його пошкодження або знищення, а також за порушення режиму охоронюваної археологічної зони, яке

²⁰⁴ Criminal Law of the Republic of Latvia on 17.06.1998. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966> (дата звернення: 14.06.2022).

²⁰⁵ Уголовный кодекс Грузии. Контрольный текст по состоянию на 01.10.2019 № 5041. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/16426/212/ru/pdf> (дата звернення: 15.06.2022).

²⁰⁶ Уголовный кодекс Грузии. Контрольный текст по состоянию на 01.10.2019 № 5041. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/16426/212/ru/pdf> (дата звернення: 15.06.2022).

створило загрозу пошкодження або знищення археологічного об'єкта²⁰⁷. Цей приклад свідчить про особливу цінність таких об'єктів кримінально-правової охорони для грузинського суспільства. У кримінальних законах інших досліджуваних держав відсутнє встановлення кримінальної відповідальності за створення небезпеки (загрози) для історико-культурної спадщини.

Аналіз Кримінального кодексу Казахстану (далі – КК Казахстану) від 3 липня 2014 року № 226-V, який набрав чинності з 1 січня 2015 року, дає підстави вважати, що у ньому встановлена кримінальна відповідальність за делікти створення небезпеки у вузькому значенні. Об'єктами кримінально-правової охорони, яким створюється небезпека є: життя чи здоров'я особи, навколишнє середовище, нормальна робота зв'язку, інтереси безпеки держави. Суб'єкт вчинення кримінальних правопорушень – як загальний, так і спеціальний; форма вини – як умисна, так і необережна²⁰⁸.

Наприклад, у КК Казахстану передбачена відповідальність за створення небезпеки у випадках, коли суспільно небезпечне діяння винного пов'язане з впливом на певний вид сполучення (зв'язку), зокрема, за: пошкодження або руйнування трубопроводів, у тому числі нафтогазопроводів, вчинене з необережності, що створило реальну загрозу заподіяння шкоди здоров'ю людей або навколишньому середовищу (ч. 1 ст. 356 КК Казахстану)²⁰⁹; порушення правил охорони ліній зв'язку або споруд зв'язку, якщо це діяння створило загрозу припинення зв'язку (ч. 1 ст. 398 КК Казахстану)²¹⁰.

Англосаксонська правова сім'я або сім'я загального права – одна з найпоширеніших у світі. Вона включає дві групові підсистеми – англійську і американську (правову систему Сполучених Штатів Америки (далі – США))²¹¹. У контексті дослідження варто проаналізувати кримінальні закони США (йдеться

²⁰⁷ Уголовный кодекс Грузии. Контрольный текст по состоянию на 01.10.2019 № 5041. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/16426/212/ru/pdf> (дата звернення: 15.06.2022).

²⁰⁸ Уголовный Кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2022). URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252&pos=5;-108#pos=5;-108 (дата звернення: 20.06.2022).

²⁰⁹ Уголовный Кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2022). URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252&pos=5;-108#pos=5;-108 (дата звернення: 20.06.2022).

²¹⁰ Уголовный Кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2022). URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252&pos=5;-108#pos=5;-108 (дата звернення: 20.06.2022).

²¹¹ Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. С. 324.

про Розділ 18 «Злочини та кримінальний процес» Кодексу США, що введений в дію актом від 25 червня 1948 р. і відомий також як федеральний кримінальний кодекс (далі – ФКК)²¹²) та Канади (йдеться про Кримінальний кодекс Канади, який становить Розділ С-46 Переглянутих Статутів Канади 1985 р. (далі – КК Канади), повна його назва – Акт, що стосується кримінального права²¹³) як нормативно-правові акти представників цієї правової сім'ї.

Так, аналіз положень ФКК дає підстави вважати, що об'єктами кримінально-правової охорони, яким створюється небезпека є життя чи здоров'я людини, безпека особи, безпека повітряного чи водного судна. Переважно небезпека виникає внаслідок порушення винним певних правил чи норм, зокрема, значна частина деліктів створення небезпеки у вузькому значенні стосується порушення безпечного керування та експлуатації повітряних чи водних суден, а також порушення безпеки пов'язаних з ними об'єктів інфраструктури²¹⁴. У КК Канади об'єктами кримінально-правової охорони, яким створюється небезпека, є життя, здоров'я чи безпека особи, безпека повітряного чи водного судна, безпека в аеропорту, власність, моральність дитини. Переважно небезпека виникає внаслідок порушення винним певних правил чи норм або ж недотримання покладених на нього обов'язків²¹⁵. У ФКК та у КК Канади суб'єкт вчинення кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки, – як загальний, так і спеціальний. Форма вини у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні – як умисна, так і необережна²¹⁶.

Делікти створення небезпеки у вузькому значенні розміщені у різних структурних частинах ФКК та КК Канади. Багато статей цих кримінальних законів мають складну будову, тобто складаються з параграфів, пунктів, підпунктів (ФКК) або з параграфів, пунктів, підпунктів, літер (КК Канади), у яких законодавець досить детально описує склади кримінальних правопорушень, ознакою яких є

²¹² United States Code. URL: <https://uscode.house.gov/> (дата звернення: 22.06.2022).

²¹³ Criminal Code of Canada. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-46.pdf> (дата звернення: 30.06.2022).

²¹⁴ United States Code. URL: <https://uscode.house.gov/> (дата звернення: 22.06.2022).

²¹⁵ Criminal Code of Canada. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-46.pdf> (дата звернення: 30.06.2022).

²¹⁶ United States Code. URL: <https://uscode.house.gov/> (дата звернення: 22.06.2022); Criminal Code of Canada. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-46.pdf> (дата звернення: 30.06.2022).

створення небезпеки, для цього використано описові диспозиції. Зокрема, законодавець досить детально описує об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів цих кримінальних правопорушень, що, у свою чергу, призводить до суттєвого збільшення обсягу тексту кримінального закону²¹⁷.

Наприклад, відповідно до ФКК підлягає відповідальності той, хто: умисно підпалює, пошкоджує, знищує або виводить з ладу будь-який аеронавігаційний об'єкт або втручається силою чи насильством у роботу такого об'єкта, якщо таке діяння може загрожувати безпеці будь-якого повітряного судна, що перебуває під юрисдикцією спеціальної авіації Сполучених Штатів, або будь-якого цивільного повітряного судна в польоті (підп. 3 п. «а» § 32 ФКК); будучи капітаном, офіцером, радистом, моряком, учнем або іншою особою, що працює на будь-якому торговому судні, шляхом умисного порушення обов'язків або через сп'яніння вчиняє будь-які дії, що можуть негайно поставити під загрозу життя або здоров'я будь-якої особи, яка належить або перебуває на борту такого судна (§ 2196 ФКК)²¹⁸.

У КК Канади створення небезпеки можна вважати кваліфікуючою ознакою складів цих кримінальних правопорушень, йдеться про напад при обтяжуючих обставинах та за сексуальне насильство при обтяжуючих обставинах, в ході яких винний, зокрема, ставить під загрозу життя скаржника (п. 1 ст. 268, п. 1 ст. 273 КК Канади)²¹⁹.

Крім цього, у КК Канади передбачений загальний склад делікту створення небезпеки. Так, відповідно до ст. 180 КК Канади підлягає відповідальності, зокрема, кожна особа, яка вчиняє «звичайну незручність» (англ. common nuisance) і цим загрожуює життю, безпеці чи здоров'ю населення, тобто вчиняє протиправну дію або не виконує законний обов'язок і у такий спосіб загрожуює життю, безпеці, здоров'ю, майну чи комфорту населення²²⁰. Тобто винний вчиняє діяння, що суперечить закону, внаслідок чого виникає небезпека для названих у статті об'єктів кримінально-правової охорони.

²¹⁷ United States Code. URL: <https://uscode.house.gov/> (дата звернення: 22.06.2022); Criminal Code of Canada. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-46.pdf> (дата звернення: 30.06.2022).

²¹⁸ United States Code. URL: <https://uscode.house.gov/> (дата звернення: 22.06.2022).

²¹⁹ Criminal Code of Canada. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-46.pdf> (дата звернення: 30.06.2022).

²²⁰ Criminal Code of Canada. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-46.pdf> (дата звернення: 30.06.2022).

Далекосхідна правова сім'я, як свідчить сама її назва, охоплює правові системи країн Далекого Сходу – Китаю, Індонезії, Малайзії, Японії та ін.²²¹. Для аналізу обрано Кримінальний кодекс Японської Держави (далі – КК Японії) від 1907 р., Акт № 45²²² як кримінальний закон одного з представників цієї сім'ї.

Дослідження положень КК Японії дає підстави вважати, що у ньому передбачена відповідальність за створення небезпеки у випадках порушення правил поведінки з окремими предметами чи речовинами, внаслідок чого виникала можливість заподіяння істотної шкоди для певних об'єктів. Такими об'єктами кримінально-правової охорони, для яких створювалась небезпека, є життя, здоров'я, власність, безпека населення, безпечне проходження судна, поїзда чи трамвая. До деліктів створення небезпеки у вузькому значенні належать як умисні, так і необережні злочини. Загалом цих деліктів у КК Японії є порівняно небагато²²³.

Наприклад, підлягає відповідальності особа, яка створює небезпеку для населення внаслідок вчинення таких діянь: підпалу та спалення будь-якого об'єкта, крім житлових будівель (будинку, потягу, трамвая, судна або шахти, що фактично використовувалися як житло або в яких фактично перебувала особа) та нежитлових будинків (будинку, судна чи шахти, які фактично не використовувалися як житло або в яких фактично не перебували люди) (ч. 1 ст. 110 КК Японії); спричинення пожежі через недбалість і у зв'язку з цим спалення будь-якого із власних об'єктів (нежитловий будинок (будинок, судно чи шахту, які фактично не використовувалися як житло або в яких фактично не перебували люди) або будь-якого об'єкта, передбаченого у ст. 110 (ч. 2 ст. 116 КК Японії); підризу вибухівки, якщо особа завдає шкоди об'єкту, передбаченому у ст. 109 (нежитлові будинки (будинки, судна чи шахти, які фактично не використовувалися як житло або в яких фактично не перебували люди)), що належить особі, або об'єкту, передбаченому у ст. 110 (ч. 1 ст. 117 КК Японії)²²⁴. Ці злочини стосуються умисного або

²²¹ Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. С. 326.

²²² Penal Code. Act № 45 of 1907. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/PC.pdf> (дата звернення: 02.07.2022).

²²³ Penal Code. Act № 45 of 1907. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/PC.pdf> (дата звернення: 02.07.2022).

²²⁴ Penal Code. Act № 45 of 1907. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/PC.pdf> (дата звернення: 02.07.2022).

необережного поводження винного з вогнем або вибуховими речовинами, внаслідок чого порушується стан безпеки інших осіб, оскільки виникає можливість заподіяння їм істотної шкоди.

Релігійні та традиційні правові сім'ї об'єднують три різновиди правових систем: мусульманську правову сім'ю, сім'ю звичаєвого права та індуську правову систему. В основу виокремлення цих сімей покладені релігійно-традиційні чинники²²⁵. Варто проаналізувати Кримінальний кодекс Республіки Індії (далі – КК Індії) від 6 жовтня 1860 року, що набрав чинності 1 січня 1862 року²²⁶, як кримінальний закон одного з представників цієї сім'ї. Аналіз положень цього кодексу дає підстави вважати, що у ньому, як і у КК Японії, порівняно небагато кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки.

Аналіз КК Індії свідчить про те, що створення небезпеки є окремою ознакою складів кримінальних правопорушень. Об'єктами кримінально-правової охорони, для яких створюється небезпека, є життя чи здоров'я людини, безпека людей, воля особи, статеві свободи. До деліктів створення небезпеки у вузькому значенні належать як умисні, так і необережні кримінальні правопорушення. Кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, розміщені у різних структурних частинах кодексу²²⁷.

Наприклад, встановлена відповідальність у випадку створення небезпеки, що виникає у зв'язку з керуванням певними видами транспорту, зокрема, тоді, коли винний порушує правила дорожнього руху чи експлуатації транспорту. Так, підлягає покаранню, той, хто керує будь-яким транспортним засобом або їздить на будь-якій громадській дорозі або керує будь-яким судном таким необдуманим чи необережним способом, що створює небезпеку людському життю або може спричинити пошкодження чи травму будь-якій іншій особі (ст. 279, 280 КК Індії), а також той, хто свідомо чи з необережності перевозить будь-яку особу або спричиняє перевезення за наймом будь-якої особи водою на будь-якому судні, коли

²²⁵ Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваїте, 2015. С. 328.

²²⁶ The Indian Penal Code. Act № 45 of 1860. URL: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1860-45.pdf> (дата звернення: 02.07.2022).

²²⁷ The Indian Penal Code. Act № 45 of 1860. URL: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1860-45.pdf> (дата звернення: 02.07.2022).

це судно знаходиться в такому стані або настільки перевантажене, що створює небезпеку життю цієї особи (ст. 282 КК Індії)²²⁸.

Також у КК Індії передбачений загальний склад делікту створення небезпеки. Так, відповідно до ст. 336 КК Індії підлягає відповідальності кожен, хто вчинить будь-яку дію настільки необдумано чи необережно, що створює небезпеку життю людини чи особистій безпеці інших осіб²²⁹. Фактично цей загальний делікт створення небезпеки можливо скоїти з необережною формою вини. У цій статті законодавець не вказує спеціальних ознак складу цього кримінального правопорушення, тобто відсутня вказівка на спеціального суб'єкта, обстановку вчинення чи на інші ознаки.

Отже, у цьому підрозділі проаналізовано кримінально-правове регулювання відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, у законодавстві зарубіжних держав. Зокрема, зроблено вибірку кримінальних законів, дослідження яких дало можливість скласти уявлення про використання законодавцями інших країн цієї ознаки складу кримінального правопорушення та виявити загальні тенденції її застосування. Проаналізовано 11 кримінальних законів держав, які належать до різних правових систем, щодо наявності в них такої ознаки складу кримінального правопорушення як створення небезпеки, а також щодо розміщення таких кримінальних правопорушень у межах структурних частин кодексів та законодавчої конструкції складів, які містять таку ознаку, у випадку її наявності. Для порівняння було обрано такі країни: Грузія, Індія, Іспанія, Казахстан, Канада, Латвія, Польща, США, Франція, ФРН та Японія, законодавство яких було згруповане за типами правових систем, до яких вони належать.

Предметом аналізу було обрано статті кримінальних законів, в яких закріплено створення небезпеки як окрему ознаку складу кримінального правопорушення. Це, у свою чергу, дозволило порівняти однопорядкові явища.

²²⁸ The Indian Penal Code. Act № 45 of 1860. URL: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1860-45.pdf> (дата звернення: 02.07.2022).

²²⁹ The Indian Penal Code. Act № 45 of 1860. URL: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1860-45.pdf> (дата звернення: 02.07.2022).

Проведене дослідження дало змогу виявити певні закономірності використання законодавцями різних країн світу конструкції деліктів створення небезпеки. Так, у всіх досліджених кримінальних законах є наявною ця конструкція, тобто йдеться про наявність у них встановленої кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, які подібні за змістом до таких кримінальних правопорушень, що передбачені у КК України. Тому це підтверджує важливе значення такої конструкції та недоцільність повної відмови від її використання на сучасному етапі розвитку права. Оскільки різноманітність проявів кримінально-протиправної поведінки зумовлює необхідність встановлення кримінальної відповідальності за певні діяння не лише у випадку заподіяння винним реальної істотної шкоди, а й у випадку створення небезпеки заподіяння такої шкоди у майбутньому. Це, у свою чергу, дозволяє диференціювати кримінальну відповідальність за окремі кримінальні правопорушення.

Найбільша кількість деліктів створення небезпеки є у кримінальних законах таких держав: ФРН, Польща, Іспанія, Грузія, Казахстан, усі вони належать до романо-германської правової сім'ї. Проте такі делікти практично відсутні у Латвії, це обумовлено загальною системою побудови її кримінального закону, оскільки значна частина кримінальних правопорушень сформульована законодавцем так, що обов'язковою ознакою їх складів є заподіяння реальної істотної шкоди для об'єктів кримінально-правової охорони.

Варто зазначити, що у всіх проаналізованих вище кодексах про створення небезпеки йдеться в диспозиціях кримінально-правових норм Особливої частини. Хоча в таких країнах як Франція, Грузія та Казахстан є окремі згадки про цю ознаку і в Загальній частині кримінальних законів. Щодо розміщення статей, у яких передбачені кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, у межах структурних частин кримінальних законів, то у більшості із них, як і в КК України, такі норми закріплені не в межах якогось окремого розділу, а в межах різних структурних одиниць (розділів, глав, книг, частин) Особливої частини кримінальних законів. Тобто конструкція деліктів створення небезпеки

використовується для кримінально-правового регулювання різних суспільних відносин.

Також варто звернути увагу, що за типом деліктів створення небезпеки у вузькому значенні конструюються лише окремі склади кримінальних правопорушень. Найбільш поширеними вони є у таких сферах кримінально-правової охорони: життя і здоров'я людини; інтересів та безпеки держави; довкілля (навколишнього середовища); загальної (громадської) безпеки; безпеки дорожнього, водного чи повітряного руху та експлуатації різних видів транспорту; певних об'єктів, що можуть постраждати внаслідок порушення правил поведінки з ядерною енергією, іонізуючим випромінюванням, з вибуховими або іншими подібними небезпечними речовинами. Тобто йдеться про такі види суспільних відносин, що потребують особливо посиленого регулювання та захисту.

У кримінальних правопорушеннях, ознакою складу яких є створення небезпеки, об'єкт складу кримінального правопорушення переважно має складну структуру (поділяється на основний та додатковий безпосередні об'єкти). Заподіяння шкоди основному безпосередньому об'єкту часто призводить до порушення стану захищеності (безпеки) ще й додаткових безпосередніх об'єктів, якими найчастіше визнаються ті суспільні відносини, що є особливо цінними у певному суспільстві, яким часто порівняно легко заподіяти шкоду (оскільки вони є особливо вразливими), більшість з них пов'язані із забезпеченням фізичного існування людини (її життя, здоров'я, безпечного довкілля).

Делікти створення небезпеки у вузькому значенні можуть бути вчинені як умисно, так і необережно. Суб'єкт кримінального правопорушення може бути як загальний, так і спеціальний, яким переважно є особа, що порушує покладений на неї обов'язок або певні правила, яких зобов'язана дотримуватися, і внаслідок цього створює небезпеку.

Також, на відміну від КК України, у деяких кримінальних законах іноземних держав передбачено загальні склади деліктів створення небезпеки (Польща, Франція, Канада, Індія). Тому у наступному розділі буде розглянута доцільність

впровадження іноземного досвіду щодо конструкції загального делікту створення небезпеки у національному кримінальному законі.

У частині з аналізованих кримінальних законів створення небезпеки є кваліфікуючою ознакою у кваліфікованих складах кримінальних правопорушень (ФРН, Іспанія, Латвія, Грузія, Канада). Хоча у більшості кодексів склади деліктів створення небезпеки є простими (основними) складами кримінальних правопорушень.

Варто звернути увагу на те, що у проаналізованих кримінальних законах диспозиції деліктів створення небезпеки сконструйовані переважно як описові, бланкетні або відсильні. Перевагою двох останніх видів є те, що вони дозволяють надмірно не перевантажувати текст кримінального закону. Описові диспозиції переважно дуже об'ємні за обсягом, оскільки законодавці у них намагаються максимально повно розкрити зміст ознак складу кримінального правопорушення. Також у цьому контексті варто звернути увагу на приклад США і Канади, який є не найбільш вдалим у конструюванні деліктів створення небезпеки. Так, у кримінальних законах цих держав текст статей надмірно переобтяжений багатьма структурними одиницями (параграфами, пунктами, підпунктами, літерами), у яких подаються різні варіанти складів кримінальних правопорушень.

Крім цього, у межах цього дослідження, окрім аналізу кримінальних законів зарубіжних держав, варто звернути увагу на положення Директиви № 2008/99/ЕС від 19 листопада 2008 року в справі про охорону навколишнього природного середовища засобами кримінального права²³⁰. Так, у ст. 3 цієї Директиви передбачено перелік правопорушень, ознакою частини яких є створення небезпеки (можливості настання істотної шкоди) для певних об'єктів кримінально-правової охорони. Зокрема, кримінальними правопорушеннями потрібно визнавати таку поведінку, якщо вона є незаконною та вчинена умисно або принаймні з серйозною недбалістю:

²³⁰ Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2008.328.01.0028.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2008%3A328%3ATOC (дата звернення: 19.01.2022).

- вивільнення, емісія або введення певної кількості речовин або іонізуючого випромінювання в повітря, ґрунт або воду, що спричиняє або може спричинити смерть чи серйозні ушкодження будь-якої особи або істотну шкоду якості повітря, якості ґрунту чи якості води, або тваринам чи рослинам (п. «а»);

- збирання, транспортування, переробка або утилізація відходів, включаючи нагляд за такими операціями та подальший догляд за місцями утилізації, а також діяльність дилера або брокера (по управлінню з відходами), що спричиняє або може спричинити смерть чи серйозні ушкодження будь-якої особи або істотну шкоду якості повітря, якості ґрунту чи якості води, або тваринам чи рослинам (п. «b»);

- експлуатація заводу, на якому здійснюється небезпечна діяльність або на якому зберігаються чи використовуються небезпечні речовини чи препарати, і які за межами заводу спричиняють або можуть спричинити смерть чи серйозні ушкодження будь-якої особи або істотну шкоду якості повітря, якості ґрунту чи якості води, або тваринам чи рослинам (п. «d»);

-виробництво, переробка, використання, утримання, зберігання, транспортування, імпорт, експорт або захоронення ядерних матеріалів або інших небезпечних радіоактивних речовин, що спричиняють або можуть спричинити смерть чи серйозні ушкодження будь-якої особи або істотну шкоду якості повітря, якості ґрунту чи якості води, або тваринам чи рослинам (п. «e»)²³¹.

Тобто у цій Директиві передбачені європейські стандарти щодо захисту навколишнього природного середовища як основного безпосереднього об'єкта кримінально-правової охорони і таких додаткових безпосередніх об'єктів як життя та здоров'я особи, якість повітря, ґрунту, води, а також тварини чи рослини. Кримінальна відповідальність повинна бути передбачена не лише у разі заподіяння цим додатковим об'єктам реальної дійсної шкоди, а й у випадку створення можливості її заподіяння у майбутньому (тобто йдеться про створення небезпеки

²³¹ Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2008.328.01.0028.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2008%3A328%3ATOC (дата звернення: 19.01.2022).

для цих об'єктів). Тому варто використовувати положення цієї Директиви з метою вдосконалення чинного КК України.

Також важливим у контексті цього дослідження є вивчення міжнародних стандартів щодо забезпечення прав людини, зокрема права на життя, які відображені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) в інтерпретації Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Адже ця Конвенція є міжнародним договором, а відповідно до ч. 5 ст. 3 КК України закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України²³². Тобто КК України повинен відповідати положенням, що містяться, зокрема і в цій Конвенції.

Потрібно звернути увагу на позитивні зобов'язання держави, що стосуються забезпечення права на життя, оскільки таке право є базовим для кожної людини та передумовою існування всіх інших прав. О. О. Сорока зазначає, що «право на життя є найціннішим благом, оскільки надане людині від народження»²³³.

Так, у рішенні у справі «Osman v. the United Kingdom» ЄСПЛ зазначив, що перше речення ч. 1 ст. 2 Конвенції зобов'язує державу не лише утримуватися від умисного та незаконного позбавлення життя, але й вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією (п. 115)²³⁴. Це позитивне зобов'язання покладає на державу, перш за все, обов'язок створити законодавчу та адміністративну базу, розроблену для забезпечення ефективного стримування від загроз для права на життя (п. 129)²³⁵. Зокрема, це включає основний обов'язок держави забезпечити право на життя шляхом введення в дію ефективних кримінально-правових положень для стримування вчинення злочинів проти особи, підкріплений правоохоронним механізмом для запобігання, стримування та

²³² Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

²³³ Сорока О. О. Реалізація практики Європейського суду з прав людини у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. С. 118.

²³⁴ Osman v. the United Kingdom. 28.10.1998. Application no. 23452/94. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-58257%22%5D%7D>

²³⁵ Budayeva and Others v. Russia. 20.03.2008. Applications nos. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-85436%22%5D%7D>

покарання порушень цих положень. Він також поширюється у відповідних обставинах на позитивний обов'язок влади вживати превентивних оперативних заходів для захисту особи, життю якої загрожує небезпека, від злочинних діянь іншої особи (п. 115)²³⁶, або від неї самої (п. 81)²³⁷.

Роль кримінально-правових засобів у попередженні ризиків для життя полягає у тому, що за їхньою допомогою відбувається захист життя особи. Якщо такі засоби вжиті своєчасно, то шкода не заподіюється. Тобто вони виконують, зокрема, і превентивну функцію щодо охорони права на життя.

Оскільки до позитивних зобов'язань держави належить, зокрема, обов'язок забезпечити право на життя шляхом введення в дію ефективних кримінально-правових положень для стримування вчинення злочинів проти особи, підкріплений правоохоронним механізмом для запобігання, стримування та покарання порушень цих положень, то законодавець має передбачити відповідні норми, зокрема, у КК України. Також, хоча правила, встановлені з метою запобігання небезпеці для життя, передбачені у нормативно-правових актах інших галузей права, а не у кримінальному законі, однак КК України може містити такі положення, які передбачають відповідальність за порушення цих регулятивних норм, унаслідок чого була створена небезпека для життя, що у свою чергу сприятиме стримуванню кримінальних правопорушень проти особи²³⁸.

Аналіз практики ЄСПЛ («A. and Others v. Turkey»²³⁹, «Brincat and Others v. Malta»²⁴⁰, «Budayeva and Others v. Russia»²⁴¹, «De Donder and De Clippel

²³⁶ Osman v. the United Kingdom. 28.10.1998. Application no. 23452/94. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58257%22%7D>

²³⁷ Renolde v. France. 16.10.2008. Application no. 5608/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-88972%22%7D>

²³⁸ Бурачинська Ю. Б. Позитивні зобов'язання держави щодо захисту права на життя від небезпеки відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: кримінально-правовий аспект. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 4. С. 72.

²³⁹ А. та інші проти Туреччини. 27.07.2004. Заява № 30015/96. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_328#Text

²⁴⁰ Brincat and Others v. Malta. 24.07.2014. Applications nos. 60908/11, 62110/11, 62129/11, 62312/11 and 62338/11. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-145790%22%7D>

²⁴¹ Budayeva and Others v. Russia. 20.03.2008. Applications nos. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-85436%22%7D>

v. Belgium»²⁴², «Fernandes de Oliveira v. Portugal»²⁴³, «Kolyadenko and Others v. Russia»²⁴⁴, «Mastromatteo v. Italy»²⁴⁵, «M. Özel and Others v. Turkey»²⁴⁶, «Mučibabić v. Serbia»²⁴⁷, «Osman v. the United Kingdom»²⁴⁸, «Öneryildiz v. Turkey»²⁴⁹, «Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom»²⁵⁰, «Renolde v. France»²⁵¹, «Stoyanovi v. Bulgaria»²⁵²), проведених у раніше опублікованій статті²⁵³, у контексті дослідження позитивних зобов'язань держави, щодо захисту права на життя дає підстави зробити такі висновки:

- характер позитивного зобов'язання держави за ст. 2 Конвенції полягає в тому, що держава повинна не лише утримуватися від умисного та незаконного позбавлення життя, але й вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією;

- складовими цього зобов'язання є створення ефективної нормативно-правової бази, у тому числі кримінального законодавства, спрямованого на стримування вчинення злочинів проти особи, а також вжиття превентивних оперативних заходів для захисту особи, життю якої загрожує небезпека;

²⁴² Suicide in prison by a mentally disturbed young man placed in the ordinary section of the prison. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22fulltext%22:%5B%22Suicide%20in%20prison%20by%20a%20mentally%20disturbed%20young%20man%22%5D.%22itemid%22:%5B%22003-3769655-4309313%22%5D%7D>

²⁴³ Fernandes de Oliveira v. Portugal. 31.01.2019. Application no. 78103/14. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-189426%22%5D%7D>

²⁴⁴ Kolyadenko and Others v. Russia. 28.02.2012. Applications nos. 17423/05, 20534/05, 20678/05, 23263/05, 24283/05 and 35673/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-109283%22%5D%7D>

²⁴⁵ Mastromatteo v. Italy. 24.10.2002. Application no. 37703/97. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60707%22%5D%7D>

²⁴⁶ M. Özel and Others v. Turkey. 17.11.2015. Applications nos. 14350/05, 15245/05 and 16051/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-158803%22%5D%7D>

²⁴⁷ Mučibabić v. Serbia. 12.07.2016. Application no. 34661/07. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-164669%22%5D%7D>

²⁴⁸ Osman v. the United Kingdom. 28.10.1998. Application no. 23452/94. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58257%22%5D%7D>

²⁴⁹ Öneryildiz v. Turkey. 30.11.2004. Application no. 48939/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-67614%22%5D%7D>

²⁵⁰ Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom. 14.03.2002. Application no. 46477/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60323%22%5D%7D>

²⁵¹ Renolde v. France. 16.10.2008. Application no. 5608/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-88972%22%5D%7D>

²⁵² Stoyanovi v. Bulgaria. 09.11.2010. Application no. 42980/04. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D.%22itemid%22:%5B%22001-101678%22%5D%7D>

²⁵³ Бурачинська Ю. Б. Позитивні зобов'язання держави щодо захисту права на життя від небезпеки відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: кримінально-правовий аспект. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 4. С. 69–81.

- позитивне зобов'язання держави за ст. 2 Конвенції застосовується щодо будь-якої діяльності, незалежно від того, є вона публічною чи ні, якщо внаслідок цього створюється небезпека для життя, тобто може поширюватися, зокрема, на діяльність юридичних осіб незалежно від форми власності. Але є такі види діяльності, участь у яких потенційно може завдати шкоди. Адже у певному сенсі – це частина їх основного функціонування. До них належить, зокрема, діяльність збройних сил, а також лікарська діяльність. Тому у випадку, коли потенційна небезпека для життя є невід'ємною частиною певної діяльності, то обсяг позитивних зобов'язань держави за ст. 2 Конвенції буде меншим;

- превентивні оперативні заходи залежать від конкретних обставин справи та можуть бути різного характеру, метою їх застосування є захист життя особи від небезпеки. Такі заходи можуть бути як кримінально-правовими, так і ні. Зокрема, це може бути, наприклад, поширення інформації про певну небезпеку, яка може загрожувати життю людей; поміщення особи, що страждає на психічний розлад і вчинила суспільно небезпечне діяння, у спеціалізований психіатричний заклад;

- щодо того які ж саме способи вибрати для захисту права на життя, то ЄСПЛ вказує на свободу розсуду держави, особливо у складних соціальних та технічних сферах. Також обсяг позитивного зобов'язання не має створювати неможливого або непропорційного навантаження на владу. Тому не кожен заявлений ризик для життя може спричиняти вжиття оперативних заходів для запобігання реалізації цього ризику. Щоб виникло позитивне зобов'язання, слід встановити, що органи влади знали або повинні були знати про існування реального і негайного ризику для життя особи, і що вони не вжили заходів у межах своїх повноважень, внаслідок яких, обґрунтовано, можна було б уникнути цього ризику;

- обсяг позитивного зобов'язання держави за ст. 2 Конвенції щодо запобігання небезпекам також залежить від походження самої небезпеки, а також від можливості її зменшити. Так, обсяг зобов'язання є меншим у випадку, якщо небезпека має природне походження, оскільки важко вплинути, зокрема, на метеорологічні явища, і більшим, якщо небезпека стосується небезпечної діяльності, створеної людиною, на яку вплив можливий;

- щодо екологічних катастроф, над якими держави не мають контролю, ЄСПЛ вказує, що для того, щоб запобігти їм, можливо вживати лише заходи, спрямовані на посилення спроможності держави боротися з несподіваною та сильною природою таких природних явищ, а також, щоб зменшити їх наслідки;

- ЄСПЛ наголошує, що у випадку коли держава здійснює або організовує небезпечну діяльність або санкціонує її, то вона повинна забезпечити за допомогою системи правил і достатнього контролю, щоб ризик був зведений до розумного мінімуму. Коли шкода все ж настане, це означатиме порушення позитивних зобов'язань держави лише в тому випадку, якщо це було пов'язано з недостатнім правовим регулюванням або недостатнім контролем, але не в тому випадку, коли шкода була заподіяна через необережну поведінку особи або збіг нещасних випадків;

- судова система, що вимагається ст. 2 Конвенції, повинна передбачити незалежну та неупереджену офіційну процедуру розслідування, яка відповідає певним мінімальним стандартам щодо ефективності та здатна забезпечити застосування кримінальних покарань у разі втрати життя внаслідок небезпечної діяльності, якщо це виправдано висновками розслідування;

- позитивні зобов'язання держави за ст. 2 Конвенції поширюються також на випадки захисту людей від самих себе, зокрема коли йдеться про вчинення самогубства особою, яка перебувала під контролем відповідних органів влади. Такі органи мають обов'язок вжити розумних заходів, щоб запобігти особі заподіяти собі шкоду, незалежно від того, чи госпіталізація була добровільною чи примусовою²⁵⁴.

Варто звернути увагу, що Конвенція не зобов'язує держави-учасниці встановлювати саме кримінальну відповідальність за створення небезпеки для життя людини. У своїй практиці ЄСПЛ вказує на свободу розсуду держави у виборі способів захисту права на життя, зокрема від небезпек, які йому загрожують. Як

²⁵⁴ Бурачинська Ю. Б. Позитивні зобов'язання держави щодо захисту права на життя від небезпеки відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: кримінально-правовий аспект. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 4. С. 77–78.

слушно зазначає Ю. Б. Хім'як, оскільки Конвенція та практика ЄСПЛ встановлюють мінімальні стандарти прав людини, які повинні забезпечити громадянам держави-учасниці Конвенції, то об'єктивно обов'язок законодавця – гарантувати у законодавстві такий мінімальний обсяг прав та свобод. Якщо кримінально-правовий захист певних прав людини у законодавстві держави вищий, ніж того вимагають конвенційні норми та правові позиції ЄСПЛ, то у такому випадку жодних суперечностей не повинно виникати²⁵⁵. Тобто відповідно до принципу мінімальних гарантій, якщо КК України встановлює вищі гарантії захисту прав людини, ніж Конвенція, то перевагу отримує він.

Одним із таких прикладів може бути встановлення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки. Аналіз КК України дає підстави вважати, що у ньому передбачені вищі стандарти захисту права на життя, ніж цього вимагає Конвенція та практика ЄСПЛ, оскільки законодавець передбачив кримінальну відповідальність не тільки у випадку позбавлення життя людини, а й у випадку створення небезпеки (загрози) для нього. Прикладами цього є, зокрема, ч. 1 ст. 239, ч. 1 ст. 240, ч. 1 ст. 272, ч. 1 ст. 276, ч. 1 ст. 281 КК України²⁵⁶. Спільною ознакою об'єктивної сторони всіх цих кримінальних правопорушень є створення небезпеки (загрози) для життя людей.

Отже, позитивні зобов'язання держави щодо забезпечення права на життя полягають у введенні в дію ефективного законодавства, у тому числі кримінального, спрямованого на стримування вчинення кримінальних правопорушень проти особи, а також у вжитті превентивних заходів для захисту особи, життю якої загрожує небезпека. Позитивне зобов'язання держави за ст. 2 Конвенції застосовується в контексті будь-якої діяльності, незалежно від того, є вона публічною чи ні, коли право на життя може бути під загрозою. Також ст. 2 Конвенції застосовується не тільки у випадку смерті людини, а й тоді, коли життя було поставлено у небезпеку. Чинний КК України у контексті кримінальної

²⁵⁵ Хім'як Ю. Б. Гармонізація кримінального права України з практикою Європейського суду з прав людини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. С. 69–70.

²⁵⁶ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

відповідальності за створення небезпеки передбачає вищі стандарти захисту права на життя, ніж цього вимагає Конвенція та практика ЄСПЛ.

Висновки до Розділу 1

1. В українській доктрині кримінального права відсутнє комплексне дослідження проблематики встановлення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки. Окремі аспекти цієї проблематики висвітлювалися лише фрагментарно у наукових статтях, підручниках, навчальних посібниках, а також частково згадувались у монографіях, які присвячені іншим кримінально-правовим проблемам.

2. Аналіз положень кримінального законодавства, що діяло на території України впродовж XI ст. – початку XXI ст., в контексті кримінальної відповідальності за створення небезпеки дає підстави стверджувати, що до XIX століття створення небезпеки як окрема ознака складу кримінального правопорушення не виділялась. Така небезпека вважалася властивістю діяння, а не окремим суспільно небезпечним наслідком, і закладалась у конструкцію формальних складів кримінальних правопорушень.

3. Вперше кримінальні правопорушення, у яких створення небезпеки заподіяння істотної шкоди було назване як суспільно небезпечний наслідок складу кримінального правопорушення були передбачені в Уложенні 1845 р. Проте найбільш чітко вказівка на створення небезпеки як окрему ознаку складу кримінального правопорушення відображена у КК 1852 р., створеному в Австрійській імперії, а також у КК Польщі 1932 р., КК УРСР 1927 р., КК 1960 р. Також у КК Польщі 1932 р. був передбачений загальний склад делікту створення небезпеки у вузькому значенні.

4. Кримінально-правові норми тих джерел, що діяли на території України впродовж XI ст. – до початку XX ст., у яких була передбачена кримінальна відповідальність за створення небезпеки, характеризувались надмірною казуїстичністю, внаслідок чого були досить об'ємними за обсягом. Ті нормативно-правові акти, що були чинними на території України у XX ст., були більш лаконічними, ніж їхні «попередники», а їх зміст був більш наближений до змісту сучасних нормативно-правових актів.

5. Аналіз текстів кримінальних законів зарубіжних держав у контексті встановлення відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, дає можливість зробити висновок, що у кожному з них є наявними конструкції деліктів створення небезпеки у вузькому значенні, які подібні за змістом до таких деліктів, що передбачені у КК України. Тому це підтверджує важливе значення такої конструкції на сучасному етапі розвитку права та недоцільність повної відмови від її використання. Оскільки різноманітність проявів кримінально-протиправної поведінки зумовлює необхідність встановлення кримінальної відповідальності за певні діяння не лише у випадку заподіяння винним реальної істотної шкоди, а й у випадку створення небезпеки заподіяння такої шкоди у майбутньому. Це, у свою чергу, дозволяє диференціювати кримінальну відповідальність за окремі кримінальні правопорушення. Також, на відміну від КК України, у деяких кримінальних законах іноземних держав (Польщі, Франції, Канади, Індії) передбачено загальні склади деліктів створення небезпеки.

6. Щодо розміщення статей, у яких передбачені кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, у межах структурних частин кримінальних законів іноземних держав, то у більшості із них, як і в КК України, такі норми закріплені в межах різних структурних одиниць (розділів, глав, книг, частин) Особливої частини цих кримінальних законів. Тобто конструкція деліктів створення небезпеки використовується для кримінально-правового регулювання різних суспільних відносин.

7. У частині з аналізованих кримінальних законів створення небезпеки є кваліфікуючою ознакою у кваліфікованих складах кримінальних правопорушень (ФРН, Іспанія, Латвія, Грузія, Канада). Хоча у більшості кодексів склади деліктів створення небезпеки переважно є простими (основними) складами кримінальних правопорушень. Самі диспозиції деліктів створення небезпеки в кодексах іноземних держав сконструйовані переважно як описові, бланкетні або відсильні.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ОЗНАКОЮ СКЛАДУ ЯКОГО Є СТВОРЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ, ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

2.1. Поняття «створення небезпеки» у кримінальному праві

З'ясування суті будь-якого явища потребує визначення його сутнісних ознак, які формують зміст такого явища. Для позначення ознак складів низки кримінальних правопорушень законодавець використовує у статтях КК України логіко-граматичну конструкцію «...що створило небезпеку...» (наприклад, ч. 1 ст. 253, ч. 1 ст. 276 КК України²⁵⁷). Разом з тим у самому тексті кримінального закону визначення поняття, яке позначено конструкцією – «створення небезпеки», – відсутнє, а в українській доктрині кримінального права комплексно ця проблематика не досліджувалася. Як відомо, для того, щоб правильно застосовувати певну кримінально-правову норму, необхідно розуміти її зміст. При чому таке розуміння повинно бути уніфікованим, що, у свою чергу, забезпечуватиме єдність правозастосовної практики та, як наслідок, утвердження принципу законності. Тому з'ясування змісту та ознак кримінально-правового поняття «створення небезпеки» є одним із завдань, що потребують вирішення з метою сприяння більш ефективному застосуванню наявних кримінально-правових норм, а також закладення основ для розроблення та прийняття нового кримінального законодавства.

У підрозділі 1.1 Розділу 1 цієї роботи зверталась увага на те, що дослідженню проблематики кримінальної відповідальності за делікти створення небезпеки не було присвячено багато уваги у сучасній українській доктрині кримінального права. Переважно правову природу цих деліктів вивчали ще радянські дослідники кримінального права. Хоча окремі сучасні українські науковці також зверталися до аналізу змісту цього поняття, однак часто у контексті вивчення інших кримінально-правових проблем. У таких дослідженнях основний акцент було зроблено на з'ясуванні правової природи інших явищ, а поняття «створення небезпеки» досліджувалось як допоміжне. Саме тому комплексне дослідження проблематики

²⁵⁷ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

кримінальної відповідальності за делікти створення небезпеки є актуальним для української науки кримінального права. Зокрема, потрібно з'ясувати правову природу, зміст та ознаки кримінально-правового поняття «створення небезпеки» як ознаки складу кримінального правопорушення, визначити механізм заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони у деліктах створення небезпеки та як особливості цієї групи деліктів відображаються у їх складах, дослідити у яких випадках за створення небезпеки об'єктам кримінально-правової охорони повинна наставати кримінальна відповідальність, з'ясувати місце створення небезпеки у контексті вчення про склад кримінального правопорушення.

Для з'ясування змісту «створення небезпеки» у кримінальному праві України, зокрема у контексті вчення про склад кримінального правопорушення, передусім необхідно визначити лексичне значення слів «створення» та «небезпека». «Великий тлумачний словник сучасної української мови» подає значення «створення» як дію за значенням створити, створювати. У свою чергу слова «створювати», «створити» мають чотири значення: 1) давати життя, існування чому-небудь, формувати що-небудь; виготовляти, робити що-небудь; будувати, споруджувати що-небудь; винаходити, виробляти, виводити що-небудь нове, раніше невідоме; творчою працею давати життя науковому або мистецькому творові, творити; 2) започатковувати існування чого-небудь, організовувати щось; формувати, утворювати що-небудь; 3) робити можливим, наявним, підготовляти що-небудь, забезпечувати чимсь; викликати, породжувати що-небудь, бути причиною виникнення чогось; 4) окреслювати, визначати в основному, надаючи яких-небудь ознак, властивостей²⁵⁸. Тобто внаслідок створення у дійсності має з'являтися, породжуватися щось нове, яке до цього часу не існувало або те, що існувало, набуває нових ознак, властивостей. Сам спосіб процесу створення буде залежати від об'єкта, що створюється. Під час створення фактично мова йде про певний вплив одного явища або певного суб'єкта на об'єктивну дійсність з метою

²⁵⁸ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1388.

створення нового, не існуючого до цього явища або з метою надати нових властивостей вже існуючому явищу.

Слово «небезпека» має такі лексичні значення: по-перше, можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди і т. ін.; стан, коли кому-, чому-небудь щось загрожує; по-друге, потенційне джерело шкоди²⁵⁹. Тобто «небезпека» є як можливістю (яка за певних умов може бути втілена в реальність, а може й не бути втілена) настання певної шкоди у майбутньому, так і дійсністю, оскільки є станом, коли щось загрожує, тобто такий стан вже існує об'єктивно і зумовлений певними обставинами. Такий стан, по суті, сам є потенційним джерелом шкоди. Усі ці три значення слова «небезпека» є тісно взаємопов'язані, що буде проілюстровано далі.

Кожне значення слів «створювати», «створити» має свій відтінок. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» вказано, що за загальним правилом, коли слову відповідає кілька значень, то спочатку наводиться значення, найуживаніше у мовній практиці²⁶⁰. Однак разом з тим Н. Ф. Стаховська вказує, що зазвичай у науковому стилі мови слова використовують в одному термінологічному значенні, яке не обов'язково є первинним. Оскільки багатозначність у такому стилі мови є небажаною, адже провокує неточність та двозначність трактувань²⁶¹. Із цього приводу Л. Л. Бєседна зазначає, що у законодавстві рекомендується використовувати слова та вирази у вузькому або спеціальному значенні у порівнянні з їх значенням при вживанні в загальнолітературній мові²⁶².

В українській мові кожне конкретне значення багатозначного слова реалізується у певному контексті. Тому у межах досліджуваної проблематики потрібно розглянути значення слів «створювати», «створити» у словосполученні «створення небезпеки». Для цього необхідно застосувати кожне із наведених вище

²⁵⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінськ: ВТФ «Перун», 2005. С. 747.

²⁶⁰ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінськ: ВТФ «Перун», 2005. С. V.

²⁶¹ Стаховська Н. Ф. Зміни у лексико-семантичній структурі української мови. URL: http://www.confcontact.com/2015-nauka-v-informatsionnom-prostranstve/fl2_stahovska.htm (дата звернення: 14.11.2021).

²⁶² Бєседна Л. Л. Визначення юридичного терміна як елемента законодавчої системи. *Інформація і право*. 2011. № 3 (3). С. 37–38.

значень слів «створювати», «створити» у парі зі словом «небезпека» і обрати те його значення, яке найбільш точно відобразатиме зміст словосполучення «створювати небезпеку». При цьому будемо враховувати контекстне значення цього поняття саме для кримінального права. Адже «для розвитку значень, для їх фіксації важливою є комунікативна ситуація, в якій використовується слово»²⁶³.

Проведений аналіз слів «створювати», «створити», що відображений у раніше опублікованій мною статті²⁶⁴, дає підстави стверджувати, що у контексті «небезпеки» найбільш доречно використовувати друге та третє значення цих слів. Так, друге значення слова «створювати», а саме: започатковувати існування чогось-небудь, організовувати щось; формувати, утворювати що-небудь, варто використовувати у частині його значення як «утворювати», яке означає робити щось у процесі праці чи творчості, викликати виникнення чогось або ж засновувати щось. Таке розуміння цього слова у контексті небезпеки доречно використовувати лише в частині випадків. Так, його можна застосовувати в контексті утворення небезпеки як потенційного джерела шкоди, коли йдеться про викликання його виникнення. Проте його не варто використовувати як заснування можливості настання певної шкоди чи стану, коли щось загрожує, адже таке вживання більш доречне, коли йдеться про заснування певної організації. Третє значення слова «створювати», а саме: робити можливим, наявним, викликати, породжувати що-небудь, бути причиною виникнення чогось, також слушно вживати у контексті небезпеки, оскільки так само як і слово «небезпека», воно позначає ймовірність, потенційність: вчинення певного суспільно небезпечного діяння робить можливим настання певної шкоди у майбутньому або ж таке діяння може бути причиною виникнення стану, коли щось загрожує.

З наведеного вище випливає, що «створювати небезпеку», означає уможливлювати настання певної істотної шкоди, катастрофи (або ж робити можливим настання певної істотної шкоди чи катастрофи у майбутньому),

²⁶³ Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. Київ : Знання, 2010. С. 50.

²⁶⁴ Бурачинська Ю. Б. Поняття «створення небезпеки» у кримінальному праві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 138.

викликати, породжувати стан, коли кому-, чому-небудь щось загрожує або ж бути причиною виникнення такого стану. У результаті створення небезпеки відбуваються зміни в об'єктивній реальності, у стані об'єкта, який існував раніше. Цей стан, коли щось загрожує, стає, по суті, новим джерелом потенційної шкоди. Тобто такий стан є похідним, оскільки зумовлений небезпекою.

Крім цього, варто звернути увагу на те, що значення будь-якого словосполучення, у якому вживається дієслово, залежить від того, у якому виді (доконаному чи недоконаному) вжите це дієслово. Це стосується і словосполучення «створення небезпеки». Оскільки «створювати» – це недоконаний вид дієслова, який означає дію, яка ще не встигла реалізуватися, це процес, який є незакінченим, а «створити» – доконаний вид дієслова, означає завершену дію, певний її результат, а також дію, яка обов'язково відбудеться в майбутньому. Тобто у випадку, коли вживається словосполучення «створювати небезпеку», то мається на увазі діяння, яке ще триває, є незакінченим і не призвело до кінцевого наслідку, а коли «створити небезпеку» – вже завершену дію та її наслідок, результат, що призвів до формування нового стану, який є одночасно потенційним джерелом небезпеки. Це дає підстави стверджувати, що використовуючи словосполучення «... що створило небезпеку» у диспозиції статті КК України законодавець вказує одночасно на дві речі: 1) у складі кримінального правопорушення, яке закріплене у відповідній статті, суспільно небезпечне діяння за своєю природою повинне бути таким, що може призвести до виникнення змін у стані об'єкта; 2) небезпека є наслідком, результатом такої дії.

У свою чергу «створення» – це віддієслівний іменник, що означає дію за значенням дієслів «створити», «створювати»²⁶⁵. Крім цього, є ще слово «створювання» – це віддієслівний іменник, що означає дію за значенням дієслова «створювати»²⁶⁶. Тобто з цього можна зробити висновок, що «створення» може вказувати як на доконану, так і недоконану дію, а «створювання» – лише на

²⁶⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1388.

²⁶⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1388.

недоконану. Тому «створення небезпеки» можна використовувати як своєрідне узагальнення, термін, який охоплює будь-які дії, які спрямовані на виникнення, утворення стану небезпеки, і певний результат чи наслідок цієї дії. Також варто зауважити, що використання конкретного виду дієслова («створювати» або «створити») дає більш точне розуміння контексту, у тих випадках, коли на це варто звернути увагу. У випадках, коли можна використовувати узагальнення, варто вживати віддієслівний іменник «створення», бо за своїм значенням він охоплює як доконану, так і недоконану дію.

За змістом розрізняють позитивні й негативні поняття. У логіці «негативним називається поняття, в якому йдеться про відсутність у предмета ознак, котрі утворюють позитивні поняття. ... Зміст негативного поняття не може бути встановленим без знання змісту відповідного йому позитивного поняття»²⁶⁷. «Небезпека» є негативним поняттям, оскільки в українській мові за допомогою заперечного префікса «не» утворюються, зокрема, протилежні за змістом поняття, тобто «небезпека» є антонімом до поняття «безпека»²⁶⁸.

З огляду на співвідношення змісту позитивного і негативного понять, зміст поняття «небезпека» залежить від змісту протилежного до нього позитивного поняття «безпека». «Великий тлумачний словник сучасної української мови» подає значення безпеки як стану, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує²⁶⁹. Поняття «безпека» діалектично поєднане з поняттям «небезпека»²⁷⁰, тобто фактично воно є антонімом до «небезпеки». З цього приводу В. П. Тихий вказує, що слово «небезпека» максимально протилежне вихідному значенню слова «безпека» і створює нове значення, нове поняття, виражає нову оцінку факту дійсності²⁷¹.

Таке протилежне співвідношення понять означає, що об'єкт не може одночасно перебувати в обох станах – безпеки і небезпеки – відносно конкретно

²⁶⁷ Жеребкін В. Є. Логіка : підручник. 11-те вид., випр. К. : «Знання», 2011. С. 35.

²⁶⁸ Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови. К. : «Довіра», 2006. С. 53.

²⁶⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 70.

²⁷⁰ Пасічник В. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національного безпекою. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2011. Вип. 7. URL: http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik7/fail/pasichnyk.pdf

²⁷¹ Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 33.

визначеного ризику у певний проміжок часу. До моменту виникнення стану небезпеки в об'єктивній дійсності був стан, коли комусь чи чомусь нічого не загрожувало, певні об'єкти перебували під захистом. Такий стан можна порушити, створивши негативні або ж несприятливі умови чи зміни в самому об'єкті, у результаті чого захист руйнується, а певний об'єкт перебуватиме у небезпеці. Або ж навпаки, об'єкти, які перебували у небезпеці внаслідок певних змін, переходять у стан безпеки. Для кримінального права це матиме значення у контексті того, хто саме усунув цей стан небезпеки (наприклад, коли це зробив суб'єкт кримінального правопорушення, то це можна буде розцінювати як його позитивну поведінку після вчинення кримінального правопорушення і така посткримінальна поведінка впливатиме на вид та розмір призначеного покарання, оскільки зможе бути врахована як обставина, що таке покарання пом'якшує. Також у певних випадках ця поведінка особи може вважатися умовою такої підстави звільнення від кримінальної відповідальності як у зв'язку з дійовим каяттям).

Варто зазначити, що потреба в безпеці є природною для людини. В. П. Тихий наголошує, що людина постійно прагне до безпеки, бо вона є вічною природною необхідністю, умовою для життєдіяльності людини²⁷². Стан безпеки не є постійним, адже на кожному етапі суспільного розвитку виникають ті чи інші види нових ризиків або нові прояви раніше наявних ризиків, від яких людина потребує захисту. І хоч стан безпеки не є стабільним, суспільство з урахуванням існуючих реалій та набутих знань прогнозування і причиново-наслідкових зв'язків прагне створити певні бар'єри для того, щоб не допустити реалізації потенційних ризиків та гарантувати безпеку. У сучасному суспільстві такий стан безпеки гарантується нормами, встановленими законодавцем як на рівні законів, так і підзаконних нормативно-правових актів, спеціальними правилами, які встановлюються у певних колективах, зокрема правилами внутрішнього трудового розпорядку, що діють на певному підприємстві, в установі, організації, а також правосвідомістю осіб, що проживають на певній території, звичаями, що склалися у суспільстві, та

²⁷² Тихий В. П. Поняття безпеки людини і її правове забезпечення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1 (6). С. 29.

правилами співжиття. Якщо всі, кого стосуються ці правила, їх дотримуються, то об'єкти, для охорони яких вони встановлені, зокрема об'єкти кримінально-правової охорони, перебувають під захистом, їм не загрожує реальна небезпека. Якщо ж такі норми чи правила порушуються, то стан захищеності об'єкта порушується і у разі наявності відповідних умов виникає стан небезпеки.

Створення небезпеки пов'язане із певними змінами, що відбуваються в об'єктивній дійсності, тобто відбувається певний рух, тому дослідження правової природи цього явища доцільно здійснювати крізь діалектику, яку ще називають філософією розвитку. Зокрема, потрібно розглянути поняття «небезпеки» крізь призму таких філософських категорій діалектики як «можливість» та «дійсність». Адже саме ці категорії «підкреслюють процесуальність, тобто виражають становлення буття»²⁷³. Тому з їх допомогою можна з'ясувати суть змін, які відбуваються в об'єктивній дійсності внаслідок створення небезпеки. Крім цього, як зазначає О. О. Кваша, «у категоріях «можливість» і «дійсність» відображається форма здійснення всякого закономірного процесу руху. Будь-який рух є процесом виникнення та реалізації можливостей, процесом формування сутності і, отже, нової дійсності, процесом перетворення менш вірогідного в більш ймовірне, ймовірності в достовірність, можливості в дійсність»²⁷⁴.

Варто зазначити, що «категорії діалектики відображають найбільш загальні властивості і зв'язки, що притаманні усім матеріальним процесам, вони служать вихідними принципами пізнання і духовно-практичного перетворення дійсності»²⁷⁵. О. О. Кваша вказує, що «категоріальний апарат філософії відображає специфіку людської діяльності, тому за допомогою загальних філософських категорій юридичні науки, у тому числі кримінально-правова, здійснюють теоретичне відтворення дійсності»²⁷⁶. Можливість і дійсність належать до співвідносних категорій діалектики, які органічно пов'язані одна з одною, у процесі

²⁷³ Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія: підручник. Харків: Право, 2010. С. 175.

²⁷⁴ Кваша О. О. Зміст та значення філософських категорій «можливість» і «дійсність» для кримінально-правових досліджень причинного зв'язку. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 303.

²⁷⁵ Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія: підручник. Харків: Право, 2010. С. 168–169.

²⁷⁶ Кваша О. О. Зміст та значення філософських категорій «можливість» і «дійсність» для кримінально-правових досліджень причинного зв'язку. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 301.

пізнання передбачають одна одну; з'ясувавши одну, не можна не враховувати іншу²⁷⁷. Вони характеризують актуальну даність буття у єдності з перспективами зміни його форм існування, а також сам процес цих змін²⁷⁸. Ці категорії виражають два основні ступені у становленні і розвитку предмета чи явища²⁷⁹.

Дійсність – це реалізована можливість, вона характеризує реалізоване, актуалізоване буття, у широкому розумінні – це сукупність усіх реалізованих можливостей²⁸⁰. Можливість – це «сукупність реальних умов і тенденцій, які за певних детермінуючих дій здатні породити відповідну їм дійсність»²⁸¹, вона «відображає об'єктивно існуючий і внутрішньо зумовлений стан предмета у його незавершеному, потенційному розвитку»²⁸². Так, Г. В. Ф. Гегель писав: «Можливість є те, що суттєво для дійсності, але суттєво таким чином, що разом з тим є можливістю... Безпосередня дійсність містить в собі зародок чогось зовсім іншого. Спочатку це інше тільки можливість, але ця форма знімає себе і перетворюється у дійсність»²⁸³.

Будь-яке кримінальне правопорушення змінює дійсність. Особливість деліктів створення небезпеки полягає у характері змін, які відбуваються. Пригадаємо, що поняття «небезпека» має потрійне значення: стан, можливість та потенційне джерело небезпеки. В результаті вчинення делікту створення небезпеки дійсність змінюється у такий спосіб, що по-перше, виникає нова можливість, а саме можливість заподіяння істотної шкоди, по-друге, об'єкт кримінально-правової охорони переходить у новий стан – стан реальної небезпеки, по-третє, виникає

²⁷⁷ Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія: підручник. Харків: Право, 2010. С. 169; Кваша О. О. Зміст та значення філософських категорій «можливість» і «дійсність» для кримінально-правових досліджень причинного зв'язку. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 304.

²⁷⁸ Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін.; НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. С. 393.

²⁷⁹ Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. Москва: Советская энциклопедия, 1983. С. 87.

²⁸⁰ Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін.; НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. С. 393; Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. Москва: Советская энциклопедия, 1983. С. 87; Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія: підручник. Харків: Право, 2010. С. 175; Кваша О. О. Зміст та значення філософських категорій «можливість» і «дійсність» для кримінально-правових досліджень причинного зв'язку. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 304.

²⁸¹ Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін.; НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. С. 393.

²⁸² Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія: підручник. Харків: Право, 2010. С. 175.

²⁸³ Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. М.: Наука логики, 1975. Т. 1. С. 315, 321.

певне джерело потенційної небезпеки. Поява такої можливості виводить об'єкт кримінально-правової охорони з наявного до вчинення цього діяння стану захищеності, хоча дійсна шкода такому об'єкту ще не заподіюється. Тобто діяння суб'єкта кримінального правопорушення не є достатньо інтенсивним або не таким, що за своїм характером здатне спричинити реальну шкоду, але все ж змінює дійсність у такий спосіб, що виникає можливість настання такої шкоди. Спричинені діянням зміни у існуючій раніше дійсності стають новою дійсністю. У цій новій дійсності порушується захищеність певного об'єкта кримінально-правової охорони, такий об'єкт більше не перебуває в стані безпеки, але дійсна шкода такому об'єкту ще не заподіюється.

Одночасно з появою нової дійсності виникає нова можливість – можливість настання дійсної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони у майбутньому. Ця можливість не є абстрактною, а вона є реальною. І у випадку наявності певних детермінантів така можливість реалізується і настане дійсна шкода для об'єкта кримінально-правової охорони. Такі детермінуючі дії є тими чинниками, що зумовлюють настання суспільно небезпечного наслідку у виді реальної (дійсної) шкоди, зокрема, це може бути суспільно небезпечне діяння винного, яке має більш інтенсивний характер чи вчиняється більш небезпечним способом, ніж тоді, коли внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння лише створюється небезпека для об'єкта кримінально-правової охорони. Тобто в результаті створення небезпеки відбувається «перехід» від однієї дійсності (перебування об'єкта у стані безпеки) до іншої, в якій існує можливість настання дійсної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони у майбутньому. Разом з тим ця нова дійсність є зреалізованою можливістю, яка існувала за попередньої дійсності. Адже безпека об'єкта кримінально-правової охорони включає, з одного боку, стан його захищеності, а з іншого – у цьому стані закладена можливість заподіяння шкоди. Якби такої можливості загалом не було (йдеться про можливість того, що об'єкт кримінально-правової охорони може бути потенційно порушений), то об'єкт не потребував би захисту. Однак можливість заподіяння шкоди, яку передбачає стан безпеки, має інший характер, ніж та, яка виникає в результаті вчинення делікту

створення небезпеки. Така можливість є абстрактною (формальною), а в результаті вчинення делікту небезпеки вона переходить у реальну, тобто змінюється характер цієї можливості (види можливостей та їх відмінності буде розглянуто далі). Проте не кожне діяння за своєю природою може змінити дійсність і спричинити перехід зі стану захищеності у стан небезпеки.

Т. В. Церетелі вказує, що «...категорія можливості ... відображає найбільш загальні, істотні сторони дійсності і, відповідно, має об'єктивний зміст. Можливість хоч і не є вже здійсненою фактичною дійсністю, але тим не менше коріниться в ній. ... Але можливість тому і є можливістю, бо вона передбачає фактичне існування у дійсності й інших умов, які можуть скерувати розвиток причинового ланцюжка у протилежний бік»²⁸⁴. Тобто можливість означає, що у дійсності закладені певні умови, які можуть під дією певних чинників стати реальністю, тобто можливість стане новою дійсністю. Але яка з можливостей зреалізується і стане дійсністю не відомо. Тому у дійсності завжди є ймовірність того, що певна можливість не буде реалізована.

Так, коли йдеться про будь-яке кримінальне правопорушення, то завжди є можливість, що воно не буде доведене до кінця або ж не буде вчинено взагалі. Наприклад, коли винний, бажаючи вбити потенційного потерпілого, стріляє в нього, однак пістолет не спрацьовує і постріл не відбувається, або ж коли випадковий перехожий втручається у ситуацію і вибиває зброю з рук винного. Тобто завжди існує ймовірність того, що певна можливість буде реалізована або не буде реалізована, оскільки в дійсності існують інші умови, що можуть змінити хід подій чи втручатись у причиновий зв'язок. Усе буде залежати від ступеня ймовірності перетворення певної можливості у дійсність та виду можливості, про що йтиметься далі.

На думку Т. В. Церетелі, «оскільки поняття небезпеки базується на категорії можливості, вона має об'єктивний зміст. Сутність небезпеки виводиться із співвідношення умов дійсності. Вона передбачає наявність у цей час, у цій конкретній обстановці умов, які за свого закономірного розвитку могли призвести

²⁸⁴ Церетелі Т. В. Деликты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 58–59.

до заподіяння певної шкоди, але виникненню шкідливого наслідку перешкодили випадкові для цієї закономірності обставини»²⁸⁵. Проте, не завжди можна сказати, що небезпека не реалізувалась внаслідок випадкових для цієї закономірності обставин, тобто не завжди ці обставини можна вважати випадковими. Зокрема, у тих випадках, коли діяння особи не є достатньо інтенсивним або не таким, що за своїм характером здатне спричинити реальну шкоду, це не можна вважати випадковим збігом обставин, це швидше логічна закономірність.

Таким чином «у кожній наявній ситуації існує певний набір можливостей, реалізація однієї з яких означає усунення інших. ... У сфері суспільного розвитку й підкорення природи перетворення можливості на дійсність упорядковується свідомим вибором і діяльністю людей»²⁸⁶.

Потрібно звернути увагу на те, що у новій дійсності небезпека є з одного боку дійсністю, а з іншого – можливістю. По-перше, вона є станом, який вже існує у дійсності, коли об'єкту кримінально-правової охорони щось загрожує або ж іншими словами, коли порушений стан захищеності такого об'єкта, хоч дійсна шкода йому ще не заподіяна. По-друге, одночасно вона є можливістю настання реальної (дійсної) шкоди для об'єкта кримінально-правової охорони. Вчинивши суспільно небезпечне діяння, винний створив небезпеку для певного об'єкта кримінально-правової охорони, тобто у реальній дійсності викликав стан, коли такому об'єкту щось загрожує. Вчинене діяння та створення небезпеки як стану охоплюється виною суб'єкта кримінального правопорушення. Одночасно винний створив нову можливість, а саме можливість заподіяння у майбутньому реальної шкоди для об'єкта кримінально-правової охорони. Тобто створив умови, які під дією інших чинників, можуть перетворити можливість заподіяння істотної шкоди на реальну шкоду. Виною особи охоплюватиметься можливість виникнення тих умов, які настали внаслідок її діяння.

Варто зазначити, що розрізняють абстрактні (формальні) можливості – такі, що можуть перетворитися у дійсність, але не мають усіх необхідних для цього

²⁸⁵ Церетели Т. В. Деликты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 59.

²⁸⁶ Данильян О. Г., Тараненко В. М. *Філософія: підручник*. Харків: Право, 2010. С. 175.

умов, і конкретні (реальні) – які мають усі об'єктивні умови для безпосереднього втілення у дійсність²⁸⁷. «Реальна можливість – прихована у дійсності, вона за певних умов стає новою дійсністю. Зміна сукупності умов визначає перехід абстрактної (формальної) можливості в конкретну (реальну), а остання перетворюється в дійсність»²⁸⁸. Хоч формальна можливість має низьку ймовірність здійснення, але ця можливість допускається законами природного і соціального розвитку. Найвищу міру здійснення має реальна можливість, для реалізації якої склалися всі необхідні умови. Якщо неможливість визначити через «0», а дійсність – через «1», то всі проміжні значення від «0» до «1» будуть характеризувати ступінь можливості. Міра можливості називається ймовірністю²⁸⁹. Тому в абстрактній (формальній) можливості ймовірність здійснення буде ближчою до нуля, а в конкретній (реальній) можливості – ближчою до одиниці.

Сутність небезпеки визначається співвідношенням умов. У результаті суспільно небезпечного діяння, яким створюється небезпека, абстрактна можливість переходить у реальну можливість. Тобто в природі існує абстрактна можливість, наприклад, заподіяння шкоди довкіллю в результаті людської діяльності. Саме тому суспільство напрацьовує правила для того, щоб запобігти можливості реалізації цієї абстрактної можливості. Ця можливість, хоч і є закономірним варіантом розвитку подій, є абстрактною (ймовірність її реалізації є досить низькою), бо є низка правил, спрямованих на запобігання цій шкоді. Винний своїм діянням змінює співвідношення умов і абстрактна (формальна) можливість стає дійсністю і з'являється конкретна (реальна) можливість. Варто звернути увагу, що та можливість, яка була зреалізована внаслідок вчинення діяння, не була конкретною (реальною), бо тоді б стала дійсною шкода (адже при реальній можливості є наявними всі умови, щоб перетворитися у дійсність, тобто заподіяти реальну істотну шкоду). Тобто до вчинення суспільно небезпечного діяння винного

²⁸⁷ Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін.; НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. С. 393.

²⁸⁸ Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. Москва: Советская энциклопедия, 1983. С. 87.

²⁸⁹ Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія: підручник. Харків: Право, 2010. С. 175.

можливість була абстрактною (формальною), а після його вчинення стала конкретною (реальною).

М. І. Панов та В. П. Тихий вказують, що реальна і формальна можливість співвідносяться між собою як необхідність і випадковість. Формальна можливість виражає лише найзагальніші і найчастіше невизначені тенденції в об'єктивному ході розвитку, не впливає із внутрішньої природи предмету, не обумовлює необхідної закономірності його функціонування і розвитку, а залежить від збігу низки несуттєвих обставин, тобто від випадковості. Реальна ж можливість пов'язана з необхідністю, обумовлена діями об'єктивних законів дійсності, що розвивається, впливає із закономірних зв'язків та відносин об'єктивної дійсності. Вона має здатність обов'язково здійснитись за наявності відповідних умов. Формальна ж можливість такої здатності не має. Вона може здійснитись, але може і не здійснитись, взагалі не перетворитись у дійсність. Можливість стає дійсністю, коли є повне та достатнє поєднання умов здійснення відповідного явища. Чим більше умов і чим більше вони істотні, тим більшою мірою можливість стає реальністю²⁹⁰.

М. І. Панов та В. П. Тихий для розмежування реальної і формальної можливостей використовують дві категорії діалектики: необхідність та випадковість. Так, необхідність – це внутрішні, стійкі, суттєві зв'язки явищ, які визначають їх закономірні зміни і розвиток. Вона впливає із сутності явища, процесу і неминуче відбувається в даних умовах. Випадковість – категорія, яка визначає проблематичність, або необов'язковість виникнення, або існування об'єктів; випадковим є те, що за певних умов може бути, а може і не бути. Випадковість відображає моменти дійсності, які впливають переважно із зовнішніх умов, поверхових, нестійких зв'язків і побічних для даного явища обставин. Проте необхідність і випадковість не існують окремо. Їх взаємозв'язок полягає в тому, що випадковість виступає як форма прояву необхідності і як її доповнення. Випадковість у ході розвитку може перетворюватися на необхідність,

²⁹⁰ Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности / Панов М. И. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 259 – 260.

а необхідність прокладає собі шлях через велику кількість випадковостей²⁹¹. Тобто як категорія діалектики «випадковість» має інше (спеціальне) значення, ніж те, яке це слово має у загальному вжитку. Тобто не йдеться про випадковість як певні непередбачені, несподівані обставини, що раптово виникають і особа не може і не повинна їх передбачити. Тут мова йде про певний зв'язок між явищами об'єктивної дійсності. Випадковість як категорія діалектики означає, що певне явище може відбутись, а може й не відбутись, оскільки в об'єктивній дійсності у певний момент є недостатньо умов для цього.

О. О. Кваша вказує, що необхідність і випадковість не можуть існувати одне без одного, вони доповнюють одна одну (як можливість та дійсність). Будь-яка річ є діалектичною єдністю необхідності і випадковості. Взаємоперехід необхідності і випадковості відображає ту особливість, що межі дійсності рухливі, і речі чи явища у процесі розвитку перетворюються у свої протилежності, а різниця між необхідністю і випадковістю відносна. Випадковість, на відміну від необхідності, пов'язана із можливістю, яка не завжди може стати дійсністю²⁹². Тобто випадковість – це абстрактна можливість, ймовірність її перетворення у дійсність є ближчою до «0», ніж до «1». Варто зазначити, що у процесі розвитку співвідношення певних умов в об'єктивній дійсності може змінитись, відповідно може змінитись і ступінь ймовірності випадковості, про що йтиме мова далі.

Крім цього, випадкове в пізнанні завжди виступає як початкова інстанція, необхідність – як мета. Пізнавальна діяльність розгортається як рух від випадкового до необхідного²⁹³.

Подібно до того, як визначають міру можливості, визначають і міру здійснюваності тієї чи іншої випадкової події, яка характеризується поняттям ймовірності. Так, якщо подія ніколи не відбувається, то її ймовірність дорівнює 0. Коли вона відбувається обов'язково, то її ймовірність дорівнює 1. Усі випадкові

²⁹¹ Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія: підручник. Харків: Право, 2010. С. 174.

²⁹² Кваша О. О. Філософське значення категорій «необхідність» і «випадковість» для кримінально-правової концепції причинності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: Серія юридична*. 2012. № 2 (2). С. 210.

²⁹³ Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія: підручник. Харків: Право, 2010. С. 174–175.

події характеризуються ймовірністю, якщо містяться між 0 і 1. Чим частіше відбувається випадкова подія, тим більша її ймовірність²⁹⁴.

З наведеного вище випливає, що випадковість тісно пов'язана із можливістю, а необхідність – із дійсністю. Так, як можливість, ймовірність якої буде дорівнювати 1, може перетворитися в дійсність, так і випадковість з такою ж ймовірністю – у необхідність.

Отже, випадкова подія хоч і не наділена (не характеризується) 100%-вою закономірністю, проте вона може відбуватись. Хоча ймовірність настання випадкової події є невеликою, але її не варто виключати зовсім. Адже певні умови для її настання все ж існують, хоч вони і не настільки істотні, як у випадку, коли мова йде про певну необхідність здійснення тієї чи іншої події (тобто про реальну можливість). Тому абстрактна можливість – це можливість з невисоким ступенем ймовірності і водночас її можна вважати до певної міри й випадковістю, яка може (але не обов'язково) здійснитися за певних умов.

Наведені вище філософські категорії у кримінально-правовій площині у контексті створення небезпеки дозволяють проілюструвати механізм заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони у деліктах створення небезпеки: винний вчиняє суспільно небезпечне діяння, яке змінює співвідношення умов об'єктивної дійсності у такий спосіб, що ймовірність реалізації можливості заподіяння істотної шкоди збільшується і з абстрактної вона стає реальною.

Оскільки за своїм значенням небезпека – це, зокрема, можливість, а можливості бувають абстрактними (формальними) та конкретними (реальними), то, відповідно, і небезпека може бути абстрактною (формальною) – такою, що може заподіяти істотну шкоду об'єкту кримінально-правової охорони, але для цього відсутні всі необхідні умови, та конкретною (реальною) – коли створені всі умови для заподіяння істотної шкоди. Абстрактна (формальна) небезпека має низьку ймовірність здійснення, її настання залежить від випадковості, однак вона все ж допускається, оскільки це не суперечить законам природного і соціального розвитку. Конкретна (реальна) небезпека має найвищу ймовірність здійснення,

²⁹⁴ Подольська С. А. Філософія : підручник. Київ : Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. С. 555.

оскільки для цього склалися всі необхідні умови, однак реальна істотна шкода об'єкту кримінально-правової охорони не заподіюється через певні об'єктивні причини. Якщо б цих причин не було, то конкретна (реальна) небезпека перетворилась би у дійсність, тобто об'єкту кримінально-правової охорони була б заподіяна реальна істотна шкода, оскільки за загальним правилом такий розвиток подій є закономірним в об'єктивній дійсності.

Оскільки особа, вчиняючи суспільно небезпечне діяння, змінює дійсність і створює нову можливість (реальну небезпеку), а між діянням особи і створенням цієї можливості є наявним причиновий зв'язок, то ця реальна небезпека – це можливість, яка виникає після зміни дійсності, тобто це наслідок діяння винного. Критерії реальності цієї небезпеки оцінюються у кожному конкретному випадку. Саме ж створення небезпеки як діяння – це, по суті, створення нової можливості. Тобто, коли для позначення ознак складів кримінальних правопорушень законодавець використовує у статтях КК України логіко-граматичну конструкцію «...що створило небезпеку...», то йдеться про конкретну (реальну) небезпеку як суспільно небезпечний наслідок кримінального правопорушення, який настав через вчинення винним суспільно небезпечного діяння, передбаченого у диспозиції кримінально-правової норми. Крім цього, законодавець вказує на те, що у цьому складі кримінального правопорушення суспільно небезпечне діяння за своєю природою повинне бути таким, що потенційно може призвести до виникнення змін у стані об'єкта.

О. О. Маслова вказує, що під створенням небезпеки треба розуміти створення обстановки з небезпечними властивостями, оскільки в цих випадках проявляються фактори (наприклад, джерела підвищеної небезпеки), які створюють загрозу для охоронюваних інтересів. Аргументом, що у такому випадку є підстави вбачати небезпечну обстановку, є особливості законодавчого визначення суспільно небезпечних наслідків у вигляді створення загрози²⁹⁵. Однак з цим твердженням не можна погодитися, адже, по-перше, це визначення містить у собі логічні помилки,

²⁹⁵ Маслова О. О. Вплив обстановки вчинення кримінального правопорушення на суспільну небезпечність діяння. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 166.

бо відбувається визначення невідомого через невідоме, а також є «коло у визначенні» (створення небезпеки – це створення обстановки з небезпечними властивостями), по-друге, певні чинники (фактори) самі по собі, лише через те, що вони існують, не створюють реальну небезпеку заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, адже наявність джерела небезпеки ще не означає того, що людині обов'язково повинна бути спричинена якась шкода, має бути щось, що матиме вплив на ці чинники (фактори), зокрема, вчинення суспільно небезпечного діяння винним, по-третє, із законодавчої конструкції випливає те, що мають місце суспільно небезпечні наслідки у виді створення небезпеки (загрози), а не те, що має місце небезпечна обстановка.

Отже, враховуючи все вищенаведене, кримінально-правове поняття «створення небезпеки» є складним, а його зміст обумовлюється низкою чинників. По-перше, лексичним значенням слів «створення» та «небезпека». По-друге, специфікою співвідношення «позитивних» та «негативних» понять, зокрема, позитивного поняття «безпека», яке є протилежним за значенням до негативного поняття «небезпека». По-третє, видом дієслова «створювати», «створити» – доконаним чи недоконаним. По-четверте, законами діалектики, які визначають закономірності зміни, розвитку, динаміки речей. По-п'яте, видами можливостей – абстрактними (формальними) та конкретними (реальними), які існують в об'єктивній дійсності, а також ступенем ймовірності цих можливостей. По-шосте, контекстом, тобто що йдеться про застосування цього поняття у кримінальному праві як галузі права та праві зокрема. По-сьоме, змінами, які виникають в об'єктивній дійсності внаслідок вчинення винним суспільно небезпечного діяння. З урахуванням цих чинників, «створення небезпеки» у кримінально-правовому розумінні означає і дію як певний процес, в результаті якого виникають зміни у стані об'єкта кримінально-правової охорони, і суспільно небезпечний наслідок такої дії.

Якщо узагальнити, то створення небезпеки у кримінальному праві (у широкому значенні) – це уможливлення настання істотної шкоди для об'єкта кримінально-правової охорони, а також породження стану, коли об'єкту

кримінально-правової охорони загрожує ризик (небезпека), що є результатом вчинення винним суспільно небезпечного діяння, яким створюється небезпека. У результаті створення небезпеки відбуваються зміни в об'єктивній реальності, у стані об'єкта, який існував раніше. Цей стан, коли загрожує ризик (небезпека), стає, по суті, новим джерелом потенційної шкоди.

2.2. Поняття та види складів кримінальних правопорушень створення небезпеки

З метою з'ясування поняття та видів складів кримінальних правопорушень створення небезпеки спочатку необхідно визначити, що потрібно розуміти під складом кримінального правопорушення.

Варто зазначити, що в українській доктрині кримінального права відсутнє єдине розуміння складу кримінального правопорушення. Так, на думку М. І. Панова, склад злочину – це юридична конструкція, що становить систему об'єктивних і суб'єктивних ознак, закріплених у диспозиції кримінально-правової норми, що описується у відповідній статті Особливої частини, а також в окремих статтях Загальної частини КК України, які (ознаки) у сукупності визначають конкретне суспільно небезпечне діяння як злочин²⁹⁶.

Подібною є позиція О. В. Ус, котра вважає, що юридичною конструкцією юридичного факту кримінально-правової оцінки є склад злочину, під яким у науці кримінального права розуміють сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), які необхідні та достатні для оцінки поведінки особи як конкретного злочину²⁹⁷.

У ч. 1 ст. 2.1.3 Проекту нового Кримінального кодексу України в редакції станом на 14.10.2023 р. вказано, що «складом кримінального правопорушення (складом злочину чи складом проступку) є сукупність обов'язкових ознак, що визначають об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону складу

²⁹⁶ Панов М. Кримінальна відповідальність та її підстава. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 4. С. 50; Панов М. І. Проблеми складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 108.

²⁹⁷ Ус О. В. Склад злочину як підстава кримінально-правової оцінки вчиненого діяння. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4/2. С. 197.

кримінального правопорушення і передбачені у: 1) статтях Загальної частини цього Кодексу, які визначають загальні ознаки складу кримінального правопорушення, та 2) статтях Особливої частини цього Кодексу, які визначають ознаки складу окремого кримінального правопорушення та ступінь його тяжкості»²⁹⁸.

Л. П. Брич вказує, що склад злочину – це складна конструкція, система, утворена сукупністю елементів, які, у свою чергу, сформовані ознаками складу злочину²⁹⁹. В. В. Сухонос та В. В. Сухонос (молодший) зазначають, що в складі злочину міститься сукупність ознак, що характеризують його елементи і склад в цілому, які притаманні, згідно з кримінальним законом, конкретному виду злочину. Інакше кажучи, під складом злочину слід розуміти однорідну групу юридичних ознак, що характеризують злочин з якогось одного боку, наприклад, склад вбивства, крадіжки, грабежу тощо³⁰⁰. С. Д. Шапченко зауважує, що за своєю сутністю склад злочину є словесною інформаційною (інформаційно-оціночною) моделлю злочину певного виду або окремого його різновиду. При цьому вчений зазначає, що як компонент (елемент) змісту кримінального права склад злочину набирає форми специфічної нормативної юридичної конструкції та існує у вигляді юридичного складу злочину, а вже модель конкретизованих характеристик злочину певного виду чи окремого його різновиду набирає форми так званого фактичного складу злочину³⁰¹. В. О. Навроцький вважає, що склад злочину – це юридична фікція³⁰². Його позицію підтримує М. Я. Кондра, вказуючи, що склад злочину – це певна юридична фікція, яка була створена для правильного розуміння та систематизації того, що описане у тексті кримінального закону³⁰³.

²⁹⁸ Кримінальний кодекс України (проект) станом на 14 жовтня 2023 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 19.10.2023).

²⁹⁹ Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2013. С. 66.

³⁰⁰ Сухонос В. В., Сухонос В. В. (мол.) Склад злочину: закон, теорія та практика: монографія. Суми : Університетська книга, 2018. С. 20.

³⁰¹ Шапченко С. Д. Склад злочину як кримінально-правовий феномен: сутність та основні форми існування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1 (14). С. 243.

³⁰² Навроцький В. О. Склад злочину: юридична фікція чи правова реальність? *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1 (14). С. 237.

³⁰³ Кондра М. Я. Склад злочину як гарантія реалізації принципу рівності у кримінальному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 190.

Отже, з класичного погляду під складом кримінального правопорушення потрібно розуміти юридичну конструкцію, яка становить сукупність встановлених у КК України юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як кримінальне правопорушення.

Крім того, що у низці кримінальних правопорушень створення небезпеки названо ознакою їх складу, створення небезпеки заподіяння істотної шкоди є складовою суспільної небезпеки як ознаки кримінального правопорушення. Кримінальне правопорушення і його склад – це не тотожні поняття. Так, в науковій літературі вчені наголошують, що вони (злочин та склад злочину як нормативно-правове поняття (правова модель, юридична конструкція)) співвідносяться між собою як явище (злочин – факт соціально-правової, об'єктивної реальності) та юридичне, кримінально-правове поняття про нього (склад злочину)³⁰⁴. Тому у межах єдиної матеріальної підстави кримінальної відповідальності виділяють її фактичну та юридичну сторони. Фактична сторона – це вчинення в реальній дійсності суспільно небезпечного діяння, а юридична – це передбаченість такого діяння як складу кримінального правопорушення у КК України³⁰⁵.

У доктрині кримінального права більшість вчених стверджують, що створення небезпеки заподіяння істотної шкоди входить до змісту поняття «суспільна небезпека», яке є ознакою кримінального правопорушення. Науковці зазначають, що це матеріальна ознака кримінального правопорушення, яка полягає в тому, що діяння або заподіює істотну шкоду відносинам, що охороняються кримінальним законом, або містить у собі реальну можливість (створює загрозу)

³⁰⁴ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. С. 87; Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ, 2016. С. 54; Панов М. І. Проблеми складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 113.

³⁰⁵ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. С. 34.

заподіяння такої шкоди³⁰⁶. Крім цього, на це є пряма вказівка законодавця у ст. 11 КК України³⁰⁷.

Тобто будь-яке діяння для того, щоб бути кримінальним правопорушенням має бути суспільно небезпечним: або заподіяти реальну істотну шкоду об'єкту кримінально-правової охорони, або створити небезпеку (загрозу) її заподіяння. Ті діяння, які створюють загрозу заподіяння істотної шкоди – це делікти створення небезпеки у широкому розумінні. У матерії кримінального закону створення цієї небезпеки отримує різне відображення: як замах на кримінальне правопорушення; як ознака складу кримінального правопорушення; як кримінальні правопорушення з формальним або усіченим складами. Тобто у кожному з цих випадків відбуваються певні зміни в об'єктивній дійсності, які створюють реальну небезпеку (загрозу) для об'єкта кримінально-правової охорони.

Як уже було зазначено у підрозділі 1.1 Розділу 1 дисертації, кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, науковці часто називають деліктами створення небезпеки (деліктами небезпеки, деліктами поставлення у небезпеку). Загалом, делікт (від лат. *delictum* – провина, проступок) – правопорушення, тобто незаконна дія, проступок, злочин³⁰⁸. Деліктом є правопорушення, яке завдає шкоди суспільству, державі або особі, воно є підставою для притягнення правопорушника до відповідальності, передбаченої законом³⁰⁹. Делікти бувають різних видів. М. І. Хавронюк вказує, що до публічно-правових деліктів належить «кримінальне правопорушення», а його підвидами є

³⁰⁶ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. С. 74; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 105; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. 3-тє вид., перероб. та доп. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ : Юридична думка, 2004. С. 42.

³⁰⁷ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

³⁰⁸ Ситько О. М., Шаповаленко Н. М. Словник юридичних термінів іншомовного походження. Одеса, 2013. С. 11; Крашеніннікова Т. В., Нагорна Ю. А., Подворчан А. З. Словник-довідник юридичної лексики (етимологічні нотатки). Дніпро, 2018. Ч. 1. С. 47.

³⁰⁹ Основи юридичної клінічної практики : тлумачний термінологічний словник / за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 78.

«злочин» і «кримінальний проступок»³¹⁰. Тобто усі кримінальні правопорушення також є видом деліктів.

Під «деліктами створення небезпеки» варто розуміти ті кримінальні правопорушення, суспільна небезпека яких полягає у створенні небезпеки (загрози) заподіяння реальної істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони.

Разом з тим термін «делікт створення небезпеки» використовується у двох значеннях – широкому та вузькому. У широкому значенні цей термін застосовується для вказівки на всі кримінальні правопорушення, суспільна небезпека яких полягає у створенні реальної загрози заподіяння істотної шкоди. Реальна загроза заподіяння істотної шкоди виникає у випадку, коли винний починає виконувати або виконує передбачене в статтях Особливої частини КК України суспільно небезпечне діяння і цим ставить об'єкт кримінально-правової охорони у небезпеку заподіяння йому істотної шкоди. З огляду на різні обставини (важливість об'єкта кримінально-правової охорони, його вразливість до ушкоджуючих факторів, потенційно уразлива дія тощо) у тексті кримінального закону створення можливості заподіяння істотної шкоди законодавець відображає крізь низку законодавчих положень: замах на кримінальне правопорушення, конструюванням формальних та усічених складів або ж як окремий різновид суспільно небезпечних наслідків.

У вузькому значенні термін «делікт створення небезпеки» означає кримінальні правопорушення (делікти), в яких створення небезпеки є окремою ознакою складу. У цьому значенні ці делікти є різновидом деліктів створення небезпеки у широкому значенні. Інші види деліктів створення небезпеки теж можуть створювати реальну небезпеку. Але для них вона не є ознакою складу кримінального правопорушення.

У межах цієї роботи, з урахуванням предмета дослідження, головна увага буде присвячена аналізу саме кримінальних правопорушень (деліктів), ознакою складу яких є створення небезпеки (деліктів створення небезпеки у вузькому

³¹⁰ Хавронюк М. І. Нотатки до реформи публічно-правових деліктів. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 250.

значенні). Хоча частково буде приділена увага й іншим деліктам створення небезпеки, що сприятиме кращому розкриттю теми дослідження.

Як уже зазначалось у підрозділі 1.1 Розділу 1, у доктрині кримінального права України найбільш поширеною є позиція, що створення небезпеки (загрози) заподіяння істотної шкоди разом з реальною (дійсною) шкодою є видами суспільно небезпечних наслідків у складі кримінального правопорушення. Відповідно, коли у диспозиції статті кримінального закону вказано, що внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння створено небезпеку (загрозу) для певного об'єкта кримінально-правової охорони, то мається на увазі реальна можливість настання істотної шкоди як суспільно небезпечний наслідок кримінального правопорушення. Ця реальна небезпека повинна знаходитись у причиновому зв'язку з суспільно небезпечним діянням винного.

З цього випливає, що якщо створення небезпеки – це суспільно небезпечний наслідок як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, то створення небезпеки має бути наділеним всіма ознаками суспільно небезпечного наслідку як ознаки складу кримінального правопорушення. Зокрема, створення небезпеки як суспільно небезпечний наслідок складу кримінального правопорушення має такі ознаки (його можна охарактеризувати так): це не реальна дійсна шкода, а можливість заподіяння такої шкоди; небезпека є реальною, тобто має високу ймовірність здійснення; винним створюється небезпека заподіяння не будь-якої шкоди, а саме істотної шкоди; внаслідок цього порушується захищеність об'єкта кримінально-правової охорони (часто йдеться про захищеність як основного, так і додаткового безпосередніх об'єктів, тобто тих суспільних відносин, що поставлені під охорону кримінального закону); створення небезпеки (загрози) як суспільно небезпечний наслідок передбачено законодавцем у диспозиції статті чи частини статті Особливої частини КК України; це обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення (у тих випадках, коли на неї є вказівка у тексті кримінального закону).

Оскільки створення небезпеки є видом суспільно небезпечних наслідків і у випадках, передбачених в Особливій частині КК України, є обов'язковою ознакою

об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, то його встановлення є обов'язковим для визначення наявності складу кримінального правопорушення як підстави кримінальної відповідальності, а також для правильної кваліфікації вчиненого особою діяння. Також від наявності цього наслідку буде залежати момент закінчення кримінального правопорушення, воно буде вважатися закінченим тоді, коли була створена реальна небезпека для певного об'єкта кримінально-правової охорони. Крім цього, виокремлення такого наслідку як створення небезпеки дозволяє диференціювати кримінальну відповідальність у тих випадках, коли законодавець конструює основний склад кримінального правопорушення з суспільно небезпечним наслідком у виді створення небезпеки заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, а кваліфікований склад – з наслідком у виді заподіяння реальної істотної шкоди такому об'єкту.

При конструюванні поняття складу кримінального правопорушення створення небезпеки варто виходити з того, що під створенням небезпеки у кримінальному праві потрібно розуміти уможливлення настання істотної шкоди для об'єкта кримінально-правової охорони, а також породження стану, коли об'єкту кримінально-правової охорони загрожує ризик (небезпека) внаслідок вчинення винним суспільно небезпечного діяння, яким створюється небезпека. Тобто у результаті діяння винного відбуваються зміни в об'єктивній реальності, у стані об'єкта, який існував раніше. На підставі такого розуміння створення небезпеки можна сформулювати визначення складу кримінального правопорушення створення небезпеки (делікту створення небезпеки) у вузькому значенні – це сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, для яких характерним є те, що створення небезпеки (загрози, можливості) заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони є суспільно небезпечним наслідком складу кримінального правопорушення. Більш детально особливості об'єктивних та суб'єктивних ознак у складах кримінальних правопорушень створення небезпеки у вузькому значенні буде розглянуто у підрозділі 2.3 Розділу 2 цієї роботи.

У підрозділі 1.1 Розділу 1 цієї роботи зазначалось, що серед науковців відсутній єдиний підхід щодо видів деліктів створення небезпеки. Так, Т. В. Церетелі вважає, що делікти створення небезпеки доцільно поділяти на делікти абстрактної небезпеки та делікти конкретної небезпеки³¹¹, а М. І. Панов та В. П. Тихий, вказують, що більш прийнятним є поділ деліктів створення небезпеки на делікти потенційної небезпеки та делікти актуальної небезпеки³¹². Враховуючи те, що рух від потенції до акту все одно пов'язаний із переходом можливості у дійсність, то більш доцільним є вживання термінології, запропонованої Т. В. Церетелі – делікти абстрактної та конкретної небезпеки. Варто зазначити, що ці автори у своїх працях акцентують увагу на процесуальному аспекті – на необхідності доказування відповідних ознак складу кримінального правопорушення правозастосувачу. Однак необхідність у доказуванні певних ознак складу кримінального правопорушення виникає, якщо ці ознаки названі у кримінальному законі. Тому точніше було б вести мову не про доказування, а про те, чи названі певні ознаки у кримінальному законі як ознаки складу певного кримінального правопорушення.

Крім цього, не можна погодитися з твердженнями М. І. Панова та В. П. Тихого про те, що назва деліктів конкретної небезпеки створює враження про створення ними небезпеки лише для конкретної особи, майна чи іншого конкретного блага³¹³. Оскільки зміст деліктів конкретної небезпеки полягає не у створенні небезпеки конкретній особі чи іншому конкретному благу, а мається на увазі те, що власне сама небезпека є конкретною (реальною), тобто коли вже створені всі умови для заподіяння істотної шкоди внаслідок вчинення винним суспільно небезпечного діяння. Також міркування цих вчених є непереконливими щодо того, що внаслідок виокремлення деліктів абстрактної небезпеки допускається можливість встановлення кримінальної відповідальності і за

³¹¹ Церетелі Т. В. Деликты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 56, 57.

³¹² Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 261–264.

³¹³ Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 262.

створення абстрактної (формальної), тобто нереальної небезпеки³¹⁴. Абстрактна небезпека, як вказувалось вище, полягає у тому, що вона має низьку ймовірність здійснення, можливість її реалізації не є достатньо високою.

Разом з тим варто звернути увагу на певну непослідовність у наведеному вище поділі деліктів створення небезпеки. Визначаючи делікти абстрактної небезпеки як такі, у яких склад злочину вичерпується діянням та доказувати створення небезпеки не потрібно, автори під такими деліктами розуміють кримінальні правопорушення з формальним складом. Але кримінальні правопорушення з формальним складом теж повинні мати усі ознаки загального поняття «кримінальне правопорушення», у тому числі і суспільну небезпеку. Зміст суспільної небезпеки полягає в тому, що діянням має бути заподіяна або істотна шкода об'єкту кримінально-правової охорони, або має бути створена реальна загроза її заподіяння. Однак з такого поділу, на перший погляд, можна зробити висновок, що абстрактні делікти створення небезпеки є кримінальними правопорушеннями з формальним складом, проте вони не будуть суспільно небезпечними, оскільки не створюватимуть реальної загрози заподіяння істотної шкоди, а лише абстрактну. Оскільки вчені чітко не вказують, що у випадку вчинення деліктів абстрактної небезпеки йдеться про реальну небезпеку (загрозу) як ознаку суспільної небезпечності, а мається на увазі абстрактна небезпека. Відповідно такий поділ деліктів створення небезпеки (зокрема, зміст, який у нього вкладають) суперечить вченню про кримінальне правопорушення, обов'язковою ознакою якого є суспільна небезпечність.

Було б більш обґрунтовано, якщо при поділі деліктів створення небезпеки вказати, що і в деліктах абстрактної, і деліктах конкретної небезпеки є наявним створення реальної небезпеки (загрози) заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони як ознаки кримінального правопорушення. А ця реальна небезпека вже може бути двох видів: абстрактна і конкретна, реалізація

³¹⁴ Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 262.

якої залежатиме від ступеня ймовірності її здійснення (ступеня ймовірності реалізації безпеки).

З цього випливає, що у доктрині кримінального права делікти створення безпеки розглядали обмежено, бо розуміли під ними кримінальні правопорушення з формальним складом (делікти абстрактної безпеки) і з матеріальним складом (делікти конкретної безпеки), у яких законодавець вказує на безпеку або загрозу як суспільно небезпечний наслідок. Це пов'язано з тим, що автори змішували такі поняття як кримінальне правопорушення та склад кримінального правопорушення. По суті, вони делікти створення безпеки розглядали крізь призму складів кримінальних правопорушень. Однак види деліктів створення безпеки не варто прив'язувати до особливостей конструкції об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення або до доказування як процесуального аспекту. Оскільки особливість цих деліктів полягає власне у самому механізмі створення безпеки. Більш детально це питання буде розглянуто у підрозділі 2.3 Розділу 2 дисертації.

Якщо врахувати те, що для деліктів створення безпеки у широкому значенні характерним є створення реальної безпеки (загрози) заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони як ознаки кримінального правопорушення, а така реальна безпека може бути абстрактною і конкретною, то за ступенем ймовірності здійснення (реалізації) безпеки делікти створення безпеки у широкому значенні можна поділити на делікти абстрактної безпеки і делікти конкретної безпеки.

На думку Т. В. Церетелі, у злочинах абстрактної безпеки безпека презюмується самим законодавцем, оскільки створюючи ці склади, він визнає, що описаний у диспозиції кримінального закону вчинок взагалі, у своєму родовому прояві, відповідно до життєвого досвіду, здатний заподіяти шкоду певним інтересам, охоронюваним правом. У цих злочинах безпека є мотивом для криміналізації такого роду діяння, а не ознакою складу. Оскільки у цих деліктах виникнення безпеки не належить до ознак складу, то природно, що у законі може бути описано тільки типове небезпечне діяння. Тому до компетенції суду не

входить ні встановлення конкретної небезпеки вчинку у даних умовах місця та часу, ні її заперечення. При цьому дослідниця наголошує, що злочини абстрактної небезпеки не вважаються справжніми злочинами створення небезпеки³¹⁵.

Отже, у деліктах абстрактної небезпеки, небезпека (створення небезпеки) є ознакою кримінального правопорушення, а саме ознакою суспільної небезпечності, яку визначає законодавець з урахуванням потреби встановлення кримінальної відповідальності за певне діяння. Також її можна розглядати як підставу для криміналізації такого роду діянь. Зокрема, законодавець оцінює чи діяння є суспільно небезпечним, передбачаючи кримінальну відповідальність за певне кримінальне правопорушення.

Так, до деліктів абстрактної небезпеки можна віднести кримінальні правопорушення проти громадської безпеки. Їх особливістю є те, що законодавець встановлює кримінальну відповідальність у випадках, коли внаслідок вчинення певного діяння виникає реальна можливість того, що може бути заподіяна істотна шкода для невизначеного кола осіб або для інших об'єктів кримінально-правової охорони. Тобто така реальна небезпека створюється вже самим фактом вчинення винним суспільно небезпечного діяння без створення загрози конкретному об'єкту кримінально-правової охорони. У чинному КК України такі кримінальні правопорушення передбачені у Розділі IX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки». Фактично у цих випадках йдеться про захист безпеки тих чи інших об'єктів кримінально-правової охорони на загальному рівні, а не на індивідуальному. Наприклад, у випадку незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України) караним є вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого у диспозиції статті, оскільки предмет цього кримінального правопорушення є небезпечним за своєю суттю і незаконне поводження з ним створює реальну можливість заподіяння істотної шкоди невизначеному колу об'єктів кримінально-правової охорони (це може бути життя чи здоров'я людини, власність, а також інші об'єкти, які неможливо точно визначити заздалегідь), а

³¹⁵ Церетели Т. В. Деликты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 56, 58.

тому такі кримінальні правопорушення варто відносити до деліктів абстрактної небезпеки.

У деліктах конкретної небезпеки створення небезпеки є ознакою складу кримінального правопорушення – це суспільно небезпечний наслідок кримінального правопорушення як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, законодавець передбачає цю ознаку у диспозиції статті кримінального закону. Відповідно такі делікти конкретної небезпеки є деліктами створення небезпеки у вузькому значенні, адже у них створення небезпеки є окремою ознакою складу кримінального правопорушення – суспільно небезпечним наслідком.

Т. В. Церетелі вказує, що конструюючи склади створення конкретної небезпеки, законодавець розглядає небезпеку не як типову, абстрактну властивість вчинку, а як певний результат вчинку, який належить встановити суду. При встановленні небезпечного стану як ознаки складу суд не може не враховувати індивідуальних особливостей конкретного випадку. На думку вченої, злочини, які створюють конкретну небезпеку, є справжніми злочинами створення небезпеки³¹⁶.

Як уже було зазначено, коли законодавець у диспозиції статті кримінального закону вказує, що певне суспільно небезпечне діяння створило небезпеку або загрозу для об'єкта кримінально-правової охорони, то під створенням небезпеки (загрози) розуміється суспільно небезпечний наслідок кримінального правопорушення. Тобто у таких випадках йдеться про вчинення кримінального правопорушення з матеріальним складом. Як відомо, кримінальні правопорушення з матеріальним складом – це такі кримінальні правопорушення, обов'язковими ознаками об'єктивної сторони яких є суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечний наслідок та причиновий зв'язок між цим діянням та наслідком.

Суспільно небезпечний наслідок у виді створення небезпеки (загрози, можливості настання істотної шкоди) для об'єкта кримінально-правової охорони передбачений у різних розділах та статтях Особливої частини КК України. Перелік таких статей поданий у Додатку Б дисертації.

³¹⁶ Церетелі Т. В. Деликты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 57, 58.

Також Т. В. Церетелі звертає увагу на те, що у більшості випадків склади злочинів, що створюють конкретну небезпеку, мають складну конструкцію: вони передбачають створення конкретної небезпеки для певного об'єкта посягання, а також вказують і на спосіб діяння, яким повинна бути викликана небезпека. Ці склади становлять своєрідну комбінацію абстрактних та конкретних елементів. Абстрактний елемент складу виражається у вказівці певного способу, який наділений загальною, генеральною тенденцією викликати небезпечний стан. Крім цього, необхідно, щоб це абстрактне небезпечне діяння і в цьому індивідуальному випадку викликало конкретну небезпеку для певного блага. Визначення способу діяння, що має загальну схильність до здійснення небезпеки, створюється або шляхом опису у диспозиції кримінального закону ознак такого діяння, або ж шляхом бланкетної відсилки до адміністративного акту, у якому дано опис способу діяння. Найчастіше у складах створення небезпеки є відсилка до правил безпеки, порушення яких і обґрунтовує кримінальну відповідальність за створення небезпеки³¹⁷. Тобто можна сказати, що певний суб'єкт кримінального правопорушення порушує встановлені правила безпеки, а внаслідок цього створює небезпеку для об'єкта кримінально-правової охорони.

Наприклад, у ч. 1 ст. 276 КК України передбачена відповідальність за порушення працівником залізничного, водного або повітряного транспорту правил безпеки руху або експлуатації транспорту, а також недоброякісний ремонт транспортних засобів, колій, засобів сигналізації та зв'язку, якщо це створило небезпеку для життя людей або настання інших тяжких наслідків³¹⁸. У цьому випадку законодавець, зокрема, вказує на те, що суспільно небезпечне діяння винного має полягати у порушенні правил безпеки руху або експлуатації транспорту, внаслідок чого виникає наслідок у виді створення небезпеки. Це бланкетна диспозиція, тому для з'ясування змісту ознак складу цього кримінально правопорушення необхідно звернутися до відповідного нормативно-правового акту, яким передбачено ці правила. Також необхідно довести, що внаслідок

³¹⁷ Церетелі Т. В. Деликты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 60.

³¹⁸ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

порушення таких правил була створена небезпека для об'єкта кримінально-правової охорони.

Крім цього, «у кримінальних законах у виді рідкісного винятку зустрічаються такі склади конкретної небезпеки, у яких закон не передбачає способу створення небезпеки ні шляхом прямого опису у кримінальному законі ознак вчинку, ні шляхом бланкетної відсилки до порушення певного адміністративного акту про безпеку»³¹⁹. Прикладом цього може бути загальний склад делікту створення небезпеки, який не передбачений у КК України.

Отже, враховуючи наведене вище, небезпека як у деліктах абстрактної, так і конкретної небезпеки є реальною, вона є ознакою кримінального правопорушення (його суспільної небезпечності). Крім цього, у деліктах конкретної небезпеки така небезпека є ознакою складу кримінального правопорушення – це суспільно небезпечний наслідок суспільно небезпечного діяння, вчиненого винним, відповідно делікти конкретної небезпеки є деліктами створення небезпеки у вузькому значенні.

Оскільки основна увага в роботі присвячена аналізу деліктів створення небезпеки у вузькому значенні, то варто більше уваги приділити аналізу складів кримінальних правопорушень, окремою ознакою складу яких є створення небезпеки. Так, у Додатку Б цієї роботи подано перелік складів деліктів створення небезпеки у вузькому значенні (складів кримінальних правопорушень створення небезпеки), у яких створення небезпеки є ознакою складу кримінального правопорушення, а саме – суспільно небезпечним наслідком як ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Тобто критерієм виокремлення цієї групи складів кримінальних правопорушень є суспільно небезпечний наслідок складу кримінального правопорушення у виді створення небезпеки (загрози, можливості) заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Однак варто зазначити, що законодавець не завжди є послідовним у конструюванні деліктів створення небезпеки у вузькому значенні,

³¹⁹ Церетели Т. В. Деликты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 60.

внаслідок чого виникають певні складнощі у правозастосуванні. Більш детально на це буде звернено увагу далі в роботі.

У поданих у Додатку Б випадках законодавець конструює диспозиції статей кримінального закону так, що вказує, що внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння суб'єкт складу кримінального правопорушення створює небезпеку (загрозу, можливість) заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони.

Також у ч. 1 ст. 121 КК України передбачена відповідальність за умисне тяжке тілесне ушкодження, тобто умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння³²⁰. У цьому випадку законодавець прямо не вказує, що внаслідок діяння створюється небезпека для життя потерпілого. Проте у цьому контексті потрібно врахувати значення тілесного ушкодження, небезпечного для життя в момент заподіяння. Так, відповідно до п. 2.1.2 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень небезпечними для життя є ушкодження, що в момент заподіяння (завдання) чи в клінічному перебігу через різні проміжки часу спричиняють загрозові для життя явища і котрі без надання медичної допомоги, за звичайним своїм перебігом, закінчуються чи можуть закінчитися смертю. Запобігання смерті, що обумовлене наданням медичної допомоги, не повинно братися до уваги при оцінюванні загрози для життя таких ушкоджень. Загрозливий для життя стан, який розвивається в клінічному перебігу ушкоджень, незалежно від проміжку часу, що минув після його заподіяння, повинен перебувати з ним у прямому причинно-наслідковому зв'язку³²¹. Тобто у цьому випадку йдеться про створення стану небезпеки, який також можна розглядати як суспільно небезпечний наслідок вчиненого суб'єктом складу кримінального правопорушення суспільно небезпечного діяння.

Про створення небезпеки як ознаку складу кримінального правопорушення йдеться у випадках, коли відбувається поставлення потерпілого у небезпеку, тобто,

³²⁰ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

³²¹ Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ МОЗ України № 6 від 17 січня 1995 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 21.10.2023).

коли суб'єкт складу кримінального правопорушення сам створює стан небезпеки, внаслідок чого об'єктам кримінально-правової охорони щось загрожує. Так, у ч. 1 ст. 130 КК України передбачена відповідальність за свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини³²². У цьому випадку винний вчиняє діяння, яким створює реальну небезпеку зараження потерпілого невиліковною інфекційною хворобою, тобто фактично йдеться про створення небезпеки для життя і здоров'я особи. Таке поставлення в небезпеку є суспільно небезпечним наслідком, що виникає внаслідок суспільно небезпечного діяння винного.

Крім цього, у ч. 1 ст. 135 КК України йдеться про завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан³²³. Але у цьому випадку поставлення в небезпеку лежить за межами складу «Залишення в небезпеці», є підставою для виникнення обов'язку надати допомогу потерпілому і у певних випадках може становити склад іншого кримінального правопорушення. Про це зазначає Верховний Суд України³²⁴. Тобто створення небезпеки не є ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 135 КК України, але за певних умов може бути ознакою складу іншого кримінального правопорушення, внаслідок чого в особи виникне обов'язок надати допомогу потерпілому, який перебуває в небезпечному для життя стані.

Потрібно звернути увагу на те, що варто розрізняти «створення небезпеки», яке виникає внаслідок суспільно небезпечного діяння винного, і охоплює собою як суспільно небезпечний наслідок (уможливлення настання істотної шкоди для

³²² Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

³²³ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

³²⁴ Ухвала Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у справі № 5-1кє14 від 06.03.2014. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/37908428>

об'єкта кримінально-правової охорони), так і стан, коли об'єкту кримінально-правової охорони щось загрожує внаслідок вчинення винним суспільно небезпечного діяння від «стану небезпеки», який може виникнути внаслідок подій чи явищ, які не пов'язані з поведінкою винного, зокрема, це може бути дія стихійних сил природи (наприклад, повінь, буревій, селевий потік), наявність захворювання в особи, поведінка тварин тощо. У такому випадку існування стану небезпеки, що виник з інших причин, не пов'язаних з поведінкою винного, не можна ставити особі у вину. Зокрема, у ст. 135 та ст. 136 КК України йдеться про небезпечний для життя стан, який може виникнути незалежно від поведінки суб'єкта складу цих кримінальних правопорушень. Відповідно створення небезпеки тут не є суспільно небезпечним наслідком як ознакою складу кримінального правопорушення.

Також якщо проаналізувати КК України щодо видів способів вчинення кримінального правопорушення, то можна зробити висновок, що внаслідок використання винним окремих способів також створюється небезпека для певних об'єктів кримінально-правової охорони. Мова йде про «загальнонебезпечний спосіб», «спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб», «спосіб, небезпечний для життя чи здоров'я потерпілого». У доктрині кримінального права спосіб вчинення злочину розуміють як сукупність (систему) прийомів і методів, що використовуються при вчиненні злочину, а також вказують, що це форма прояву суспільно небезпечного діяння³²⁵. У цьому контексті варто звернути увагу, що небезпека створюється внаслідок використання вищезазначених способів (як прийомів і методів, що використовуються при вчиненні кримінального правопорушення, та визначають форму і зміст суспільно небезпечного діяння, конкретизують його), тобто небезпека, яку було створено, – це наслідок використання такого способу (але не йдеться у цьому випадку про створення небезпеки як способу вчинення кримінального правопорушення). Оскільки використання суб'єктом складу кримінального правопорушення, наприклад,

³²⁵ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. С. 117; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 209.

вибухівки у багатоквартирному будинку з метою пошкодження майна, яке належить конкретному потерпілому і знаходиться в одній із квартир такого будинку, має своїм наслідком зміну умов об'єктивної дійсності, внаслідок чого створюється небезпека для життя чи здоров'я інших людей, що проживають у такому будинку, а також їх майна. До створення небезпеки як наслідку використання такого способу винний ставиться із непрямым умислом. Варто зазначити, що законодавець не виділяє цей наслідок окремо у відповідних конструкціях складів кримінальних правопорушень, де вказані вищезазначені способи, роблячи акцент саме на відповідному способі як на сукупності прийомів і методів, що використовуються винним при вчиненні кримінального правопорушення, а не на наслідку у виді створення небезпеки. Оскільки вищезазначені способи вчинення кримінального правопорушення є такими, що підвищують суспільну небезпеку вчиненого діяння, то законодавець у більшості випадків використовує їх як кваліфікуючі ознаки складів кримінальних правопорушень. Наприклад, загальнонебезпечний спосіб є кваліфікуючою ознакою різних складів пошкодження чи знищення майна.

Як уже було зазначено раніше, кримінальна відповідальність повинна наставати у випадку створення реальної небезпеки об'єктам кримінально-правової охорони, яка має високу ймовірність здійснення.

Якщо узагальнити позиції науковців, що наявні у доктрині кримінального права і подані у підрозділі 1.1 Розділу 1 дисертації, то з них випливає, що небезпека заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони є реальною, якщо вона є об'єктивною, конкретною та робить настання суспільно небезпечного наслідку максимально ймовірним, закономірним та необхідним. Крім цього, у конкретній обстановці були створені всі умови для настання суспільно небезпечного наслідку, тобто існували сили, які за подальшого розвитку подій могли б викликати настання істотної шкоди для об'єкта кримінально-правової охорони. Вчинення суспільно небезпечного діяння є однією з таких умов. Також, як уже було з'ясовано раніше, реальність небезпеки означає те, що ймовірність її здійснення є ближчою до одиниці, а не до нуля, тобто вона за своєю суттю є такою,

що може перетворитися у дійсність, але для цього необхідне певне співвідношення умов, що мають скластися в об'єктивній дійсності. Варто зазначити, що реальність небезпеки можна оцінювати ще й за певними критеріями, про які мова йде далі.

Так, В. В. Локтіонова зазначає, що при визначенні реальності небезпеки спричинення шкоди необхідно брати до уваги такі критерії: 1) існування джерела загрози (наприклад, токсичної речовини в об'єктах навколишнього природного середовища (її відсоткову частку, агрегатний стан речовини) або продуктах харчування; технологічного процесу, що передбачає використання шкідливих речовин тощо); 2) наявність цього джерела небезпеки в шкідливій для людини чи довкілля дозі; 3) схильність населення, тваринного або рослинного світу до впливу вказаної дози токсичної речовини внаслідок обставин місця та обстановки (метеорологічних умов, відсутності огорожень, попереджувальних знаків і т. п.) вчинення кримінального правопорушення, спосіб утилізації (негерметичність упаковки, її відсутність і т. п.)³²⁶. Хоча дослідниця подає ці критерії у контексті створення небезпеки заподіяння істотної шкоди у кримінальних правопорушеннях проти довкілля, однак, їх (критерії) можна застосовувати і до інших кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки. Наприклад, цей алгоритм можна враховувати і у контексті створення небезпеки заподіяння істотної шкоди у кримінальних правопорушеннях проти безпеки виробництва, враховуючи: 1) існування джерела небезпеки (наприклад, радіоактивні матеріали на спеціальних об'єктах виробництва); 2) наявність цього джерела небезпеки в шкідливій для людини дозі; 3) схильність населення (людей) до впливу вказаної дози внаслідок обставин місця та обстановки вчинення кримінального правопорушення, спосіб утилізації. Фактично ці критерії будуються на джерелі небезпеки, його властивостях та особливостях.

Варто зазначити, що при вирішенні питання, чи створена небезпека є реальною, потрібно виходити з сукупності всіх обставин вчиненого суспільно небезпечного діяння. Зокрема, потрібно враховувати таке: джерело небезпеки, з

³²⁶ Локтіонова В. В. Створення небезпеки заподіяння фізичної та екологічної шкоди у злочинах проти довкілля. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 221.

яким контактує суб'єкт складу кримінального правопорушення; місце вчинення кримінального правопорушення (наприклад, коли йдеться про перебування великої кількості людей на певній території або ж про знаходження вибухонебезпечних чи легкозаймистих речовин у певному місці); знаряддя вчинення кримінального правопорушення (наприклад, хімічна чи вибухонебезпечна речовина); значна кількість певної речовини; характер та інтенсивність вчинюваного суспільно небезпечного діяння; особливості об'єкта кримінально-правової охорони, для якого створюється небезпека (наприклад, життю чи здоров'ю особи досить легко заподіяти істотно шкоду); причини припинення суспільно небезпечного діяння. У кожній конкретній ситуації «набір» таких обставин буде різним та індивідуальним, але на них обов'язково потрібно звертати увагу під час кримінально-правової кваліфікації діяння особи.

У контексті джерела небезпеки, з яким контактує винний необхідно зазначити таке. У цивільному праві виділяють джерела підвищеної небезпеки. Так, відповідно до ч. 1 ст. 1187 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб³²⁷. У абз. 2 п. 5 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки» від 01 березня 2013 року № 4 звертається увага на те, що оскільки у ч. 1 ст. 1187 ЦК України не міститься вичерпного переліку видів джерел підвищеної небезпеки (видів підвищеної небезпечної діяльності), суд, беручи до уваги особливі властивості предметів, речовин або інших об'єктів, що використовуються в процесі діяльності,

³²⁷ Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5543> (дата звернення: 12.10.2023).

має право визнати джерелом підвищеної небезпеки також й іншу діяльність. До цих особливих властивостей слід відносити створення підвищеної ймовірності завдання шкоди через неможливість повного контролю за ними з боку людей³²⁸. Наприклад, літак чи автомобіль небезпечні неможливістю їх миттєвої зупинки, а будівництво – тією ж неможливістю зупинки техніки; предметами, піднятими на висоту, або заглибленими і заподіянням саме механічних ушкоджень (каліцтва)³²⁹. О. О. Мельник вказує, що «найбільш характерними ознаками джерела підвищеної небезпеки є: а) неможливість повного контролю зі сторони людини; б) наявність шкідливих властивостей; в) велика ймовірність завдання шкоди»³³⁰. Фактично, таке цивільно-правове розуміння джерела підвищеної небезпеки можна використовувати і у кримінальному праві для з'ясування характеристик джерела небезпеки.

Як було зазначено в роботі раніше, залежно від ступеня ймовірності здійснення небезпеки (ступеня ймовірності реалізації небезпеки) реальна небезпека може бути двох видів: абстрактна і конкретна. Якщо внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння винного з урахуванням усіх цих наведених вище обставин за звичайного розвитку подій, без втручання сторонніх осіб можливість заподіяння істотної шкоди реалізувалась би, то така небезпека є реальною і конкретною, оскільки ймовірність її реалізації є дуже високою, наближеною до одиниці, а не до нуля. У тому випадку, коли в об'єктивній дійсності вже наявні певні умови для реалізації можливості істотної шкоди, але їх ще не є достатньо, вони недостатньо конкретизовані, ступінь ймовірності реалізації можливості заподіяння істотної шкоди є нижчим, ніж у конкретній небезпеці, то така небезпека є реальною і абстрактною.

³²⁸ Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01 березня 2013 року № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

³²⁹ Мельник О. О. Договірне застереження про форс-мажор за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. С. 139.

³³⁰ Мельник О. О. Договірне застереження про форс-мажор за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. С. 140.

У цьому контексті варто звернути увагу на те, що суди часто не аналізують у чому саме полягає створення небезпеки, а також не встановлюють чи така небезпека була реальною. Переважно, у вироку суд лише констатує, що обвинувачений своїм діянням створив небезпеку для об'єкта кримінально-правової охорони.

На підтвердження цього можна навести окремі приклади із судової практики. Так, вироком Суворовського районного суду міста Одеси від 04.05.2022 у справі № 523/4198/22 встановлено, що ОСОБА_5, достовірно знаючи про відсутність у нього передбачених законодавством України дозвільних документів на видобування корисних копалин загальнодержавного значення та повноважень на проведення таких робіт, діючи всупереч законодавчим вимогам, здійснив незаконний видобуток корисних копалин місцевого значення – піску, загальний об'єм яких склав 198 куб. м, що створило небезпеку довкіллю. Суд визнав ОСОБА_5 винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 240 КК України, як порушення встановлених правил охорони надр, що створило небезпеку для довкілля³³¹. Однак у вироку суд не зазначив у чому саме полягала створена для довкілля небезпека.

Вироком Броварського міськрайонного суду Київської області від 27.04.2020 у справі № 361/2465/20 встановлено, що ОСОБА_5, будучи особою, яка зобов'язана дотримуватися правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою, допустив їх порушення на АГЗП, що створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, тобто вчинив злочин, передбачений ч. 1 ст. 272 КК України³³². У цьому вироку суд лише перелічив назви нормативно-правових актів, не вказавши які саме положення цих актів порушив винний, а також не конкретизувавши у чому саме полягала загроза.

Вироком Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 20.09.2023 у справі № 211/524/22 встановлено, що

³³¹ Вирок Суворовського районного суду міста Одеси від 04.05.2022 у справі № 523/4198/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104157749>

³³² Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 27.04.2020 у справі № 361/2465/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88938876>

ОСОБА_4 пошкодив залізничні шляхи сполучення, таємно викравши матеріали верхньої будови колії, та призвів цю ділянку колії у несправний та непридатний стан, а отже, здійснив дії, які могли спричинити аварію поїзда, порушити нормальну роботу транспорту, могли створити небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків. Тобто обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 277 КК України³³³. Однак суд у вироку також не конкретизував у чому саме полягала небезпека чи можливість спричинення аварії поїзда.

Попри те, що у судовій практиці є негативні приклади, коли суд у вироку не розкриває у чому полягало створення небезпеки (загрози) для об'єкта кримінально правової охорони, однак варто навести і позитивні приклади у цьому контексті, коли суд звертає увагу на всі обставини вчинення суспільно небезпечного діяння, внаслідок чого створюється небезпека, а також конкретизує у чому саме вона полягає.

Так, у вироку Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 01.08.2023 у справі № 452/2618/23 встановлено, що ОСОБА_3 в порушення встановлених правил охорони надр, які встановлюють загальні правила ліцензування діяльності використання надр, не маючи спеціального дозволу на роботу з видобутку корисних копалин, перебуваючи на березі річки Дністер незаконно видобув піщано-гравійну сировину, яку завантажив на саморобний причіп та був зупинений працівниками поліції. Своїми умисними діями ОСОБА_3 створив небезпеку для довкілля, яка полягає у зниженні рівня ріки, підвищенні берегів, можливої зміни русла, що в свою чергу може спричинити затоплення, підтоплення і перезволоження території, та, зважаючи на те, що забір піщано-гравійної суміші було здійснено у нерестовий період, може призвести до зміни місць нерестовищ. Тому ОСОБА_3 визнано винуватим у вчиненні кримінального

³³³ Вирок Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 20.09.2023 у справі № 211/524/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113614144>

правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 240 КК України, тобто у порушенні встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для довкілля³³⁴.

У вироку Приморського районного суду м. Одеси від 06.08.2020 у справі № 522/10956/20 встановлено, що капітан судна ОСОБА_4, маючи на борту технічно несправного судна всього двох членів екіпажу, які кілька місяців знаходились без повноцінного харчування і відпочинку, не мали відповідних документів про кваліфікацію та підготовку з безпеки, не були ознайомлені із цим судном та не знали фактичного місцезнаходження рятувальних засобів, отже, не були підготовленими до дій в умовах надзвичайних ситуацій, проігнорував передбачувані штормові умови, які могли бути небезпечними для судна і команди, та настійливо відмовився від запропонованої допомоги, чим поставив під загрозу для життя членів екіпажу, та виявив злочинну самовпевненість, тобто передбачаючи настання суспільно-небезпечних наслідків легковажно розраховував на їх відвернення. Коли судно викинуло на берегову межу, воно потрапило на міліну, тим самим створивши загрозу для мореплавства в акваторії морського порту та небезпеку для життя членів екіпажу та сторонніх осіб. Тому ОСОБА_4 визнано винним у вчиненні кримінального проступку передбаченого ч. 1 ст. 276 КК України, оскільки він вчинив порушення працівником водного транспорту правил безпеки руху та експлуатації транспорту, що створило небезпеку для життя людей³³⁵.

У вироку Турійського районного суду Волинської області від 25.01.2021 у справі № 169/881/20 встановлено, що ОСОБА_5 виготовив літальний апарат, який не має необхідних дозвільних документів на здійснення польотів. У подальшому ОСОБА_5, не будучи працівником повітряного транспорту, за допомогою цього літального апарату здійснив політ над полями, приватними житловими та господарськими будинками жителів населеного пункту, автомобільними дорогами сільського сполучення, електроопорами ліній електропередач. Після цього

³³⁴ Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 01.08.2023 у справі № 452/2618/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112574774>

³³⁵ Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 06.08.2020 у справі № 522/10956/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90864291>

ОСОБА_5 здійснив посадку на злітно-посадкову смугу аеродрому на території фермерського господарства та, не вимикаючи двигун, перемістив літальний апарат впритул до воріт приміщення ангару, в якому розташований музей ретротехніки, куди в цей час під'їхали екскурсанти. Таким чином своїми діями ОСОБА_5 створив реальну небезпеку для життя людей, які не були належним чином попереджені про появу літального апарату та пов'язані з цим можливі тяжкі наслідки. Крім цього, порушення правил безпеки польотів повітряних суден, вчинені ОСОБА_5, створили небезпеку для людей, оскільки падіння літального апарату на житлові і господарські будівлі, на окремих автотранспорт, окремих осіб або в безпосередній близькості від них, розлив і займання палива, руйнування частин і механізмів, могли спричинити тяжкі наслідки для життя і здоров'я людей, аварію та пошкодження майна в місці такого падіння або в безпосередній від нього близькості. Відповідно ОСОБА_5 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 281 КК України³³⁶.

Тобто у цих трьох наведених вище вироках суди більше роз'яснювали у чому саме полягало створення небезпеки для об'єктів кримінально-правової охорони, при чому враховували обставини вчинення кримінального правопорушення.

Крім того, що небезпека як суспільно небезпечний наслідок, яка створюється для об'єкта кримінально-правової охорони, має бути реальною, вона повинна мати ще й інші ознаки.

Так, небезпека створюється внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння суб'єктом кримінального правопорушення. З цього приводу Н. Ф. Кузнецова зазначає, що створення небезпеки заподіяння шкоди не можна визнавати властивістю діяння. Діяння – свідомий, мотивований рух тіла (чи утримання від нього при бездіяльності) людини, повністю підконтрольний її свідомості. У будь-який момент особа може припинити чи змінити свої дії. Небезпека ж – це певний стан об'єкта у результаті суспільно шкідливих змін у ньому, здійснених злочинним діянням суб'єкта. Наслідки у виді створення

³³⁶ Вирок Турійського районного суду Волинської області від 25.01.2021 у справі № 169/881/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94356644>

небезпеки (можливості) заподіяння шкоди об'єкту, якщо діяння особи вже завершене, не підконтрольні більше його волі. Небезпека створена діянням, але лежить за межами діяння³³⁷. У випадку, якщо створення небезпеки є властивістю діяння, то це ознака суспільної небезпеки (про це вже було вказано вище).

Оскільки створення реальної небезпеки є суспільно небезпечним наслідком як ознакою складу кримінального правопорушення, то між суспільно небезпечним діянням винного і суспільно небезпечним наслідком у виді створення небезпеки наявний причинний зв'язок. Т. В. Церетелі наголошує, що суду необхідно встановити, що у конкретному випадку справді існувала реальна можливість настання шкоди, тобто вольовий вчинок людини створив такі умови, які містять потенційну можливість реалізації вказаного у складі злочину наслідку, таким чином довести у кожному конкретному випадку причинний зв'язок між діянням особи та станом небезпеки, що настав³³⁸.

До вчинення суспільно небезпечного діяння об'єкт кримінально-правової охорони перебував у стані захищеності, тобто у безпеці, або ж ймовірність небезпеки була настільки низькою, що її не варто було враховувати, особливо у кримінально-правовому розумінні. Тобто до моменту вчинення суспільно небезпечного діяння цього стану небезпеки не існувало. Н. Ф. Кузнецова вказує, що достатньо порівняти стан об'єкта посягання до вчинення злочинних діянь і після них. Внаслідок вчинення злочинних діянь змінюється зовнішня обстановка. З'являються реальні, цілком конкретні умови, сили, які за наступного безперешкодного їх розвитку повинні вилитись у пряму шкоду. До вчинення злочинних діянь такого якісно нового стану відповідних суспільних відносин не було³³⁹.

Також ознакою створення небезпеки є те, що вона існує в об'єктивній дійсності, а не лише у свідомості винного чи потерпілого. Так, внаслідок порушення певних правил (вчинення відповідного суспільно небезпечного діяння),

³³⁷ Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. Москва : Госюриздат, 1958. С. 25.

³³⁸ Церетелі Т. В. Причинная связь в уголовном праве. Москва : Юрид. лит., 1963. С. 68–69.

³³⁹ Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. Москва : Госюриздат, 1958. С. 23–24.

створюється небезпека, наприклад, для життя чи здоров'я людей. Цей стан небезпеки стає дійсністю, він не абстрактний, а цілком реальний, оскільки життю чи здоров'ю людей як об'єктам кримінально-правової охорони вже загрожує істотна шкода.

Необхідно звернути увагу, що встановлення кримінальної відповідальності за делікти створення небезпеки можливе та необхідне не щодо всіх об'єктів кримінально-правової охорони, а лише щодо окремих з них.

По-перше, це такі об'єкти кримінально-правової охорони, які є особливо цінними у певному суспільстві, а також такі, які потребують посиленого захисту. Тобто перелік діянь, за створення якими небезпеки може встановлюватись кримінальна відповідальність, обумовлюється, зокрема, цінністю об'єктів кримінально-правової охорони.

Так, кожне суспільство залежно від рівня свого розвитку визначає власні цінності, які охороняє за допомогою різних механізмів, у тому числі і кримінально-правових. Крім цього, часто такі цінності підлягають певній градації, тобто визначенню які з них є найбільш важливими та потребують більшого захисту, ніж інші³⁴⁰. К. М. Оробець вказує, що як саме суспільство, так і соціальна обумовленість кримінальної відповідальності є динамічною, відкритою системою. Незважаючи на велику загальну чисельність чинників, які входять до неї, кожному роду та виду злочинів властиві свої, особливі їх групи, через які найбільш повно проявляється соціальне підґрунтя тієї чи іншої кримінально-правової заборони³⁴¹.

Аналіз КК України дає підстави стверджувати, що законодавець передбачив спеціальну конструкцію деліктів створення небезпеки, відповідно до якої встановлена кримінальна відповідальність за створення небезпеки (загрози) таким об'єктам кримінально-правової охорони: життю чи здоров'ю людей, довкіллю, громадській безпеці, власності. Більшість з цих об'єктів (за винятком власності),

³⁴⁰ Бурачинська Ю. Цінності, за створення небезпеки заподіяння істотної шкоди яким передбачена кримінальна відповідальність у статтях Особливої частини КК України. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XIX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (24 квітня 2020 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 207.

³⁴¹ Оробець К. М. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності: зміст та система. *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 трав. 2013 р. Одеса, 2013. Ч. 3. С. 78.

що охороняються кримінальним законом, є саме тими цінностями, які передбачені у ч. 1 ст. 3 Конституції України (людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю³⁴²), та забезпечують фізичне існування людини. Також, якщо виходити з того, що саме людина та її права на життя і здоров'я, недоторканність і безпеку є найвищою соціальною цінністю та потребують особливого захисту, то, на перший погляд, нелогічними є положення КК України, у яких передбачена кримінальна відповідальність за створення небезпеки заподіяння значної майнової шкоди³⁴³. Однак, враховуючи те, що захищеність власності є відображенням безпеки людини, то таке положення кримінального закону відповідає ст. 3 Конституції України. У цьому контексті можна навести думку В. П. Тихого, який зазначає, що рівень безпеки людини включає, зокрема, упевненість людини в тому, що її власності не загрожує небезпека. Зміцнення ж безпеки людини вимагає, зокрема, юридичного забезпечення права людини на власність³⁴⁴.

Щоправда, у ч. 1 ст. 180 КК України об'єктом кримінально-правової охорони, якому створюється загроза, є свобода світогляду і віросповідання, оскільки законодавець передбачив відповідальність за незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд³⁴⁵. Однак такий підхід законодавця щодо виокремлення та посиленого захисту такого об'єкта кримінально-правової охорони як свобода світогляду і віросповідання шляхом конструювання делікту створення небезпеки не можна вважати виправданим. Адже конструкцію деліктів створення небезпеки варто використовувати для посиленого захисту тих цінностей, що передбачені у ст. 3 Конституції України, оскільки вони забезпечують фізичне існування людини,

³⁴² Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.02.2023).

³⁴³ Бурачинська Ю. Цінності, за створення небезпеки заподіяння істотної шкоди яким передбачена кримінальна відповідальність у статтях Особливої частини КК України. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XIX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (24 квітня 2020 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 208–209.

³⁴⁴ Тихий В. П. Поняття безпеки людини і її правове забезпечення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1 (6). С. 34–35.

³⁴⁵ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

а свобода світогляду і віросповідання до таких цінностей не належить. З цього приводу варто підтримати пропозицію В. І. Маркіна, який вважає, що більш доцільно змінити редакцію ч. 1 ст. 180 КК України шляхом конструювання злочину із формальним складом та передбачити кримінальну відповідальність за сам факт умисного перешкоджання проведенню релігійного обряду, оскільки не варто обмежувати можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за порушення свободи світогляду і віросповідання фактором настання суспільно небезпечних наслідків³⁴⁶.

По-друге, такі об'єкти кримінально-правої охорони, за створення небезпеки для яких передбачена кримінальна відповідальність, потребують посиленого захисту ще й тому, оскільки вони за своєю природою є досить «крихкими», тобто їм можна легко заподіяти істотну шкоду, яка часто може бути незворотною (мати незворотний характер) або ж на відновлення об'єкта до попереднього стану буде потрібно багато часу чи ресурсів. Так, наприклад, коли особа заподіює смерть потерпілому, то вона заподіює істотну шкоду життю цього потерпілого, відновити це життя неможливо, оскільки смерть є незворотною. Також відносно легко заподіюється й істотна шкода здоров'ю людини. Зокрема, певні тілесні ушкодження можна з часомвилікувати, однак є й такі, наслідки яких залишаються з людиною на ціле життя та спричиняють суттєвий дискомфорт. Щодо власності, то це те матеріальне благо, яке полегшує побут людини, її фізичне існування. Якщо людина втрачає свою власність, особливо у значних чи великих розмірах, то це також негативно впливає на її життя, адже власність, якій була заподіяна істотна шкода, також не одразу можна повернути, відновити чи знову набути. Крім цього, як свідчить досвід зарубіжних держав, проаналізований у підрозділі 1.3 Розділу 1 дисертації, законодавці часто конкретизують розмір власності, за створення небезпеки для якої встановлена кримінальна відповідальність (наприклад, йдеться про створення небезпеки для чужих речей, що мають значну цінність, майна у великих розмірах, серйозної шкоди майну). Тобто у кримінальних законах

³⁴⁶ Маркін В. І. Ст. 180 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду» Кримінального кодексу України: недоліки та шляхи їх усунення. *Форум права*. 2011. № 2. С. 587.

іноземних держав передбачена відповідальність за створення небезпеки переважно не для власності загалом, незалежно від розміру, а навпаки – є певна межа.

Що стосується довкілля, то заподіяння йому реальної істотної шкоди впливає на життя та здоров'я людей, що є найвищою соціальною цінністю, крім цього, часто така шкода також є незворотною (у випадку загибелі рідкісних видів тварин чи рослин) або відновлення до попереднього стану може бути досить тривалим (у випадку забруднення ґрунтів, водойм, повітря). Також і європейські стандарти, що передбачені у Директиві № 2008/99/ЕС від 19 листопада 2008 року в справі про охорону навколишнього природного середовища засобами кримінального права, вказують на те, що повинна бути передбачена саме кримінальна відповідальність за створення небезпеки для довкілля.

По-третє, потрібно враховувати, що саме є джерелом небезпеки, яка створюється. Так, винний, вчиняючи суспільно небезпечне діяння, створює небезпеку для певного об'єкта кримінально-правової охорони. Причиною виникнення цієї небезпеки є суспільно небезпечне діяння винного. Це діяння винного полягає у порушенні спеціальних правил, що встановлені з метою регулювання суспільних відносин, пов'язаних з предметами чи середовищем, поводження з якими потребує особливої обережності, оскільки такі об'єкти потенційно є джерелом небезпеки. Тому до уваги потрібно брати те джерело небезпеки, з яким взаємодіє винний, оскільки порушення правил поводження з ним може створювати підвищену ймовірність заподіяння істотної шкоди. Крім того, що суспільно небезпечне діяння винного може полягати у взаємодії з джерелом небезпеки, суспільно небезпечне діяння також може й саме створювати джерело небезпеки.

Те, що суспільно небезпечне діяння винного полягає у порушенні певних правил, впливає з міжнародних зобов'язань України, Конституції України і завдань держави, оскільки держава зобов'язана встановити певний захист (зокрема, правовий), щоб гарантувати стан захищеності певних об'єктів. Як уже було зазначено раніше, коли створюється небезпека, то це означає, що порушено безпеку. Тобто винний порушує певні правила взаємодії, які встановлені з метою

гарантування цієї безпеки. Відповідно об'єктами, яким створюється небезпека заподіяння істотної шкоди, можуть бути лише ті, безпеку яких держава повинна гарантувати. Такий підхід нагадує теорію позитивних зобов'язань держави за практикою ЄСПЛ.

У цьому контексті прикладами можуть бути, зокрема, забруднення моря матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил (ч. 1 ст. 243 КК України), оскільки такі матеріали, речовини, або відходи потребують дотримання правил безпечного поводження з ними, а також їх утилізації у відповідний спосіб; порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту, а також недоброякісний ремонт транспортних засобів, колій, засобів сигналізації та зв'язку (ч. 1 ст. 276 КК України), бо діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів є джерелом підвищеної небезпеки, тому поводження з ними вимагає дотримання встановлених правил з метою запобігання можливим шкідливим наслідкам.

Предмети, поводження з якими потребує особливої обережності, з'явилися з розвитком суспільства та суспільних відносин і їх кількість постійно збільшується у зв'язку з поглибленням науково-технічного прогресу. Як відомо, науково-технічний прогрес має і позитивний, і негативний вплив. Одним з негативних аспектів такого впливу є те, що з'являються нові джерела потенційної небезпеки, а також розширюється їх перелік. Тому з метою запобігання імовірним ризикам заподіяння істотної шкоди встановлюються спеціальні правила. У випадку, коли ці правила порушують, створюється небезпека для життя чи здоров'я людей, довкілля, громадської безпеки або ж їм може заподіюватись істотна шкода. У зв'язку з цим існує особлива потреба в захисті об'єктів кримінально-правової охорони від небезпеки³⁴⁷. На думку Т. В. Церетелі, «з потужним розвитком техніки, використанням у різних сферах практичного життя нових сил, що мають

³⁴⁷ Бурачинська Ю. Кримінально-правове значення виокремлення кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 126.

надзвичайно широкий діапазон дії, пов'язано виникнення нових джерел небезпеки для істотних суспільних та індивідуальних інтересів. Великий обсяг та різноманітність шкідливих наслідків, важкість їх конкретизації та винятково важливе значення деяких інтересів, що можуть потрапити в зону небезпеки, змушує законодавця перенести центр тяжіння зі шкідливого результату на більш ранній ступінь, коли діянням особи була створена лише можливість заподіяння шкоди, або ж ще на більш ранній, коли було вчинено саме діяння, наділене небезпечними властивостями»³⁴⁸.

По-четверте, небезпека, що створюється, має досягнути певного ступеня ймовірності для того, щоб винного можна було притягнути до кримінальної відповідальності. Адже, як було зазначено вище, абстрактна (формальна) небезпека має низьку ймовірність здійснення, її настання залежить від випадковості, однак вона все ж допускається, оскільки це не суперечить законам природного і соціального розвитку. Можна сказати, що небезпека – це сукупність та співвідношення умов дійсності. Тому коли відбувається перехід з абстрактної можливості у реальну, то відбувається зміна співвідношення умов дійсності. Однак, враховуючи те, що ознакою суспільної небезпечності є власне реальна загроза заподіяння істотної шкоди, тому винного варто притягувати до кримінальної відповідальності у випадку створення ним конкретної (реальної) небезпеки, яка має високу ймовірність здійснення, оскільки для цього склалися всі необхідні умови, однак реальна істотна шкода об'єкту кримінально-правової охорони не заподіюється через певні об'єктивні причини (переважно ці причини не залежать від суб'єкта кримінального правопорушення, однак також бувають випадки, коли ці причини можуть і залежати від такого суб'єкта. Більш детально це буде розглянуто далі в роботі). Якщо б цих причин не було, то конкретна (реальна) небезпека перетворилась би у дійсність, тобто об'єкту кримінально-правової охорони була б заподіяна реальна істотна шкода, оскільки за загальним правилом такий розвиток подій є закономірним в об'єктивній дійсності. Тобто кримінальна відповідальність повинна наставати у випадку створення реальної (з

³⁴⁸ Церетели Т. В. Деликты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 56.

метою спрощення термінології у кримінально-правовому розумінні варто вживати саме «реальна небезпека», яку вже можна ділити на види за змістом на абстрактну і конкретну) небезпеки об'єктам кримінально-правової охорони, яка має високу ймовірність здійснення. Така реальна небезпека може бути абстрактною і конкретною, реалізація якої залежатиме від ступеня ймовірності її здійснення, а також від співвідношення умов, які склалися у реальній дійсності.

Отже, встановлення кримінальної відповідальності за делікти створення небезпеки має відбуватися з урахуванням двох критеріїв. Перший критерій – якісний, який полягає у тому, що небезпека створюється для тих об'єктів кримінально-правової охорони, які є особливо цінними, тобто враховується для кого чи чого створюється ця небезпека. Крім цього, береться до уваги ще джерело небезпеки, з яким взаємодіє винний, або те джерело небезпеки, яке винний сам може створювати. Другий критерій – кількісний, який виражений у ступені ймовірності, тобто потрібно визначити якою є можливість заподіяння істотної шкоди у майбутньому. Для цього варто припустити, який суспільно небезпечний наслідок би настав, якщо б небезпеку не було усунуто. Тобто ймовірність заподіяння істотної шкоди буде високою тоді, якщо б внаслідок звичайного, закономірного розвитку подій, коли небезпеку не було б усунуто (наприклад, не відбулось би втручання сторонніх осіб), то настали б суспільно небезпечні наслідки у виді реальної істотної шкоди для об'єкта кримінально-правової охорони. Відповідно про істотність такої шкоди може свідчити реальна можливість незворотності відновлення певного об'єкта до попереднього стану, або ж тривалий процес такого відновлення. Наприклад, якщо винний створив небезпеку для життя, то ця шкода є істотною, оскільки є висока ймовірність того, що може настати смерть особи, відповідно шкода життю буде незворотною.

2.3. Конструкція складу кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки

Аналіз чинного КК України дає підстави вважати, що законодавець не передбачив чіткої концепції щодо регламентації кримінальної відповідальності за

створення небезпеки, внаслідок чого виникають проблеми та неузгодженості під час кримінально-правової кваліфікації, а також прогалини у кримінально-правовому регулюванні.

Так, однією із таких прогалин є те, що особа, яка створила небезпеку не завжди підлягатиме кримінальній відповідальності саме за створення небезпеки. Зокрема, йдеться про випадки створення небезпеки із непрямым умислом. У таких випадках особа підлягає кримінальній відповідальності лише за суспільно небезпечні наслідки, що настали. У цьому контексті можна навести такі приклади:

-коли особа кидає з вікна гранату на вулицю, де зазвичай пересувається багато пішоходів, з метою заподіяння смерті конкретній особі і такі її дії є успішними, тобто смерть була заподіяна лише одному потерпілому, більше ніхто, крім нього, не постраждав, хоча й була створена реальна небезпека заподіяння істотної шкоди для життя інших осіб, то кваліфікуємо як закінчене умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України). Варто зауважити, що йдеться про створення небезпеки саме з непрямым умислом, оскільки якщо б винний ставився до створення такої небезпеки із прямим умислом, то йшлося б про замах на умисне вбивство двох або більше осіб;

-коли має місце та сама ситуація, але крім смерті одного потерпілого, було ще заподіяно шкоду здоров'ю іншій особі (іншим особам), то кваліфікуємо як закінчене умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України) та за статтями КК України, у яких передбачена відповідальність за умисне заподіяння тілесних ушкоджень;

-коли особа навмання кидає з вікна гранату на вулицю, де зазвичай пересувається багато пішоходів, не маючи прямого умислу на вбивство конкретного потерпілого, то кваліфікуємо за наслідками що настали (або як закінчене умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, або як умисне заподіяння тілесних ушкоджень), хоча у цьому випадку також була створена небезпека заподіяння істотної шкоди з непрямым умислом.

Тобто з наведеного випливає, що різниця між цими прикладами та їх кваліфікацією полягає у виді та формі вини як ознаці суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Відповідно у цих випадках є різною кримінально-правова оцінка суспільно небезпечного діяння особи, це пов'язано з концепцією замаху, яка передбачена у чинному КК України.

Так, у випадках, коли йдеться про прямий умисел щодо заподіяння істотної шкоди і така істотна шкода, що охоплювалася прямим умислом винного, не заподіюється з причин, що не залежали від волі особи, то йдеться про замах на вчинення кримінального правопорушення і створення безпосередньої небезпеки для об'єкта кримінально-правової охорони, оскільки винний почав виконувати об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення. Відповідно винний підлягатиме кримінальній відповідальності за замах на вчинення кримінального правопорушення.

У тих випадках, коли йдеться про непрямий умисел щодо створення небезпеки заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, то кваліфікація такого діяння як замаху на кримінальне правопорушення є неможливою у зв'язку з вказівкою законодавця на те, що замах може бути вчинений лише із прямим умислом. Відповідно особа, що створила небезпеку із непрямим умислом, підлягатиме кримінальній відповідальності лише у випадку, якщо є суспільно небезпечні наслідки, що настали або в діянні такої особи наявний ще склад іншого кримінального правопорушення.

Також недоліком чинного КК України є те, що у ньому відсутній загальний склад делікту створення небезпеки у вузькому значенні, відповідно внаслідок цього також виникають прогалини у кримінально-правовому регулюванні. Більш детально доцільність доповнення КК України буде розглянуто у підрозділі 2.4 Розділу 2 цієї роботи.

Крім цього, у тих складах кримінальних правопорушень, у яких законодавець чітко визначає створення небезпеки як суспільно небезпечний наслідок складу кримінального правопорушення (йдеться про делікти створення небезпеки у вузькому значенні), то вони мали б бути сконструйовані так, що до створення

небезпеки винний ставиться необережно (хоча у чинному КК України законодавець не завжди дотримується такого підходу). Така конструкція мала б бути пов'язана з тим, що:

-законодавець встановлює відповідальність за делікти створення небезпеки у вузькому значенні не завжди, а лише у певних випадках;

-зокрема, мова йде про посилений захист лише частини об'єктів кримінально-правової охорони (а не всіх, які охороняються кримінальним законом), про що вже зазначалось раніше;

-у таких випадках має місце необережне створення небезпеки додатковому безпосередньому об'єкту, який охороняється як основний безпосередній об'єкт у інших Розділах Особливої частини КК України;

-відповідно, коли суб'єкт складу кримінального правопорушення цільово прагне заподіяти істотну шкоду такому об'єкту кримінально-правової охорони, але реальна істотна шкода не заподіюється з причин, що не залежать від волі винного, то йдеться про вчинення ним замаху (закінченого або незакінченого) на вчинення кримінального правопорушення.

З урахуванням вищенаведеного, у цьому підрозділі спробуємо відобразити власне бачення цієї проблематики, сформулювавши узагальнену конструкцію складу кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки (конструкцію складу делікту створення небезпеки у вузькому значенні). Це мало б покращити рівень правового регулювання та удосконалити чинний кримінальний закон.

Як відомо, є чотири елементи складу кримінального правопорушення: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Кожний з цих елементів складу кримінального правопорушення має свої ознаки. У контексті цього дисертаційного дослідження варто проаналізувати конструкцію складів кримінальних правопорушень, ознакою складів яких є створення небезпеки, відповідно до елементів складу кримінального правопорушення та їх ознак. Йдеться про всі делікти створення небезпеки у вузькому значенні, тобто ті, ознакою складів яких є створення небезпеки (загрози, можливості) заподіяння істотної шкоди як суспільно

небезпечний наслідок. На підставі такого аналізу необхідно виділити ознаки, які будуть спільними для складів таких кримінальних правопорушень, розкриватимуть їх сутність.

Для цього варто підсумувати матеріал, наведений у попередніх частинах роботи, та виокремити ознаки складів деліктів створення небезпеки у вузькому значенні.

Перш за все потрібно розпочати з характеристики об'єкта складів кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки. Так, у доктрині кримінального права досить поширеною є позиція, що об'єктом складу кримінального правопорушення є суспільні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону.

Відповідно внаслідок створення винним небезпеки порушується стан захищеності, безпеки суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону, а також безпечні умови їх функціонування³⁴⁹. Тобто в об'єктивній дійсності порушується стан захищеності об'єкта кримінально-правової охорони, який існував до моменту створення небезпеки. Адже, як уже було з'ясовано раніше, об'єкт не може одночасно перебувати в обох станах – безпеки і небезпеки, оскільки такі стани є взаємовиключними, до моменту вчинення суспільно небезпечного діяння цього стану небезпеки не існувало.

Небезпека заподіяння істотної шкоди, яка створюється для об'єкта кримінально-правової охорони, є реальною, тобто такою, яка має високу ймовірність здійснення. На це вже раніше зверталась увага у підрозділі 1.1 Розділу 1 та підрозділі 2.2 Розділу 2 дисертації.

Варто звернути увагу на те, що у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні об'єкт складу кримінального правопорушення зазвичай має складну структуру. Зокрема, для таких кримінальних правопорушень характерним є наявність як основного, так і додаткового безпосередніх об'єктів.

³⁴⁹ Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 260–261.

Так, є основний безпосередній об'єкт, у стані якого відбуваються зміни, і в результаті цих змін створюється реальна небезпека для інших особливо цінних об'єктів, які у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні є додатковими безпосередніми об'єктами, якими можуть бути суспільні відносини, що забезпечують охорону життя, здоров'я людей, довкілля, громадської безпеки, власності. Тобто у випадку вчинення винним кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки, відбуваються зміни в одному об'єкті, а порушується захищеність як цього, так і інших об'єктів.

Наприклад, у кримінальних правопорушеннях проти безпеки руху та експлуатації транспорту такими об'єктами можуть бути суспільні відносини, що забезпечують безпеку руху та експлуатації транспорту і життя людей, у кримінальних правопорушеннях проти довкілля – це суспільні відносини, що забезпечують охорону довкілля і життя чи здоров'я людини.

Хоча треба звернути увагу, що аналіз КК України у контексті дослідження кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, дає підстави вважати, що законодавець не завжди дотримується наведеного вище підходу, а передбачає окремі склади кримінальних правопорушень, які є деліктами створення небезпеки у вузькому значенні, але у яких відсутній додатковий безпосередній об'єкт, якому створюється небезпека. Такими винятками є склади кримінальних правопорушень, передбачені у таких розділах та статтях Особливої частини КК України: Розділі II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи»: ч. 1 ст. 130 КК України, ч. 1 ст. 142 КК України; Розділі VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля»: ч. 1 ст. 239 КК України, ч. 1 ст. 239-1 КК України, ч. 1, 2 ст. 240 КК України, ч. 1 ст. 241 КК України, ч. 1 ст. 242 КК України, ч. 1, 3 ст. 243 КК України (ці склади відносяться сюди лише, якщо йдеться про створення небезпеки для довкілля); Розділі XI «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» ч. 1 ст. 282 КК України; Розділі XIII «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні

правопорушення проти здоров'я населення»: ч. 1 ст. 325 КК України³⁵⁰. Об'єкти кримінально-правової охорони, яким створюється небезпека у цих випадках, перебувають у площині родового об'єкта складів цих кримінальних правопорушень. Це пов'язано з особливістю розміщення наведених вище статей у межах Розділів Особливої частини КК України, а також з прагненням законодавця посилити захист цих об'єктів кримінально-правової охорони, передбачивши кримінальну відповідальність за створення небезпеки заподіяння істотної шкоди внаслідок вчинення суспільно небезпечних діянь, передбачених у диспозиціях відповідних статей.

Тобто загалом делікти створення небезпеки у вузькому значенні мали б бути сконструйовані як багатооб'єктні кримінальні правопорушення (вони посягають на кілька видів суспільних відносин, які охороняються КК України як основний та додатковий безпосередній об'єкти кримінальних правопорушень). Відповідно посягання на основний та додатковий безпосередній об'єкти підвищує суспільну небезпеку кримінальних правопорушень. Оскільки у випадку вчинення багатооб'єктних кримінальних правопорушень «страждають» як мінімум два види суспільних відносин. Загалом у доктрині поширеним є підхід, що додатковим безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є ті відносини, які, заслуговуючи на самостійну кримінально-правову охорону, перебувають у площині іншого родового об'єкта і заподіяння шкоди яким свідчить про більшу суспільну небезпеку вчиненого³⁵¹. Відповідно суспільна небезпека діяння, що посягає на основний та додатковий безпосередні об'єкти, значно підвищується³⁵².

Також особливістю конструкції деліктів створення небезпеки у вузькому значенні є те, що небезпека створюється саме для додаткового об'єкта складу кримінального правопорушення (за винятком складів кримінальних правопорушень, про які згадувалось вище та у яких відсутній такий додатковий

³⁵⁰ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

³⁵¹ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 153.

³⁵² Маломуж С. І. Малозначність діяння в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. С. 9; Шевчук В. В., Охман О. В. Об'єкт злочину за кримінальним правом України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2 (18). С. 239.

об'єкт. Тут небезпека створюється для основного безпосереднього об'єкта складу кримінального правопорушення). Тобто можна стверджувати, що така особлива конструкція окремих кримінальних правопорушень у виді деліктів створення небезпеки була передбачена законодавцем з метою посиленого захисту такого додаткового об'єкта складу кримінального правопорушення. А у тих випадках, коли законодавець прагнув підвищити рівень охорони безпосереднього об'єкта складу кримінального правопорушення, то встановив кримінальну відповідальність навіть у випадку створення небезпеки для такого об'єкта, а не лише у разі заподіяння реальної істотної шкоди. Хоча законодавцеві варто було б дотримуватись єдиного підходу при конструюванні складів таких кримінальних правопорушень.

Як уже було встановлено раніше, об'єкти кримінально-правової охорони, за створення небезпеки для яких встановлена кримінальна відповідальність, є особливо цінними для всього суспільства, вони потребують особливого посиленого захисту та за своєю суттю є такими, що їм легко заподіяти істотну шкоду, яка може бути незворотною або ж на відновлення об'єкта до попереднього стану буде потрібно багато часу чи ресурсів. Відповідно до КК України такими об'єктами є суспільні відносини, що забезпечують охорону життя чи здоров'я людей, довкілля, громадської безпеки, власності. Більшість з цих об'єктів є тими цінностями, які передбачені у ст. 3 Конституції України, та забезпечують фізичне існування людини, тобто вони мають особливо важливе значення.

Для захисту таких особливо цінних об'єктів встановлені спеціальні правила поведінки, яких мають дотримуватися ті особи, на котрих ці правила поширюються. Якщо цих правил дотримуються, то таким об'єктам не загрожує реальна небезпека, вони перебувають під захистом. Відповідно, якщо такі правила порушуються, то порушується й стан захищеності об'єкта і у разі наявності відповідних умов виникає стан небезпеки.

Також у досліджуваному контексті потрібно звернути увагу на особливості об'єктивної сторони складів деліктів створення небезпеки у вузькому значенні. Варто зазначити, що для них (цих деліктів) обов'язковими є три ознаки об'єктивної

сторони складу кримінального правопорушення: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечний наслідок, причиновий зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком. Тобто ці три ознаки складають необхідний мінімум, оскільки обов'язковими можуть бути ще й інші ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, якщо вони передбачені у диспозиції кримінально-правової норми.

Так, особливість суспільно небезпечного діяння у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні полягає у тому, що воно є порушенням винним спеціальних правил, встановлених з метою захисту певних об'єктів кримінально-правової охорони. Наприклад, суспільно небезпечне діяння, передбачене у ч. 1 ст. 240 КК України, полягає у порушенні встановлених правил охорони надр; суспільно небезпечне діяння, передбачене у ч. 1 ст. 276 КК України, полягає у порушенні правил безпеки руху або експлуатації транспорту³⁵³.

Але із цієї загальної тенденції щодо суспільно небезпечного діяння як порушення спеціальних правил є винятки, до яких належать склади кримінальних правопорушень, передбачені у таких розділах та статтях Особливої частини КК України: Розділ VI «Кримінальні правопорушення проти власності»: ч. 1 ст. 194-1 КК України; Розділ IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки»: ч. 1 ст. 270-1 КК України; Розділ XI «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту»: ч. 1 ст. 277 КК України, ч. 1 ст. 279 КК України, ч. 1 ст. 283 КК України, ч. 1 ст. 292 КК України; Розділ XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку»: ч. 4 ст. 361 КК України³⁵⁴. У цих випадках не йдеться про порушення спеціальних правил, хоча йдеться про порушення, як мінімум, заборони, встановленої у КК України. Суспільно небезпечне діяння у складах цих кримінальних правопорушень пов'язане з деструктивним впливом на певні об'єкти, зокрема, йдеться про їх

³⁵³ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

³⁵⁴ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

пошкодження, знищення, руйнування, втручання в нормальний процес їх функціонування та створення перешкод для нього. Крім цього, варто зазначити, що об'єкти, на які здійснюється деструктивний вплив у цих випадках, можна віднести до об'єктів критичної інфраструктури (таке твердження можна зробити на підставі аналізу змісту ч. 4 ст. 9 Закону України «Про критичну інфраструктуру»³⁵⁵, зокрема, йдеться про вплив на такі сектори критичної інфраструктури як енергозабезпечення, водопостачання та водовідведення, електронні комунікації, транспортне забезпечення).

З урахуванням наведеного вище, делікти створення небезпеки у вузькому значенні, ознакою складу яких є суспільно небезпечний наслідок у виді створення небезпеки, залежно від характеру суспільно небезпечного діяння можна поділити на два види:

-делікти, у яких суспільно небезпечне діяння полягає у порушенні спеціальних правил (відповідно у цих випадках суб'єкт складу кримінального правопорушення – спеціальний);

-делікти, у яких суспільно небезпечне діяння не становить порушення спеціальних правил, а йдеться про порушення заборони, встановленої у КК України, а також порушення права власності у разі якщо йдеться про знищення або пошкодження майна (відповідно у цих випадках суб'єкт складу кримінального правопорушення – загальний).

Суспільно небезпечне діяння у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні є причиною створення небезпеки, тобто реальної можливості заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. За своєю природою таке діяння містить у собі потенційну можливість настання відповідних суспільно небезпечних наслідків. Фактично саме суспільно небезпечне діяння винного за конкретних умов перетворює абстрактну можливість заподіяння істотної шкоди у реальну можливість. Така можливість під дією певних чинників може стати

³⁵⁵ Про критичну інфраструктуру : Закон від 16.11.2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

реальною, тобто новою дійсністю³⁵⁶. У науці безпеки життєдіяльності ці чинники ще називають факторами. Вчені вказують, що можливість реалізації небезпеки і ступінь несприятливого впливу її на людину залежить від відповідних факторів. Фактор – причина, рушійна сила будь-якого процесу, яка визначає його характер або окремі риси³⁵⁷. Зокрема, наявність джерела небезпеки ще не означає того, що людині чи групі людей обов'язково повинна бути спричинена якась шкода. Існування джерела небезпеки свідчить передусім про існування або ж можливість утворення конкретної небезпечної ситуації, за якої буде спричинена шкода. До матеріальних збитків, пошкодження, шкоди здоров'ю, смерті або іншої шкоди призводить конкретний вражаючий фактор, під яким потрібно розуміти такий чинник життєвого середовища, який за певних умов завдає шкоди як людям, так і системам життєзабезпечення людей, призводять до матеріальних збитків³⁵⁸.

Оскільки суспільно небезпечне діяння винного є тією причиною, яка є необхідною для створення небезпеки, то можна вважати, що крім того, що таке діяння є причиною, водночас воно є ще й тим конкретним вражаючим чинником, який є необхідним для того, щоб «запустити» процес створення небезпеки. Можна сказати, що цей чинник є свого роду спусковим гачком. Звичайні умови також важливі, оскільки саме за їх наявності внаслідок вчинення винним суспільно небезпечного діяння створюється небезпека для об'єкта кримінально-правової охорони, тобто умови є необхідними для того, щоб причина (суспільно небезпечне діяння) породжувала наслідок у виді створення небезпеки для об'єкта кримінально-правової охорони. Проте у своїй сукупності такі умови створюють лише абстрактну можливість, яка має досить низьку ймовірність здійснення, оскільки сукупність вжитих заходів та правил, спрямованих на попередження реалізації потенційних ризиків для об'єкта, дає підстави вважати, що такі ризики не будуть зреалізовані.

³⁵⁶ Бурачинська Ю. Б. Поняття «створення небезпеки» у кримінальному праві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 144.

³⁵⁷ Толок А. О., Крюковська О. А. *Безпека життєдіяльності* : навч. посібник. Дніпродзержинськ, 2011. С. 15; Желібо Є. П., Зацарний В. В. *Безпека життєдіяльності* : підручник. Київ: Каравела, 2006. С. 29; Желібо Є. П., Сагайдак І. С. *Безпека життєдіяльності* : навч. посібник. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2020. С. 35.

³⁵⁸ Кривогуз Г. І. *Соціальна та екологічна безпека діяльності* : навч. посібник. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. С. 20.

Тобто своїм суспільно небезпечним діянням винний перетворює абстрактну можливість заподіяння шкоди в реальну. Така абстрактна можливість існує, зокрема, у зв'язку з певними властивостями певного об'єкта, характером здійснюваної діяльності. Тому у деліктах створення небезпеки виною особи охоплюється сукупність тих умов, у яких він вчиняє певне діяння. Фактично під час притягнення винного до кримінальної відповідальності за вчинене мають враховуватися ті умови, на які він мав вплив, а також ті, в яких існує потенційне джерело небезпеки.

Суспільно небезпечний наслідок як ознака об'єктивної сторони деліктів створення небезпеки у вузькому значенні полягає у створенні небезпеки (загрози) для об'єктів кримінально-правової охорони. Тобто наслідком суспільно небезпечного діяння винного є створення реальної можливості заподіяння істотної шкоди у майбутньому, яка (можливість) має високу ймовірність здійснення. Небезпека створюється для особливо цінних об'єктів кримінально-правової охорони, про які йшлося вище.

Створення небезпеки (загрози) у випадках, передбачених законодавцем в диспозиції статті чи частини статті Особливої частини КК України, є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Наприклад, про такий суспільно небезпечний наслідок йдеться у ч. 1 ст. 239 КК України (незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля), у ч. 1 ст. 273 КК України (порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого)³⁵⁹.

Варто зазначити, що у деліктах створення небезпеки реальна (дійсна) істотна шкода не настає або з незалежних від суб'єкта кримінального правопорушення причин, коли є наявні обставини, що не залежать від волі винного, або через

³⁵⁹ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

своєчасне вжиття заходів з їх недопущення (наприклад, відбулось втручання сторонньої особи у розвиток причинового зв'язку), або ж внаслідок поведінки суб'єкта кримінального правопорушення (наприклад, коли особа створила небезпеку для об'єкта кримінально-правової охорони, така небезпека існувала в об'єктивній дійсності певний період часу, а потім така особа своїми діями усунула цю небезпеку).

Причиновий зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком у кримінальних правопорушеннях, ознакою складу яких є створення небезпеки, полягає у тому, що суспільно небезпечне діяння винного у виді порушення певних правил передуює в часі суспільно небезпечному наслідку у виді створення небезпеки (загрози) і з необхідністю породжує його настання. Тобто суспільно небезпечне діяння винного є причиною створення небезпеки.

Можна сказати, що реальна небезпека можливості заподіяння істотної шкоди як суспільно небезпечний наслідок у деліктах створення небезпеки повинна знаходитись у причиновому зв'язку з суспільно небезпечним діянням винного, а цей причиновий зв'язок є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу деліктів створення небезпеки у вузькому значенні.

Також варто звернути увагу на те, що суб'єкт у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні є спеціальним у тих випадках, коли суспільно небезпечне діяння полягає у порушенні спеціальних правил. Відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа³⁶⁰. Можна сказати, що суб'єкт у деліктах створення небезпеки повинен відповідати всім ознакам загального суб'єкта кримінального правопорушення та бути наділеним ще такою додатковою ознакою як наявність у нього обов'язку щодо дотримання певних правил безпеки.

³⁶⁰ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

Такі правила встановлені з метою охорони відповідних суспільних відносин, однак винна особа, яка зобов'язана їх дотримуватися, ними нехтує, внаслідок чого порушується стан захищеності певних об'єктів та створюється для них небезпека. Обов'язки щодо дотримання таких правил встановлені у законах України, підзаконних нормативно-правових актах, внутрішніх актах певних підприємств, установ, організацій. Особа, на яку покладений відповідний обов'язок щодо дотримання цих правил, має бути ознайомена з ними, наприклад, під час роботи чи навчання.

Прикладами спеціальних суб'єктів у деліктах створення небезпеки є: особа, на яку покладено обов'язок дотримання спеціальних правил щодо недопущення забруднення або іншої зміни природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва (ч. 1 ст. 241 КК України); особа, яка зобов'язана дотримуватися на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки (ч. 1 ст. 274 КК України); працівник залізничного, водного або повітряного транспорту, що має обов'язок дотримуватися правил безпеки руху або експлуатації транспорту (ч. 1 ст. 276 КК України)³⁶¹.

Крім цього, у тих випадках, коли суспільно небезпечне діяння не полягає у порушенні спеціальних правил, воно за своїм характером є таким, що його може вчинити будь-хто, то у таких деліктах створення небезпеки у вузькому значенні суб'єкт складу кримінального правопорушення є загальним.

Йдеться про такі склади кримінальних правопорушень, що передбачені у таких розділах та статтях Особливої частини КК України: Розділ VI «Кримінальні правопорушення проти власності»: ч. 1 ст. 194-1 КК України; Розділ VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля»: ч. 1 ст. 239-1 КК України, ч. 1 ст. 242 КК України; Розділ IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки»: ч. 1 ст. 270-1 КК України; Розділ XI «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту»: ч. 1 ст. 277 КК України, ч. 1

³⁶¹ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

ст. 279 КК України, ч. 1 ст. 283 КК України, ч. 1 ст. 292 КК України; Розділ XIII «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення»: ч. 1 ст. 327 КК України; Розділ XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку»: ч. 4 ст. 361 КК України³⁶². У цих випадках суб'єкт складу кримінального правопорушення є загальним, це пов'язано із особливістю суспільно небезпечного діяння як ознакою складу кримінального правопорушення, оскільки воно за своїм характером є таким, що його може вчинити будь-хто, тобто для цього не вимагається, щоб в особи були спеціальні знання, статус чи інші додаткові ознаки спеціального суб'єкта складу кримінального правопорушення.

Тобто, враховуючи вищенаведене, спеціальним суб'єктом кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а також зобов'язана дотримуватися відповідних правил безпеки та ознайоmlена з такими правилами. Крім цього, у певних випадках суб'єкт окремих складів деліктів створення небезпеки у вузькому значенні може бути загальним, ним є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Суб'єктивна сторона деліктів створення небезпеки у вузькому значенні також має свої особливості, які залежать від конструкції конкретного делікту. Важливим у цьому контексті є те, що суб'єкт кримінального правопорушення може по-різному ставитися до вчинюваного діяння (умисно або необережно), але ключовим є те, що до наслідків у виді створення небезпеки винний ставиться необережно. У випадку, якщо б винний ставився з прямим умислом до заподіяння істотної шкоди для об'єктів кримінально-правової охорони, для яких створюється небезпека, то можна було б стверджувати про замах на вчинення кримінального

³⁶² Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

правопорушення (наприклад, проти життя чи здоров'я особи), а не про скоєння делікту створення небезпеки.

Так, є частина деліктів створення небезпеки у вузькому значенні, суб'єктивна сторона яких характеризується складною формою вини – до діяння суб'єкт складу кримінального правопорушення ставиться умисно, а до наслідків у виді створення небезпеки – необережно. Прикладами є склади кримінальних правопорушень, що передбачені у таких розділах та статтях Особливої частини КК України: Розділ II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи»: ч. 1 ст. 142 КК України; Розділ VI «Кримінальні правопорушення проти власності»: ч. 1 ст. 194-1 КК України; Розділ VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля»: ч. 1 ст. 239-1 КК України; Розділ IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки»: ч. 1 ст. 270-1 КК України; Розділ XI «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту»: ч. 1 ст. 277 КК України, ч. 1 ст. 279 КК України, ч. 1 ст. 283 КК України; Розділ XIII «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення»: ч. 1 ст. 327 КК України; Розділ XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку»: ч. 4 ст. 361 КК України³⁶³.

Ще в частині випадків суб'єктивна сторона характеризується умислом або необережністю щодо діяння і необережністю щодо наслідків у виді створення небезпеки: Розділ VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля»: ч. 1 ст. 239 КК України, ч. 1, 2 ст. 240 КК України, ч. 1 ст. 241 КК України, ч. 1 ст. 242 КК України, ч. 1, 3 ст. 243 КК України, ч. 1 ст. 244 КК України, ч. 1 ст. 253 КК України; Розділ IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки»: ч. 1 ст. 267 КК України; Розділ X «Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва»: ч. 1 ст. 272 КК України, ч. 1 ст. 273 КК України, ч. 1 ст. 274 КК України, ч. 1 ст. 275 КК України; Розділ XI «Кримінальні правопорушення проти

³⁶³ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

безпеки руху та експлуатації транспорту»: ч. 1 ст. 276 КК України, ч. 1 ст. 281 КК України, ч. 1 ст. 282 КК України, ч. 1 ст. 292 КК України; Розділ XIII «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення»: ч. 1 ст. 325 КК України, ч. 1 ст. 326 КК України; Розділ XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)»: ч. 1 ст. 414 КК України³⁶⁴.

Отже, враховуючи наведене вище, можна зробити висновок, що делікти створення небезпеки у вузькому значенні є особливим видом кримінальних правопорушень, які мають свої характерні особливості чотирьох елементів складу кримінального правопорушення, зокрема, особливості об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення. Спільною ознакою об'єктивної сторони складів цих кримінальних правопорушень є створення небезпеки (загрози) як суспільно небезпечний наслідок складу кримінального правопорушення.

Законодавцю варто змінити підхід до конструювання складів деліктів створення небезпеки у вузькому значенні, ознакою складу яких є суспільно небезпечний наслідок. Такий підхід має бути однаковим до регулювання відповідних суспільних відносин та має простежуватись у всьому КК України, при цьому не створювати ситуації, коли винятків із загального правила є більше, ніж випадків, що охоплюються таким правилом. Так, більш доцільно було б конструювати такі делікти створення небезпеки як багатооб'єктні кримінальні правопорушення, які у юридичній конструкції складів відповідних кримінальних правопорушень відображені як основний та додатковий безпосередній об'єкти. У цих деліктах небезпека створюється власне для додаткового безпосереднього об'єкта. Суспільно небезпечне діяння у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні може полягати у порушенні суб'єктом складу кримінального правопорушення спеціальних правил, встановлених з метою захисту об'єктів

³⁶⁴ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

зовнішнього світу від заподіяння їм істотної шкоди, а також суспільно небезпечне діяння може не становити порушення спеціальних правил, але бути пов'язане з деструктивним впливом на певні об'єкти, зокрема, йдеться про їх пошкодження, знищення, руйнування, втручання в нормальний процес їх функціонування та створення перешкод для нього, тобто йдеться про порушення заборони, встановленої у КК України. Суспільно небезпечний наслідок як ознака об'єктивної сторони деліктів створення небезпеки у вузькому значенні полягає у створенні небезпеки (загрози) для об'єктів кримінально-правової охорони. Причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком у кримінальних правопорушеннях, ознакою складу яких є створення небезпеки, полягає у тому, що суспільно небезпечне діяння винного передуює в часі суспільно небезпечному наслідку у виді створення небезпеки (загрози) і з необхідністю породжує його настання. Суб'єкт кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, – спеціальний, ним є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а також зобов'язана дотримуватися відповідних правил безпеки, а також може бути загальним у випадку, коли суспільно небезпечне діяння не становить порушення спеціальних правил, ним є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Важливим також є те, що особливість суб'єктивної сторони деліктів створення небезпеки у вузькому значенні мала б полягати у тому, що до наслідків у виді створення небезпеки винний ставиться необережно, хоча до суспільно небезпечного діяння може ставитись як умисно, так і необережно.

2.4. Створення небезпеки як ознака складу кримінального правопорушення: шляхи вдосконалення КК України

Варто зазначити, що чинний КК України потребує вдосконалення у контексті встановлення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, у кількох напрямках.

Так, одним із цих напрямків є перш за все приведення у єдність законодавчої термінології, яка є наскрізною та вживається у тексті кримінального закону.

У контексті дослідження кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки об'єктам кримінально-правової охорони, потрібно перш за все звернути увагу на таку термінологічну проблему. У КК України та в спеціальній науковій літературі використовуються різні терміни для позначення «створення небезпеки». Зокрема, часто слова «небезпека» та «загроза» вживаються як синоніми. Так, про множинність термінів, якими позначають «створення небезпеки», свідчить аналіз норм чинного КК України. Зокрема, в частині статей використовуються конструкції «...що створило небезпеку...» (наприклад, ч. 1 ст. 241, ч. 1 ст. 276 КК України) або «...що створило загрозу...» (наприклад, ч. 1 ст. 272, ч. 1 ст. 282 КК України), при цьому відсутня певна логічна закономірність такого використання. На думку М. І. Бажанова, відмінність термінології, вжитої у різних статтях КК, зовсім не означає, що мова йде про неоднозначні поняття. Вчений вважає, що і загроза настання наслідків, і небезпека чи можливість їх настання – це одне і те ж, а саме реальна можливість настання наслідків³⁶⁵.

Проведене дослідження цього питання, результати якого раніше опубліковані мною у тезах доповіді на конференції³⁶⁶, дає підстави вважати, що слово «загроза» за змістом є ширшим, ніж «небезпека», оскільки, крім значення, яке робить його синонімом, воно має ще додаткове значення (означає погрозу, є видом психологічного насильства), яке відсутнє у слові «небезпека». Оскільки слово «небезпека» має менше значень, ніж «загроза», то воно більш точно буде відображати сутність досліджуваного явища. А це, у свою чергу, сприятиме чіткому та однозначному розумінню тексту кримінального закону. Тому у цьому контексті, коли йдеться про створення небезпеки для об'єкта кримінально-правової охорони як ознаку складу кримінального правопорушення, потрібно вживати слово

³⁶⁵ Бажанов М. И. О различных трактовках некоторых признаков объективной стороны преступления в науке уголовного права. *Проблеми законності*. Харків, 1999. Вип. 40. С. 151.

³⁶⁶ Бурачинська Ю. Створення небезпеки або створення загрози як складова понятійного апарату кримінального права. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2022 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 145–147.

«небезпека», а не «загроза». Внаслідок цього, у КК України буде можливим використання однакового слова, а не різних, для позначення одного явища. Адже текст кримінального закону має бути формалізований, чіткий та однозначний, а використання законодавцем синонімії створює неоднозначність у розумінні змісту КК України. Оскільки ж слово «небезпека» має менше значень, ніж «загроза», то саме воно буде точніше відображати сутність досліджуваного явища. Отже, з урахуванням вищенаведеного, було б доцільно внести зміни до КК України та у відповідних випадках замінити словосполучення «створило загрозу...» на «створило небезпеку...».

Наступним напрямком, який потрібно розглянути з метою вдосконалення КК України, є доцільність встановлення у національному кримінальному законі відповідальності за загальний склад делікту створення небезпеки.

У цьому контексті варто зазначити, що можна виокремити три підходи щодо встановлення кримінальної відповідальності за створення небезпеки. Суть першого підходу полягає в тому, що законодавець у кримінальному законі передбачає лише загальний склад делікту створення небезпеки та не диференціює кримінальну відповідальність за створення небезпеки з урахуванням різних ознак складу кримінального правопорушення. Недоліком цього підходу є те, що у загальному складі не можна передбачити всі особливості ознак складів окремих деліктів створення небезпеки, зокрема, ті, які підвищують суспільну небезпеку вчиненого діяння. Відповідно в окремих випадках є необхідність диференціації кримінальної відповідальності, зокрема, у разі створення небезпеки для інших об'єктів кримінально-правової охорони, ніж для тих об'єктів, що є ознакою загального складу делікту створення небезпеки. Крім цього, якщо певна поведінка є суспільно небезпечною та досить поширеною, а також має свої особливості, які можна відобразити як ознаки складу кримінального правопорушення, то доречно передбачити спеціальний склад делікту створення небезпеки.

Відповідно до другого підходу, якого дотримано у чинному КК України, законодавець передбачає лише спеціальні склади деліктів створення небезпеки, диференціюючи кримінальну відповідальність, зокрема, з урахуванням об'єкта

кримінально-правової охорони, якому створюється небезпека, особливостей суспільно-небезпечного діяння, місця, способу, обстановки вчинення кримінального правопорушення. Однак недоліками такого підходу є те, що можуть виникати прогалини у правовому регулюванні, оскільки складно передбачити всі випадки створення небезпеки, які необхідно криміналізувати; у випадку, якщо все ж намагались передбачити різні способи вчинення суспільно небезпечного діяння, якими створюється небезпека, то це призведе до надмірного обсягу кримінального закону; крім цього, законодавець часто не може оперативної реагувати на динамічність розвитку суспільних відносин та виникнення нових джерел небезпеки.

Третій підхід, який можна назвати змішаним або комбінованим, поєднує в собі два попередні підходи, тобто йдеться про те, що у кримінальному законі законодавець передбачає як загальний склад делікту створення небезпеки, так і спеціальні склади. Використання цього підходу у КК України дозволить усунути ті недоліки, що притаманні другому підходу, а також покращити рівень законодавчого регулювання. Більш детально про переваги цього підходу йтиметься далі.

Як показало дослідження досвіду окремих іноземних держав, проведене в підрозділі 1.3 Розділу 1 цієї роботи, у деяких кримінальних законах, крім спеціальних складів деліктів створення небезпеки, передбачено загальні склади деліктів створення небезпеки. У таких деліктах об'єктами кримінально-правової охорони є життя, здоров'я людини, особиста безпека, а також власність. Зокрема, тут маються на увазі кримінальні кодекси таких держав як Польща, Франція, Канада, Індія.

Крім цього, у доктрині кримінального права вчені також неодноразово висловлювали свої думки з приводу доцільності встановлення у кримінальному законі відповідальності за загальний склад делікту створення небезпеки. Зокрема,

мова йде про публікації таких науковців: Т. В. Церетелі³⁶⁷; Н. О. Антонюк³⁶⁸; Й. І. Гореліка³⁶⁹.

Також у цьому контексті варто звернути увагу на різні редакції Проекту нового Кримінального кодексу України. Так, у редакції Проекту станом на 30.12.2022 р. була передбачена ст. 4.3.5 «Створення небезпеки для життя чи здоров'я іншої людини»³⁷⁰. Тобто у цьому випадку також йшлося про загальний склад делікту створення небезпеки, при цьому у цій редакції Проекту також передбачені і спеціальні склади деліктів створення небезпеки. Однак у редакції Проекту станом на 30.01.2023 р. ця стаття вже була відсутня³⁷¹, тобто у цій редакції Проекту загальний склад делікту створення небезпеки заподіяння істотної шкоди для життя і здоров'я іншої людини не був передбачений, а передбачені лише спеціальні склади деліктів створення небезпеки. Тому з цього приводу цікавим є Висновок на проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.), що був підготований експертною групою, зокрема, щодо можливості відповідальності за створення небезпеки для життя чи здоров'я іншої людини. Так, експерти звертають увагу на те, що казуїстичний спосіб описання ознак складів кримінальних правопорушень створює небезпеку появи прогалів у кримінально-правовому регулюванні. Це обґрунтовується, крім закономірностей правового регулювання, ще й особливостями самого проєкту. Тому, на думку експертів, підхід, який був обраний робочою групою у попередній редакції проєкту, виглядає як більш системно виважений³⁷². У наступній редакції Проекту станом на 22.05.2023 р., були враховані рекомендації лінгвістичної експертизи та

³⁶⁷ Церетелі Т. В. Делікты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 63–64.

³⁶⁸ Антонюк Н. О. Фактична помилка та поставлення в небезпеку в ході диференціації кримінальної відповідальності за незакінчений злочин. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 289.

³⁶⁹ Горелік Й. І. Квалификация преступлений, опасных для жизни и здоровья. Минск : Вышэйшая школа, 1973. С. 81, 83–84.

³⁷⁰ Кримінальний кодекс України (проєкт) станом на 30 грудня 2022 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/12/30/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-30-12-2022.pdf> (дата звернення: 31.01.2023).

³⁷¹ Кримінальний кодекс України (проєкт) станом на 30 січня 2023 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-standom-na-30-01-2023.pdf> (дата звернення: 01.02.2023).

³⁷² Висновок на проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf> (дата звернення: 09.06.2023).

окремі зауваження національних і зарубіжних експертів та була передбачена ст. 4.3.4 «Створення небезпеки для життя чи здоров'я іншої людини», відповідно до якої підлягає відповідальності «особа, яка небезпеку настання особливо тяжкої шкоди або значної чи тяжкої шкоди здоров'ю іншої людини: 1) створила або 2) не відвернула, будучи зобов'язаною та маючи можливість її відвернути»³⁷³. Ця стаття у такій самій редакції передбачена і в останній на сьогодні редакції Проекту станом на 14.10.2023 р.³⁷⁴. Тобто в Проекті нового Кримінального кодексу України передбачені як загальний склад делікту створення небезпеки, так і спеціальні склади таких деліктів.

У контексті можливості доповнення КК України загальним складом делікту створення небезпеки варто обдумати чи не призвело б це до правової невизначеності. Так, те, що у загальному складі делікту створення небезпеки буде відсутній, наприклад, спосіб чи обстановка вчинення суспільно небезпечного діяння, ще не означає, що це спричинить правову невизначеність. Адже у цьому складі буде передбачено суспільно небезпечне діяння, яке за своєю природою може призводити до створення небезпеки, і внаслідок вчинення якого створюється така небезпека, а тому не обов'язково ще вказувати спосіб чи обстановку вчинення цього діяння. Достатньо буде вже того, що внаслідок вчинення діяння була створена небезпека. Суспільна небезпека такого діяння зумовлюється його суспільно небезпечними наслідками, а також особливою цінністю об'єкта кримінально-правової охорони, для якого створюється небезпека. Крім цього, у тексті кримінального закону недоцільно та й, мабуть, практично неможливо вказати усі спеціальні правила, порушення яких призведе до створення небезпеки для об'єктів кримінально-правової охорони. Так, у частині найбільш поширених випадків порушення спеціальних правил поведіння з певними джерелами

³⁷³ Кримінальний кодекс України (проект) станом на 22 травня 2023 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/05/22/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-22-05-2023.pdf> (дата звернення: 09.06.2023).

³⁷⁴ Кримінальний кодекс України (проект) станом на 14 жовтня 2023 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 19.10.2023).

небезпеки доцільно передбачати спеціальні склади деліктів створення небезпеки, використовуючи бланкетні диспозиції. Проте, це не має бути масовим явищем.

Загальний склад делікту створення небезпеки можна вважати проявом забезпечення повноти кримінально-правового регулювання у частині забезпечення захищеності особливо цінних об'єктів кримінально-правової охорони від небезпеки, а також це допоможе забезпечити стабільність кримінального закону під час динамічного розвитку суспільних відносин, у процесі якого щоразу з'являються нові джерела небезпеки.

Доповнення КК України загальним складом делікту створення небезпеки не призведе до надмірної криміналізації, оскільки ним будуть охоплюватися ті діяння, які не охоплюються спеціальними складами, що вже передбачені в КК України. У такому складі кримінальна відповідальність буде передбачена за створення небезпеки не для всіх об'єктів кримінально-правової охорони, а лише для найбільш важливих – життя та здоров'я особи. Відсутність такого складу призводить до певних прогалин у кримінально-правовій охороні цих об'єктів, про які йтиме мова далі. Також, коли встановлюється кримінальна відповідальність за створення небезпеки для життя і здоров'я особи, то йдеться про посилений захист саме фізичних прав людини. А оскільки, як зазначає П. М. Рабінович, здійснення цих прав задовольняє найважливіші, базові, визначальні потреби людини у забезпеченні її біологічного, «тілесного» існування, виживання, безпечного психофізичного розвитку, то у разі порушення, руйнації, ліквідації прав цієї групи втрачають сенс, зводяться нанівець будь-які права людини, що належать до інших груп³⁷⁵. Відповідно спочатку є сенс захищати саме життя та здоров'я особи як природні права людини, зокрема, забезпечувати для них посилений рівень кримінально-правової охорони.

Доповнюючи КК України загальним складом делікту створення небезпеки, варто виходити з того, що у ньому (КК України) вже передбачена відповідальність за створення небезпеки у певних випадках, про які згадувалось раніше у роботі.

³⁷⁵ Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 14.

Йдеться про спеціальні склади деліктів створення небезпеки, у яких законодавець конкретизує різні ознаки складу кримінального правопорушення, зокрема, вказує коло об'єктів кримінально-правової охорони, для яких створюється небезпека, яке (коло) є ширшим, ніж це пропонується у загальному складі делікту створення небезпеки. Така посилена кримінально-правова охорона об'єктів, які є ознаками спеціальних складів, пов'язана з тим, що з урахуванням певних обставин вчинення кримінального правопорушення (наприклад, місця та способу вчинення суспільно небезпечного діяння) саме цим об'єктам створюється реальна небезпека заподіяння істотної шкоди. У тих випадках, коли недоцільно уточнювати певні спеціальні ознаки складу кримінального правопорушення, варто сконструювати загальний склад делікту створення небезпеки, у якому посиленому кримінально-правовому захисту підлягатимуть лише два найбільш цінні об'єкти – життя та здоров'я особи (у разі, якщо створення небезпеки цим об'єктам не охоплюватиметься спеціальним складом створення небезпеки). У тих випадках, коли є необхідність посиленої охорони менш цінних об'єктів, то доцільно конструювати спеціальні склади деліктів створення небезпеки, у яких можна, зокрема, диференціювати кримінальну відповідальність за створення небезпеки для життя чи здоров'я особи з урахуванням певних спеціальних ознак складу кримінального правопорушення (наприклад, тих, які підвищують суспільну небезпеку вчиненого посягання). Також спеціальні склади доречно передбачати у тих випадках, коли певна поведінка особи є досить поширеною та їй притаманний певний «набір» ознак, які можна відобразити у конструкції складу кримінального правопорушення.

Варто звернути увагу на те, що проведений вище у цій роботі аналіз іноземних кримінальних законів та позицій дослідників, що наявні у доктрині кримінального права, дає підстави вважати, що як у законодавців іноземних держав, так і у науковців відсутній єдиний підхід щодо того, за створення небезпеки яким саме об'єктам кримінально-правової охорони потрібно конструювати загальний склад делікту створення небезпеки. Усі погоджуються з тим, що таким об'єктом має бути життя людини, при чому частина вчених вважає, що цього достатньо. На думку інших, це має бути життя та здоров'я людини. А ще

в частині кримінальних законів іноземних держав згадується й про створення небезпеки для власності чи особистої безпеки. У цьому контексті найбільш доречним буде підтримати той підхід, відповідно до якого у загальному складі делікту створення небезпеки об'єктом кримінально-правової охорони має бути життя людини, а також здоров'я людини, при цьому варто уточнити, що має йтися саме про створення небезпеки заподіяння істотної (або ж значної) шкоди здоров'ю. Оскільки це ті блага, які потребують посиленого захисту, адже завдяки їм забезпечується фізичне існування людини, а також вони є особливо цінними як для самої людини, якій така небезпека створюється, так і для всього суспільства³⁷⁶. Крім цього, це впливає із ч. 1 ст. 3 Конституції України, про що вже згадувалося раніше.

Загалом можна навести такі аргументи на користь необхідності передбачення у кримінальному законі загального складу делікту створення небезпеки.

По-перше, це допоможе уникнути прогалин в законодавчому регулюванні. Адже, як зазначає Т. В. Церетелі, внаслідок казуїстичного методу утворення складів кримінальних правопорушень завжди можуть залишитися непередбаченими у кримінальному законі певні способи діяння, які містять не меншу, якщо не більшу небезпеку для важливих інтересів, ніж способи, передбачені в законі³⁷⁷. З цього приводу Й. І. Горелік вказує, що надмірним подрібненням складів ще не гарантується охоплення всіх випадків, які можуть статися у житті. Вчений звертає увагу, що через відсутність родового складу поставлення у небезпеку залишаються поза сферою кримінально-правового впливу випадки необережного позбавлення життя, коли неможливо встановити, поведінка кого саме із декількох осіб, що вчинили абсолютно однакові діяння, була причиною смерті, якщо вона спричинена діянням одного з них. Оскільки вина таких осіб однакова у тому, що своїми діяннями вони створили небезпеку для життя людини

³⁷⁶ Бурачинська Ю. Загальний склад делікту створення небезпеки: за чи проти? *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XXII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (28 квітня 2023 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 128–129.

³⁷⁷ Церетелі Т. В. Деликты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 63.

і за це повинні нести відповідальність, якщо закон вважає такі діяння злочинними³⁷⁸. Подібною є позиція Н. О. Антонюк, котра вважає, що навіть ґрунтовне дослідження усього різноманіття форм поведінки, яка створює загрозу для життя людини, і закріплення цих форм у окремих кримінально-правових нормах призведе до прогалин, надмірної конкуренції та істотно розширить обсяг КК України. Крім цього, сумнівно, що законодавець здатен передбачити всі прояви потенційно небезпечної поведінки, які створюють загрозу для життя³⁷⁹. Так, прикладом поведінки, внаслідок якої створюється небезпека для життя людини, і яка є досить поширеною, однак, при цьому не є кримінально-протиправною, можна назвати порушення правил безпеки дорожнього руху особою, яка керує транспортним засобом, внаслідок чого була створена небезпека для життя чи здоров'я іншої людини. Оскільки діяльність, пов'язана з використанням транспортних засобів є джерелом підвищеної небезпеки, то водій має керувати таким транспортним засобом з дотриманням відповідних правил. У випадку, коли водій порушує ці правила, а також, коли в об'єктивній дійсності є інші умови, то створюється реальна можливість заподіяння істотної шкоди життю чи здоров'ю інших осіб (наприклад, коли водій перевищує дозволену швидкість та внаслідок цього не може вчасно загальмувати перед нерегульованим пішохідним переходом, на якому є люди, однак через те, що пішоходи встигли зауважити автомобіль і змогли вчасно відскочити, то реальна шкода їх життю і здоров'ю не була заподіяна, але була створена реальна можливість заподіяння такої шкоди).

Також останнім часом в новинах можна побачити різні приклади створення небезпеки для життя чи здоров'я особи, які кваліфікують як адміністративні правопорушення або як кримінально-каране хуліганство. Так, як адміністративне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 123 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) (Порушення правил руху через залізничні переїзди) кваліфікували дії водія автобуса, який проїхав залізничний переїзд перед

³⁷⁸ Горелик И. И. Квалификация преступлений, опасных для жизни и здоровья. Минск : Вышэйшая школа, 1973. С. 81, 82, 83.

³⁷⁹ Антонюк Н. О. Фактична помилка та поставлення в небезпеку в ході диференціації кримінальної відповідальності за незакінчений злочин. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 289.

потягом на заборонний сигнал семафору та оминув опущений шлагбаум. При цьому у повідомленні Національної поліції йшлося, що такий вчинок водія міг призвести до аварії та людських жертв³⁸⁰. Також до адміністративної відповідальності притягнуто порушника, який проїхав пішохідний перехід, на якому перебували жінка з дитиною та дитячим візочком, при цьому в цей час він ще обганяв інший автомобіль. Його притягнули до адміністративної відповідальності за порушення вимог Правил дорожнього руху України, зокрема, п. 18.1 (водій транспортного засобу, що наближається до нерегульованого пішохідного переходу, на якому перебувають пішоходи, повинен зменшити швидкість, а в разі потреби зупинитися, щоб дати дорогу пішоходам, для яких може бути створена перешкода чи небезпека) та п. 14.6 (обгін заборонено: ближче ніж за 50 м перед пішохідним переходом у населеному пункті і 100 м — поза населеним пунктом)³⁸¹. Крім цього, цікавим є випадок, у якому водій позашляховика навмисно «підрізав» та заблокував рух спецтранспорту. Медики саме транспортували до лікарні дитину, тож важливою була кожна хвилина. Водію не сподобалось, що карета швидкої медичної допомоги поспішає з увімкненими спецсигналами у крайній лівій смузі, тож він різко «підрізав» авто та на деякий час зупинив спецтранспорт. У ці хвилини в салоні карети швидкої медичної допомоги перебувала 2-річна дитина, яку екстрено транспортували до лікарні. Лише після умовляння медиків, порушник розблокував проїзд кареті швидкої медичної допомоги. Згодом водія позашляховика, який перешкоджав руху карети швидкої допомоги у Києві, було затримано, а його діяння кваліфікували за ст. 296 КК України як хуліганство³⁸². У всіх цих випадках йшлося про створення реальної можливості заподіяння істотної шкоди для життя чи здоров'я особи, тобто була створена небезпека для цих об'єктів кримінально-правової охорони, проте

³⁸⁰ На Львівщині водій автобуса проїхав залізничний переїзд перед потягом. URL: <https://lviv1256.com/news/na-lvivshchyni-vodiy-avtobusa-proikhav-zaliznychnyy-pereizd-pered-potiahom/>

³⁸¹ Проїхав перехід перед жінкою з візочком. На Львівщині розшукали порушника по камерах. URL: <https://suspilne.media/580645-proihav-perehid-pered-zinkou-z-vizockom-na-lvivsini-rozsukali-porusnika-po-kamerah/>

³⁸² Водій позашляховика, який перешкоджав руху карети швидкої допомоги у Києві, затриманий, – Нацполіція. Фото. URL: https://censor.net/ua/photo_news/3434303/vodiyi_pozashlyahovyka_yakyyi_pereshkodjav_ruhu_karety_shvydkoyi_dopomogy_u_kyvevi_zatrymanyi_natpolitsiya

кваліфікація цих діянь була різною, при чому навіть у межах різних нормативно-правових актів.

Загалом можуть бути ще й інші приклади прогалин у законодавчому регулюванні, коли йдеться про створення небезпеки. Зокрема, у разі певної діяльності особи, що пов'язана з джерелами підвищеної небезпеки, коли здійснюється порушення спеціальних правил поведінки з ними, проте порушення яких не є кримінально-караним. Тобто через те, що спеціальними складами, передбаченими у чинному КК України, така поведінка особи не охоплюється, то притягнути винного до відповідальності можна лише у разі настання фактичних реальних наслідків. Фактично йдеться про непослідовність законодавця у диференціації кримінальної відповідальності за створення небезпеки на рівні спеціальних складів деліктів створення небезпеки.

По-друге, не буде зайвого навантаження на текст кримінального закону шляхом істотного збільшення його обсягу з урахуванням можливих способів вчинення суспільно небезпечного діяння, внаслідок якого створюється небезпека для життя і здоров'я особи. Оскільки «чисто казуїстичний метод побудови складів створення небезпеки призвів би до гіпертрофії кримінальних кодексів, що створило би великі труднощі на практиці»³⁸³. Крім цього, «передбачити в окремих нормах всі окремі випадки поставлення в небезпеку – означає створити значну кількість нових складів, що навряд чи доцільно. У результаті такої кодифікації одні лише злочини, небезпечні для життя та здоров'я, склали б значну частину кодексу»³⁸⁴. Тобто з цього випливає, що законодавець повинен криміналізувати не конкретні види створення реальної небезпеки, а лише види створення такої небезпеки для окремих об'єктів кримінально-правової охорони, про що вже йшлося вище. Загалом такий підхід допоможе не зловживати надмірною кількістю бланкетних диспозицій у тексті кримінального закону.

По-третє, враховуючи динамічність розвитку суспільних відносин на сучасному етапі та частого виникнення щоразу нових джерел небезпеки, які

³⁸³ Церетели Т. В. Деликты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 63.

³⁸⁴ Горелик И. И. Квалификация преступлений, опасных для жизни и здоровья. Минск : Вышэйшая школа, 1973. С. 81.

потребують дотримання правил поведження з ними, законодавець іноді не може оперативно реагувати на такі зміни суспільних відносин. Крім цього, навіть якщо відповідні зміни і будуть внесені до кримінального закону, то за те діяння, яке не охоплювалося нормами чинного на момент його вчинення кримінального закону, винного не можна буде притягнути до відповідальності, адже такий новий закон не матиме зворотної дії в часі. А внаслідок цього певні об'єкти кримінально-правової охорони залишаться без захисту.

У межах цього дослідження логічно виникає запитання про те, якою має бути сама конструкція (будова) загального складу делікту створення небезпеки.

Н. О. Антонюк зазначає, що у цьому контексті щодо конструкції загальної норми про поставлення в небезпеку цікавою є модель, яку розглядають іноземні дослідники В. Аллен Сперджин (W. Allen Spurgeon) та Теренс П. Фейган (Terence P. Fagan). Так, вирішення проблеми відповідальності за поставлення в небезпеку здійснюється з урахуванням двох груп ознак: 1) особа знає, що її поведінка є небезпечною, 2) поведінка особи свідчить про особливу байдужість чи невиправдане нехтування людським життям³⁸⁵. Н. О. Антонюк вважає, що «ці ознаки можна використати (з огляду на специфіку чинного кримінального закону) для конструкції загальної норми, яка б містила ознаки основного складу злочину поставлення в небезпеку. Зміст цієї норми повинен ґрунтуватися на ознаках діяння та особливостях суб'єктивної сторони. Так, діяння повинно бути об'єктивно небезпечним; здатність завдати шкоду для нього має бути іманентною. Адже недопустимо вести мову про діяння як небезпечне, якщо така його властивість не зможе бути доведена, використовуючи стандарт доказування «поза розумним сумнівом»³⁸⁶. Тобто, суспільно небезпечне діяння, яке вчиняє винний, має бути таким, що за своєю суттю здатне призвести до створення небезпеки, крім цього, воно має бути причиною створення небезпеки. Винний має усвідомлювати такий

³⁸⁵ Spurgeon W. A., Fagan T. P. Criminal Liability for Life-Endangering Corporate Conduct. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 1981. № 72. Р. 407; Антонюк Н. О. Фактична помилка та поставлення в небезпеку в ході диференціації кримінальної відповідальності за незакінчений злочин. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 289.

³⁸⁶ Антонюк Н. О. Фактична помилка та поставлення в небезпеку в ході диференціації кримінальної відповідальності за незакінчений злочин. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 289.

характер свого діяння, а до створення небезпеки ставитись або байдуже, або розраховувати, що ця небезпека не настане.

З урахуванням вищенаведеного у цьому підрозділі, загальний склад делікту створення небезпеки має бути закріплений у Розділі II Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи». Його конструкція може виглядати так. Стаття № 129-1 «Створення небезпеки для життя чи здоров'я іншої людини», у диспозиції якої вказано: порушення спеціальних правил особою, яка зобов'язана їх дотримуватися, що створило небезпеку для життя іншої людини, а також небезпеку заподіяння такій людині тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень.

У контексті створення небезпеки для здоров'я іншої людини як небезпеки заподіяння тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень варто вказати, що оскільки у чинному КК України необережне легке тілесне ушкодження не є криміналізованим, то відповідно не є доцільним встановлення кримінальної відповідальності за необережне створення небезпеки заподіяння легкого тілесного ушкодження. Оскільки ж за необережне тяжке та середньої тяжкості тілесне ушкодження передбачена кримінальна відповідальність, то доцільно передбачити її й у випадку необережного створення небезпеки.

Таке розміщення статті, у якій передбачений загальний склад делікту створення небезпеки, у структурі Особливої частини КК України пов'язане з тим, що у Розділі II Особливої частини КК України законодавець спочатку передбачає відповідальність за реальне заподіяння істотної шкоди життю особи, потім – її здоров'ю, далі – у ст. 129 КК України встановлена відповідальність за погрозу вбивством, тому наступною логічно буде розмістити статтю, у якій передбачена кримінальна відповідальність за створення небезпеки заподіяння шкоди для життя чи здоров'я іншої особи. Крім цього, таке кримінальне правопорушення є менш суспільно небезпечним, ніж ті, що розташовані перед ним.

Варто зазначити, що у цьому загальному складі делікту створення небезпеки буде відображено такі ознаки складу кримінального правопорушення:

-об'єкт – суспільні відносини, що виникають з метою захисту життя та здоров'я особи;

-суспільно небезпечне діяння як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, що полягає у порушенні спеціальних правил, які встановлені з метою захисту певних суспільних відносин, зокрема, з метою захисту життя, здоров'я особи, а також її безпеки. Крім цього, варто уточнити, що йдеться про такі правила, порушення яких здатне спричинити небезпеку для об'єкта кримінально-правової охорони. Диспозиція такої статті буде бланкетною, оскільки у тексті кримінального закону неможливо та недоцільно передбачити всі види правил, а тому можна звернутися до відповідного акту, де ці правила передбачені. Крім цього, обов'язковими ознаками об'єктивної сторони загального складу делікту створення небезпеки буде ще причиновий зв'язок та суспільно небезпечний наслідок у виді створення реальної та конкретної небезпеки для життя і здоров'я;

-суб'єкт такого кримінального правопорушення – спеціальний. Це фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а також зобов'язана дотримуватися певних правил, які вона порушила;

-суб'єктивна сторона характеризується необережною формою вини.

Що стосується санкції за таке кримінальне правопорушення, то вид і розмір покарання повинен бути нижчими, ніж у випадку необережного заподіяння реальної істотної шкоди життю чи здоров'ю особи, тобто йдеться про вбивство через необережність та необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження. Тобто має бути дотриманий своєрідний «баланс» ще й між видами і розмірами покарання, що передбачені у ч. 1 ст. 119 КК України та ст. 128 КК України, а також у цьому загальному складі делікту створення небезпеки.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 119 КК України вбивство, вчинене через необережність, карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, у ст. 128 КК України вказано, що необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або

виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк³⁸⁷. Тобто у цих випадках застосовуються такі види покарань як обмеження волі, позбавлення волі (у разі заподіяння реальної шкоди життю особи), а також громадські роботи, виправні роботи, обмеження волі, позбавлення волі (у разі заподіяння реальної шкоди здоров'ю особи). Оскільки створення небезпеки заподіяння шкоди є менш суспільно небезпечним, ніж заподіяння реальної істотної шкоди, то розмір покарання у цьому випадку має бути відповідно меншим, крім цього, недоцільно застосовувати покарання у виді позбавлення волі, оскільки це один з найбільш суворих видів покарань. Більш доцільно за створення небезпеки передбачити альтернативну санкцію (за кількістю видів основних покарань), відповідно суд залежно від конкретних обставин справи, а також того, якому саме об'єкту кримінально-правової охорони була створена небезпека, зможе обрати один вид основного покарання. Відповідно такими видами покарань, які варто передбачити у конструкції загального делікту створення небезпеки, є: штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі. Така альтернативність видів покарань зумовлена ще й тим, щоб уникнути виникнення ситуацій, коли суспільно небезпечне діяння може бути вчинено такими категоріями осіб, яким певні види покарань не можуть бути призначені у зв'язку з прямою вказівкою законодавця. Щодо розміру зазначених видів покарань, то потрібно зменшити нижню межу тих видів покарань, які передбачені у випадку реального необережного заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи.

З урахуванням наведеного вище, для загального складу делікту створення небезпеки можна запропонувати таку санкцію: «...карається штрафом до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років».

³⁸⁷ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

Загалом Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» у контексті доповнення чинного кримінального закону загальним складом делікту створення небезпеки відображено у Додатку В цієї роботи.

Ще один із напрямків вдосконалення КК України стосується дотримання принципів диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням того чи діяння створило небезпеку заподіяння істотної шкоди чи реально її заподіяло.

Так, у певних випадках законодавець вже здійснив таку диференціацію. Наприклад, у ст. 241 КК України законодавець диференціює кримінальну відповідальність у випадку забруднення атмосферного повітря залежно від того чи таке діяння створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля (ч. 1), або спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2)³⁸⁸. Подібно це зроблено, зокрема, і у статтях 239, 239-1, 240, 267, 276, 281, 282 КК України. Така диференціація є виправданою. Оскільки менш суспільно небезпечним є діяння, що лише створило небезпеку для об'єкта кримінально-правової охорони, ніж таке, що заподіяло істотну шкоду такому об'єкту. Відповідно вид і розмір покарання має відрізнятися для кожного з цих випадків.

Але законодавець не завжди дотримується такого підходу. Іноді санкція є однаковою як у випадку створення небезпеки, так і у випадку заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Наприклад, у ч. 1 ст. 274 КК України встановлено кримінальну відповідальність за порушення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого³⁸⁹. Подібними є положення, передбачені, зокрема, у статтях 272, 273, 275, 283, 325, 326, 327 КК України. Таке «зрівняння» видів і розмірів покарання є невиправданим. Оскільки створення небезпеки (загрози) настання тяжких наслідків, наприклад, створення загрози

³⁸⁸ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

³⁸⁹ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

здоров'ю людини є менш суспільно небезпечним, ніж фактичне заподіяння такої шкоди. Відповідно вид і розмір покарання мав би бути менш суворим у випадку створення загрози для об'єкта кримінально правової охорони та важчим у випадку заподіяння істотної шкоди такому об'єкту. Тому у цьому аспекті КК України потребує вдосконалення. Це можна зробити шляхом створення окремої кваліфікуючої ознаки у випадку заподіяння істотної шкоди, що дозволить диференціювати кримінальну відповідальність³⁹⁰. Також у ч. 1 ст. 180 КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд. Проте, як уже було зазначено раніше, цей склад кримінального правопорушення сконструйовано невдало. Більш доцільним у цьому випадку було б передбачити формальний склад кримінального правопорушення, відповідно до якого особа підлягала б відповідальності за незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків.

Крім цього, варто проаналізувати кримінальний закон загалом та внести відповідні зміни до санкцій тих кримінально-правових норм, у яких передбачено однаковий або вищий вид і розмір покарання за створення небезпеки об'єкту кримінально-правової охорони, ніж у разі заподіяння істотної шкоди, що допоможе забезпечити співмірність виду і розміру покарання вчиненому діянню. Адже створення небезпеки заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони є менш суспільно небезпечним, ніж фактичне заподіяння такої шкоди. Відповідно це потрібно було б відобразити й у санкціях за допомогою диференціації видів та розмірів покарання. У цьому контексті можна навести приклад ст. 243 КК України, у якій передбачена кримінальна відповідальність за забруднення моря. Аналіз санкцій цієї статті дає підстави вважати, що найважчим покаранням у ч. 1 ст. 243 КК України є позбавлення волі на строк до трьох років, а

³⁹⁰ Бурачинська Ю. Кримінально-правове значення виокремлення кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 128.

у ч. 2 ст. 243 КК України – позбавлення волі на строк від двох до п'яти років³⁹¹. З цього випливає, що у випадку забруднення моря, якщо це спричинило загибель людей, то теоретично винному може бути призначено покарання у виді позбавлення волі на менший строк (наприклад, на два роки), ніж у випадку, коли таке діяння лише створило небезпеку для життя людей (бо максимальний розмір позбавлення волі за це кримінальне правопорушення становить три роки позбавлення волі). Така ситуація є недопустимою, оскільки вид і розмір покарання не є співмірним вчиненому діянню. Крім цього, уточнення та корегування розміру найважчого покарання у ч. 1 ст. 243 КК України не буде суперечити свободі розсуду суду при призначенні покарання, адже у ч. 1 ст. 243 КК України передбачено альтернативні види покарань, які суд може обрати при призначенні покарання винному. Варто зазначити, що подібними є санкції, зокрема, і у ст. 130, 241, 242, 273, 274 КК України. Загалом це є суттєвим недоліком кримінального закону, який потрібно усунути. Очевидно, що за менш тяжке кримінальне правопорушення вид і розмір покарання мав би бути легшим, ніж за більш тяжке кримінальне правопорушення. На ступінь тяжкості вчиненого діяння впливає, зокрема, обсяг істотної шкоди, яка заподіюється об'єкту кримінально-правової охорони внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Тому на це необхідно звертати увагу під час конструювання санкцій кримінально-правових норм³⁹².

Саме тому у Додатку Г до цієї роботи подано пропозиції щодо вдосконалення санкцій кримінально-правових норм, у яких передбачено покарання за створення небезпеки об'єкту кримінально-правової охорони та реальне заподіяння істотної шкоди. Йдеться про санкції статей 130, 241, 242, 243, 273, 274 КК України. Суть запропонованих змін до санкцій цих кримінально-правових норм полягає у тому, щоб основне покарання у випадку створення реальної небезпеки заподіяння

³⁹¹ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

³⁹² Бурачинська Ю. Кримінально-правове значення виокремлення кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 129.

істотної шкоди для об'єкта кримінально-правової охорони було менш суворе, ніж у разі заподіяння реальної істотної шкоди для такого об'єкта. Відповідно до цього запропоновано відкоригувати верхню або нижню межу основних видів покарань у простому або кваліфікованому складі деліктів створення небезпеки. Крім цього, у Додатку В ці зміни до санкцій оформлено у виді пропозицій про внесення змін до КК України.

Висновки до Розділу 2

1. Встановлено, що створення небезпеки у кримінальному праві (у широкому значенні) – це уможливлення настання істотної шкоди для об'єкта кримінально-правової охорони, а також породження стану, коли об'єкту кримінально-правової охорони загрожує ризик (небезпека), що є результатом вчинення винним суспільно небезпечного діяння, яким створюється небезпека. У результаті створення небезпеки відбуваються зміни в об'єктивній реальності, у стані об'єкта, який існував раніше. Цей стан, коли загрожує ризик (небезпека), стає, по суті, новим джерелом потенційної шкоди.

2. У деліктах створення небезпеки винний вчиняє суспільно небезпечне діяння, внаслідок якого змінюється дійсність: реалізується абстрактна (формальна) можливість заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, що існувала у попередній дійсності і одночасно виникає конкретна (реальна) можливість заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, яка може зреалізуватись у майбутньому. Таке суспільно небезпечне діяння призводить до породження нової дійсності (стану), коли порушено захищеність (безпеку) об'єкта кримінально-правової охорони.

3. З'ясовано механізм заподіяння істотної шкоди об'єктам кримінально-правової охорони у деліктах створення небезпеки, який полягає в тому, що винний вчиняє суспільно небезпечне діяння, яке змінює співвідношення умов об'єктивної дійсності у такий спосіб, що ймовірність реалізації можливості заподіяння істотної шкоди збільшується і з абстрактної вона стає реальною.

4. Встановлено, що делікти створення небезпеки – це ті кримінальні правопорушення, суспільна небезпека яких полягає у створенні небезпеки (загрози) заподіяння реальної істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Визначено, що термін «делікт створення небезпеки» використовується у двох значеннях – широкому та вузькому. У широкому значенні цей термін використовується для вказівки на усі кримінальні правопорушення, суспільна небезпека яких полягає у створенні реальної загрози заподіяння істотної шкоди. У вузькому значенні цей термін означає кримінальні правопорушення (делікти),

окремою ознакою складу яких є створення небезпеки. Але вони є лише різновидом деліктів створення небезпеки у широкому значенні. Інші види деліктів створення небезпеки теж можуть створювати реальну небезпеку. Але для них вона не є ознакою складу кримінального правопорушення.

5. Підтримано доцільність класифікації деліктів створення небезпеки, відповідно до якої вони поділяються на делікти абстрактної та конкретної небезпеки, для яких характерним є створення реальної небезпеки (загрози) заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони як ознаки кримінального правопорушення. Ця реальна небезпека, у свою чергу, може бути двох видів: абстрактна і конкретна, реалізація якої залежатиме від ступеня ймовірності її здійснення (ступеня ймовірності реалізації небезпеки).

6. Встановлено, що склад кримінального правопорушення створення небезпеки (делікту створення небезпеки) у вузькому значенні – це сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, для яких характерним є те, що створення небезпеки (загрози, можливості) заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони є суспільно небезпечним наслідком складу кримінального правопорушення.

7. Визначено, що встановлення кримінальної відповідальності за делікти створення небезпеки має відбуватися з урахуванням кількісного та якісного критеріїв. Якісний критерій полягає у тому, що небезпека створюється для тих об'єктів кримінально-правової охорони, які є особливо цінними у певному суспільстві, потребують посиленого захисту, яким можна легко заподіяти істотну шкоду, тобто враховується для кого чи чого створюється ця небезпека. Крім цього, береться до уваги ще джерело небезпеки, з яким взаємодіє винний, або те джерело небезпеки, яке винний сам може створювати. Кількісний критерій виражений у ступені ймовірності, тобто потрібно визначити якою є можливість заподіяння істотної шкоди у майбутньому, у випадку створення реальної небезпеки об'єктам кримінально-правової охорони така можливість повинна мати високу ймовірність здійснення.

8. Створення небезпеки як суспільно небезпечний наслідок складу кримінального правопорушення має такі ознаки: це не реальна дійсна шкода, а можливість заподіяння такої шкоди; небезпека є реальною, тобто має високу ймовірність здійснення; винним створюється небезпека заподіяння не будь-якої шкоди, а саме істотної шкоди; внаслідок цього порушується захищеність об'єкта кримінально-правової охорони; створення небезпеки (загрози) як суспільно небезпечний наслідок передбачено законодавцем у диспозиції статті чи частини статті Особливої частини КК України; це обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення (у тих випадках, коли на неї є вказівка у тексті кримінального закону).

9. Сформульовано узагальнену конструкцію складу кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки (конструкцію складу делікту створення небезпеки у вузькому значенні) та подане власне бачення цієї проблематики. Визначено, що така група кримінальних правопорушень має свої характерні особливості усіх чотирьох елементів складу кримінального правопорушення, зокрема, особливості об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення. Спільною ознакою об'єктивної сторони складів цих кримінальних правопорушень є створення небезпеки (загрози) як суспільно небезпечний наслідок складу кримінального правопорушення.

10. У зв'язку з необхідністю вдосконалення чинного КК України у контексті встановлення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, запропоновано напрямки такого вдосконалення:

- приведення у єдність (уніфікації) законодавчої термінології, яка використовується у кримінальному законі, шляхом заміни словосполучення «створило загрозу...» на «створило небезпеку...»;
- доповнення КК України загальним складом делікту створення небезпеки;
- в окремих складах кримінальних правопорушень, у яких санкція є однаковою як у випадку створення небезпеки, так і у випадку заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, потрібне здійснення диференціації

кримінальної відповідальності шляхом конструювання основного складу кримінального правопорушення у випадку створення небезпеки заподіяння істотної шкоди та кваліфікованого складу кримінального правопорушення у разі реального заподіяння такої шкоди;

- внесення змін до санкцій тих кримінально-правових норм, у яких передбачено однаковий або вищий вид і розмір покарання за створення небезпеки об'єкту кримінально-правової охорони, ніж у разі заподіяння істотної шкоди, з метою забезпечення співмірності виду і розміру покарання вчиненому діянню.

РОЗДІЛ 3. ВІДМЕЖУВАННЯ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ОЗНАКОЮ СКЛАДУ ЯКОГО Є СТВОРЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ, ВІД СКЛАДІВ НЕЗАКІНЧЕНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ДІЯНЬ, ЯКІ Є МАЛОЗНАЧНИМИ

3.1. Відмінності кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки, від складів незакінченого кримінального правопорушення

Під час дослідження кримінальних правопорушень, ознакою складів яких є створення небезпеки, необхідно визначити їх відмінності від кримінальних правопорушень з незакінченим складом.

Так, відповідно до ч. 1, 2 ст. 13 КК України закінченим кримінальним правопорушенням визнається діяння, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу. Незакінченим кримінальним правопорушенням є готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення. У ч. 1 ст. 14 КК України вказано, що готуванням до кримінального правопорушення є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 1 ст. 15 КК України замахом на кримінальне правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі³⁹³.

Як уже зазначалось у підрозділі 1.1 Розділу 1 цієї дисертації, у теорії кримінального права вважається, що замах та готування спрямовані на вчинення незакінченого кримінального правопорушення, заподіяння шкоди об'єкту

³⁹³ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

кримінально-правової охорони і створюють для нього небезпеку. Під час замаху на кримінальне правопорушення створюється безпосередня небезпека заподіяння істотної шкоди об'єкту, бо вчиняється діяння, яке саме безпосередньо може призвести до закінчення кримінального правопорушення, а при готуванні до кримінального правопорушення створюється лише опосередкована небезпека, оскільки дії при готуванні до кримінального правопорушення не можуть самі по собі, без учинення інших дій, заподіяти шкоду об'єкту, призвести до закінчення кримінального правопорушення. Враховуючи це, варто визначити у чому полягає зміст опосередкованої та безпосередньої небезпеки.

З цього приводу Н. В. Маслак вказує, що при готуванні до злочину реального заподіяння істотної шкоди суспільним відносинам не відбувається. Однак при вчиненні деяких видів готування відбувається створення загрози заподіяння шкоди. Тобто суспільна небезпечність властива лише тим видам готування, які створюють загрозу заподіяння істотної шкоди. На думку вченої, загроза заподіяння істотної шкоди як ознака суспільної небезпечності готування – це домінування можливості вчинити задуманий злочин над можливістю його не вчинити, яка утворюється в об'єктивній дійсності при готуванні до злочину, за наявності просторової та часової близькості до безпосереднього вчинення задуманого злочину, і властива вона лише тим видам готування, які спрямовані на спричинення шкоди особливо цінним об'єктам³⁹⁴. В. М. Бурдін зазначає, що такі дії як готування за характером суспільної небезпеки суттєво відрізняються від діянь, які утворюють об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого в Особливій частині КК України. Якщо підготовчі діяння створюють лише умови для подальшої реалізації злочинного наміру і тому безпосередньо не створюють загрози заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, то діяння, які входять до об'єктивної сторони складу злочину, закріпленого в Особливій частині КК України, безпосередньо загрожують об'єкту³⁹⁵. Тобто з цього випливає, що при готуванні створюється опосередкована загроза заподіяння шкоди об'єкту кримінально-

³⁹⁴ Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : монографія. Харків : Право, 2010. С. 49.

³⁹⁵ Бурдін В. Суспільна небезпека готування до злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 21.

правової охорони, а у випадку замаху, коли винний вже починає виконувати об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, створюється безпосередня загроза об'єкту.

Для готування до кримінального правопорушення характерна абстрактна небезпека (тобто у розумінні готування її можна вважати опосередкованою), а для замаху на кримінальне правопорушення і для деліктів створення небезпеки у вузькому значенні характерна конкретна небезпека (цю небезпеку можна вважати безпосередньою). Ця абстрактна і конкретна небезпеки є видами реальної небезпеки, які мають різний ступінь ймовірності реалізації. У абстрактній небезпеці ступінь ймовірності реалізації небезпеки є низьким, а у конкретній небезпеці – високим. Оскільки при готуванні до кримінального правопорушення не виконується об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, тут лише створюються умови для вчинення кримінального правопорушення. Дії особи при готуванні до кримінального правопорушення не можуть без вчинення інших дій заподіяти шкоду об'єкту кримінально-правової охорони, тому йдеться про те, що ступінь ймовірності реалізації небезпеки при готуванні є низьким, бо відсутні всі умови для заподіяння істотної шкоди об'єкту, відповідно така небезпека є абстрактною. У випадку замаху на кримінальне правопорушення об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення вже виконується, діяння винного спрямоване на заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, таке діяння може призвести до закінчення кримінального правопорушення, бо в об'єктивній дійсності є всі умови для цього. Тобто при замаху ступінь ймовірності реалізації небезпеки є високим, відповідно така небезпека є реальною і конкретною.

При цьому варто звернути увагу на те, що відповідно до положень КК України і готування, і замах вчиняються з прямим умислом, кінцевою метою діяння винного є вчинення конкретного закінченого кримінального правопорушення та заподіяння істотної шкоди тому основному безпосередньому об'єкту кримінально-правової охорони, на який винний здійснює замах або ж заради заподіяння істотної шкоди якому він створює умови при готуванні до конкретного кримінального

правопорушення. Однак у цих випадках кримінальне правопорушення не є доведеним до кінця з причин, що не залежать від волі винного, діяння винного є припиненим на цьому етапі.

Оскільки головна увага у цьому дослідженні присвячена саме деліктам створення небезпеки у вузькому значенні, для яких характерною є конкретна небезпека, яка у свою чергу притаманна також і замаху на кримінальне правопорушення, то доцільно порівняти їх між собою. Також у цьому контексті варто враховувати положення, викладені раніше у тексті цієї роботи.

Так, спільним для кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки (деліктів створення небезпеки у вузькому значенні), і для замаху на кримінальне правопорушення є створення конкретної реальної небезпеки для об'єкта кримінально-правової охорони.

Однак об'єкт кримінально-правової охорони, якому створюється небезпека, при замаху на кримінальне правопорушення і у більшості деліктів створення небезпеки у вузькому значенні є різним. Так, у випадку замаху йдеться про створення небезпеки для об'єкта, який у складі кримінального правопорушення є основним безпосереднім. Тобто при замаху на кримінальне правопорушення умисел винного спрямований на заподіяння істотної шкоди основному безпосередньому об'єкту. У випадку, коли мова йде про делікти створення небезпеки у вузькому значенні, у яких наявний додатковий безпосередній об'єкт, то у них небезпека створюється саме для додаткового безпосереднього об'єкта. У тій незначній кількості випадків, коли додатковий безпосередній об'єкт відсутній, небезпека створюється для основного безпосереднього об'єкта. Тобто у більшості деліктів створення небезпеки у вузькому значенні об'єкт, для якого створюється небезпека, не є тією ціллю, якій винний першочергово заподіює шкоду, адже спочатку істотна шкода заподіюється основному безпосередньому об'єкту, а потім створюється небезпека заподіяння істотної шкоди для додаткового безпосереднього об'єкта. Якщо б винний мав прямий умисел на заподіяння істотної шкоди саме такому додатковому об'єкту, то кваліфікація його діяння була б зовсім іншою. Наприклад, якщо особа порушує правила безпеки на виробництві, бажаючи

у такий спосіб вбити співробітника, однак смерть не настає через вчасно надану медичну допомогу, то діяння особи потрібно кваліфікувати як замах на умисне вбивство, а не як порушення певних правил безпеки на виробництві, що створило небезпеку для життя чи здоров'я людини.

Також різними у них є зміст ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, зокрема, форма вини: у замаху на кримінальне правопорушення вона є умисною (прямий умисел), а у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні винний ставиться з необережністю до створення небезпеки.

На відміну від готування чи замаху, при вчиненні деліктів створення небезпеки у вузькому значенні у винного відсутня мета заподіяти істотну шкоду об'єкту кримінально-правової охорони, якому він в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння створює небезпеку. До суспільно небезпечного наслідку у таких кримінальних правопорушеннях, ознакою складу яких є створення небезпеки, винний ставиться з необережністю.

Крім цього, у замаху на кримінальне правопорушення та у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні частково не співпадають причини, через які не заподіюється реальна істотна шкода об'єкту кримінально-правової охорони. Так, коли має місце замах на кримінальне правопорушення, то кримінальне правопорушення є не доведеним до кінця з причин, які не залежать від волі особи. Тобто, зокрема, реальна істотна шкода як суспільно небезпечний наслідок (у кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом) не настає з причин, що не залежать від волі винного. Також варто уточнити, що у разі вчинення замаху на кримінальне правопорушення істотна шкода може наставати, проте йдеться не про ту шкоду, заподіяння якої охоплювалося умислом винного. Наприклад, коли метою винного було вбивство потерпілого, але він фактично заподіяв йому тяжке тілесне ушкодження, вважаючи, що потерпілий помер, проте його врятували медики. Тобто діяння особи потрібно кваліфікувати як закінчений замах на умисне вбивство, але фактично потерпілому була заподіяна істотна шкода у виді важкого тілесного ушкодження. У випадку вчинення кримінального правопорушення,

ознакою складу якого є створення небезпеки, реальна істотна шкода не настає або з причин, що не залежать від волі особи (у разі, коли є наявні обставини, що не залежать від волі винного, або через своєчасне вжиття заходів з їх недопущення (наприклад, відбулось втручання сторонньої особи у розвиток причинового зв'язку)), або ж внаслідок поведінки суб'єкта кримінального правопорушення, тобто з причин, що інколи залежать від волі особи. Якщо б цих названих вище причин не було, то конкретна (реальна) небезпека перетворилась би у дійсність, тобто об'єкту кримінально-правової охорони була б заподіяна реальна істотна шкода, оскільки, зазвичай, такий розвиток подій є закономірним в об'єктивній дійсності. Крім цього, на відміну від замаху на кримінальне правопорушення, за якого є можливим заподіяння істотної шкоди, яка не охоплювалася умислом винного, у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні реальна істотна шкода для тих об'єктів, яким створюється небезпека, не заподіюється. Тобто частково замах на кримінальне правопорушення та делікти створення небезпеки у вузькому значенні можна розмежувати, зокрема, за причинами, через які не заподіюється реальна істотна шкода об'єкту кримінально-правової охорони.

Можна навести окремі приклади із судової практики, на підставі яких сформулювати найбільш поширені причини відсутності заподіяння реальної істотної шкоди у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні:

- було виявлено порушення певних правил чи норм до того моменту, коли була заподіяна реальна істотна шкода (наприклад, співробітниками поліції на підставі ухвали слідчого судді було проведено огляд земельної ділянки, у ході проведення якого було виявлено комплекс АЗС, при огляді якого було виявлено ряд порушень вимог законодавчих та нормативно-правових актів з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності, які в сукупності створили реальну загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків для оператора АЗС та для осіб, яким останній здійснював роздрібну торгівлю бензином та дизельним паливом, та які у зв'язку з цим перебували в безпосередній близькості до комплексу АЗС, тобто були створені такі умови, внаслідок яких виникла висока ймовірність початку дії шкідливих, потенційно небезпечних факторів, що створило загрозу загибелі людей

чи настання інших тяжких наслідків. Винну особу було притягнуто до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 272 КК України³⁹⁶; працівниками залізниці було вчасно виявлено та усунуто пошкодження засобів сигналізації залізничного транспорту, що привело їх у непридатний для експлуатації стан і могло спричинити аварію поїзда, створило небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків. Оскільки винний витягнув та відірвав дріт електричного живлення з пристрою комплексу технічних засобів модернізації на рейках колії, який визначав перегрів буксових вузлів колісних пар потягів, що проходять, та передавав сигнал про перегрів на пульт черговому на станції, внаслідок чого пошкодив датчик та привів його у непридатний для експлуатації стан. Згідно висновку технічної експертизи обрив дроту електричного живлення на пристрої комплексу технічних засобів модернізації спричинило пошкодження засобів сигналізації залізничного транспорту. Це пошкодження могло спричинити аварію потяга, порушити нормальну роботу залізничного транспорту, створило небезпеку для життя людей, настання інших тяжких наслідків. Винного було притягнуто до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 277 КК України³⁹⁷);

- коли внаслідок порушення правил була створена загроза для життя, але смерть не настала, бо потерпілого вчасно врятували інші люди (наприклад, найманий працівник під час виконання робіт по прокладанню всмоктуючих водопроводів насосної станції спустився у викопану траншею глибиною 2,4 м та почав проводити очищення траншеї лопатою від ґрунту. Перебуваючи на дні траншеї, на нього раптово посипалась земля, повністю накривши його з головою. Одразу після цього працівниками МНС потерпілого було вивільнено з-під насипу ґрунту, а в подальшому він був доставлений в обласну клінічну лікарню. Суд з'ясував, що суб'єкт підприємницької діяльності не забезпечив працівників під час виконання робіт з підвищеною небезпекою по виїмці ґрунту відповідними кріпленнями, а також не вжив заходів щодо забезпечення стійкості укосів або

³⁹⁶ Вирок Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу від 30.01.2020 у справі № 211/4428/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87247707>

³⁹⁷ Вирок Корюківського районного суду Чернігівської області від 08.09.2014 у справі № 749/784/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40378120>

зміцнення їх кріплень. Тому суд визнав підприємця винним у порушенні правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві особою, яка зобов'язана їх дотримуватись, що створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, тобто у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 272 КК України³⁹⁸);

- коли внаслідок порушення правил була створена загроза для життя, але смерть не настала, бо потенційний потерпілий не перебував на місці кримінального правопорушення (наприклад, внаслідок порушення помічником машиніста правил безпеки руху виникла реальна небезпека для життя та здоров'я людей та небезпека настання інших тяжких наслідків у вигляді залізничної аварії із спричиненням великої матеріальної шкоди, яка виразилась у тому, що ніким не керований дизель-поїзд прослідував 270 м, в'їхав у тупикову призму колії, зруйнував її, зійшов з рейок двома колісними парами дизель-поїзда, пошкодив бетонну огорожу та господарську будівлю приватного домоволодіння. Це створило небезпеку для життя людини, оскільки за кілька хвилин до наїзду дизель-поїзда на господарську споруду (літню кухню) з неї вийшов її співвласник. Тобто було вчинено порушення працівником залізничного транспорту правил безпеки руху, що створило небезпеку для життя людей та настання інших тяжких наслідків (ч. 1 ст. 276 КК України)³⁹⁹).

У межах дослідження також необхідно з'ясувати чи є можливість добровільної відмови під час вчинення кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки (деліктів створення небезпеки у вузькому значенні).

Так, у ч. 1 ст. 17 КК України вказано, що добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення кримінального правопорушення до кінця⁴⁰⁰.

³⁹⁸ Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 23.07.2013 у справі № 344/6687/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/32547600>

³⁹⁹ Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 30.09.2016 у справі № 344/9424/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61927954>

⁴⁰⁰ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

Тобто ознаками добровільної відмови є: остаточне припинення особою готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення (остаточність); відмова від кримінального правопорушення за волею самої особи (добровільність); наявність у особи усвідомлення можливості довести кримінальне правопорушення до кінця; своєчасність⁴⁰¹. Крім цього, добровільна відмова можлива лише при незакінченому кримінальному правопорушенні (це впливає із назви та змісту ст. 17 КК України), а також лише щодо умисних кримінальних правопорушень (оскільки готування та замах вчиняються лише умисно).

Варто проаналізувати ознаки добровільної відмови в контексті можливості їх застосування до деліктів створення небезпеки у вузькому значенні, які вчиняються з необережності.

По-перше, при добровільній відмові особа має остаточно припинити готування до кримінального правопорушення або замах на кримінальне правопорушення (тобто добровільна відмова має бути від незакінченого умисного кримінального правопорушення). Таке законодавче положення є цілком логічним, адже особа може відмовитись лише від того, чого вона спочатку прагнула досягнути. Однак, як уже раніше було зазначено в роботі, у частині деліктів створення небезпеки у вузькому значенні неможлива стадія готування чи замаху у розумінні чинного КК України. Йдеться про ті делікти, ознакою суб'єктивної сторони яких є необережна форма вини щодо створення небезпеки, відповідно у них добровільна відмова не буде можливою. Адже у винного відсутній умисел на створення небезпеки для певних об'єктів кримінально-правової охорони, бо у необережних кримінальних правопорушеннях особа легковажно розраховує на відвернення суспільно небезпечних наслідків або не передбачає їх настання. Тобто в такої особи взагалі нема наміру заподіяти істотну шкоду чи створити небезпеку її заподіяння. Що стосується остаточності добровільної відмови, то теоретично особа може повністю відмовитись від вчинення делікту створення небезпеки

⁴⁰¹ Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. X. : Право, 2010. С. 200; Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 223.

(наприклад, остаточно і безповоротно відмовитись від порушення спеціальних правил, якщо вона порушує їх умисно, проте особа не може остаточно відмовитись від настання суспільно небезпечного наслідку у виді створення небезпеки, адже ставиться до нього з необережністю).

По-друге, відмова від кримінального правопорушення має відбуватись за волею самої особи, тобто відмова має бути добровільною. Так, якщо особа спочатку прагне досягнути певного результату (суспільно небезпечного наслідку), то потім може вирішити відмовитись від своєї цілі. Однак, якщо у випадку необережних деліктів створення небезпеки у вузькому значенні особа не ставить за мету заподіяння істотної шкоди або створення небезпеки для об'єкта кримінально-правової охорони, то відповідно у неї не може бути доброї волі, щоб відмовитись від того, чого вона не прагнула.

По-третє, при добровільній відмові у особи має бути усвідомлення можливості довести кримінальне правопорушення до кінця. Однак, у випадку вчинення необережних кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, в особи нема усвідомлення такої можливості, оскільки у своїй свідомості вона або не передбачає настання суспільно небезпечних наслідків у виді створення небезпеки взагалі, або ж легковажно розраховує на їх відвернення. Тобто оскільки в особи відсутнє бажання щодо настання суспільно небезпечних наслідків, то у неї й не може бути усвідомлення можливості доведення кримінального правопорушення до кінця.

По-четверте, добровільна відмова має бути своєчасною (тобто має відбуватись тоді, коли кримінальне правопорушення ще не є закінченим). Варто зазначити, що кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки (делікти створення небезпеки у вузькому значенні), є закінченими з моменту створення винним небезпеки для об'єкта кримінально-правової охорони. Тобто теоретично добровільна відмова могла б бути можливою до моменту фактичного створення небезпеки, зокрема, на етапі вчинення суспільно небезпечного діяння, що полягає у порушенні особою спеціальних правил.

Також у цьому контексті потрібно звернути увагу на те, що необережні делікти створення небезпеки у вузькому значенні не можна вважати випадком добровільної відмови від кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є заподіяння реальної істотної шкоди для об'єкта кримінально-правової охорони (кваліфікованих складів кримінальних правопорушень до основних складів – деліктів створення небезпеки). Оскільки у випадку вчинення необережного-делікту створення небезпеки у вузькому значенні вже є наявний склад кримінального правопорушення, яке є закінченим з моменту створення небезпеки.

Отже, враховуючи наведене вище, з урахуванням особливостей конструкції необережних деліктів створення небезпеки у вузькому значенні, можна стверджувати, що добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні не є можливою у випадку вчинення цих деліктів.

Варто зазначити, що у цьому контексті актуальним є вирішення питання про те, чи можливим є замах у випадку вчинення деліктів створення небезпеки у вузькому значенні.

Так, А. В. Горностай вважає, що замах неможливий у злочинах, кримінальна відповідальність за які обумовлена створенням небезпеки спричинення суспільно небезпечних наслідків. Для застосування норм кримінального права недостатньо того, що вчинені особою діяння (дія або бездіяльність) належать до порушень правил безпеки чи трудової дисципліни. Для застосування кримінальної відповідальності необхідно, щоб цими діяннями була створена реальна небезпека спричинення суспільно небезпечних наслідків. Якщо вчинені діяння не містять передбачену законом можливість спричинення шкоди – вчинене є або дисциплінарним проступком, або готуванням до поставлення в небезпеку. Якщо ж цими діяннями створюється загроза спричинення шкоди об'єкту – це закінчений злочин⁴⁰². У цьому контексті можна погодитись із авторкою, але потрібно уточнити, що вищенаведена ситуація може мати місце лише при вчиненні умисних кримінальних правопорушеннях, у яких можливе готування. Крім цього, варто звернути увагу на те, що у позиції А. В. Горностай більший акцент зроблено на

⁴⁰² Горностай А. В. Кримінальна відповідальність за замах на злочин : монографія. Харків : Юрайт, 2013. С. 54–56.

об'єктивну сторону вчиненого діяння, однак поза увагою залишається суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, зокрема, те, що якщо діяння (наприклад, порушення певних правил) вчиняється із необережною формою вини, то про замах чи готування не може мова йти взагалі.

І. В. Красницький та Л. С. Щутяк вважають, що теоретично замах можливий у так званих «деліктах створення небезпеки». Однак, вони звертають увагу на те, що, враховуючи складність доказування, у правозастосовній практиці практично не зустрічається випадків кваліфікації таких діянь як замаху. Прикладом такого замаху, на їхню думку, є дії особи, відповідальної за дотримання правил зберігання екологічних відходів, якщо вона умисно порушує такі правила (за її вказівкою вантажаться для вивозу відходи в металевих діжках, які під впливом атмосферного повітря через деякий час перестануть бути герметичними), вона усвідомлює, що це призведе до вказаних у відповідній статті наслідків (створення загрози спричинення істотної шкоди здоров'ю людини або навколишньому середовищу), проте через певний час (коли бочки перестануть бути герметичними). Однак наслідки не настають (під час завантаження відходів на підприємство приїжджає перевірка, яка припиняє таке порушення)⁴⁰³. Якщо проаналізувати цю ситуацію, описану вченими, то можна припустити, що фактично винна особа передбачала неминучий результат свого суспільно небезпечного діяння, тобто те, що відповідні наслідки настануть, оскільки із описаного не випливає, що така особа допускає варіант ненастання наслідків. Це означає, що йдеться про прямий умисел, а тому вчинене можна кваліфікувати як замах на кримінальне правопорушення проти життя чи здоров'я особи.

І. Ю. Вакула вважає, що не варто повністю відкидати ймовірність стадії замаху в деліктах створення небезпеки. Це стосується тих випадків, коли суб'єкт складу злочину, порушуючи певні правила, усвідомлює настання суспільно небезпечних наслідків такого порушення, однак наслідки не настають із

⁴⁰³ Красницький І. В., Щутяк Л. С. Відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2015. С. 154–155, 157.

незалежних від нього обставин⁴⁰⁴. Однак цей приклад подібний до попереднього, який наводять І. В. Красницький та Л. С. Щутяк, відповідно його варто розглядати не в контексті замаху на делікти створення небезпеки, а в контексті замаху на певні кримінальні правопорушення (залежно від того, про який вид наслідків йде мова).

Також з цього приводу Н. О. Антонюк зазначає, що загальноприйнято, що стадії готування та замаху виокремлюють лише у злочинах, які вчиняються з прямим умислом. Відповідно, поведінка особи, яка діяла з іншим видом вини, якщо її діяння не спричинило реальних наслідків злочину, передбаченого статтею Особливої частини КК України, не оцінюється як злочин. Такий підхід призводить до того, що наявність чи відсутність у скоєному ознак злочину залежить не лише від особи, а від того наскільки її поведінка виявляється результативною. У цьому контексті дослідниця наводить приклад керування транспортним засобом у стані сп'яніння з порушенням низки правил дорожнього руху, яке є небезпечним, проте злочинним воно буде лише у разі настання суспільно небезпечних наслідків, визначених у статті Особливої частини КК України. Тобто потенційно злочинна поведінка може перетворитися на реальну злочинну поведінку залежно від зовнішніх факторів, зокрема наявності пішоходів, які переходять дорогу, інших учасників дорожнього руху тощо⁴⁰⁵. Однак варто уточнити, що водій повинен враховувати дорожню обстановку і діяти певним чином відповідно до такої обстановки, тому саме залежно від дорожньої обстановки і визначиться чи є відповідне порушення правил безпеки дорожнього руху суспільно небезпечним чи ні. Крім цього, відповідно до ст. 286-1 КК України кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху особою, яка керує транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння настає лише у випадку заподіяння потерпілому як мінімум середньої тяжкості тілесного ушкодження⁴⁰⁶.

⁴⁰⁴ Вакула І. Ю. Стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2019. С. 141.

⁴⁰⁵ Антонюк Н. О. Фактична помилка та поставлення в небезпеку в ході диференціації кримінальної відповідальності за незакінчений злочин. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 288.

⁴⁰⁶ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

Загалом, якщо виходити із визначення замаху, передбаченого законодавцем у ч. 1 ст. 15 КК України, а також тих відмінностей, між замахом на кримінальне правопорушення та деліктами створення небезпеки у вузькому значенні, які були наведені вище у цьому підрозділі, то з формальної точки зору замах у випадку вчинення необережних деліктів створення небезпеки у вузькому значенні не є можливим.

Проте, аналіз природи деліктів створення небезпеки у вузькому значенні та природи попередньої кримінально-протиправної поведінки дає підстави вважати, що вони є певними етапами вчинення кримінального правопорушення. Так, при замаху винний починає виконувати об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, він вчиняє діяння, яке саме безпосередньо може призвести до закінченого кримінального правопорушення. У випадку вчинення деліктів створення небезпеки у вузькому значенні, які хоч і передбачені в Особливій частині КК України як закінчені кримінальні правопорушення, які мають усі обов'язкові ознаки складу кримінального правопорушення, однак за своєю суттю їх також можна вважати певним етапом у вчиненні кримінального правопорушення, оскільки об'єкту кримінально-правової охорони лише створюється небезпека заподіяння істотної шкоди, а реальна істотна шкода ще не заподіюється.

Тобто за своєю суттю (природою) делікти створення небезпеки у вузькому значенні та замах на кримінальне правопорушення є подібними, хоч у них і наявні відмінності щодо об'єкта кримінально-правової охорони, якому створюється небезпека, а також щодо форми вини.

Так, небезпека заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони створюється і при замаху на кримінальне правопорушення, і у деліктах створення небезпеки. Але замах можливий лише в кримінальних правопорушеннях, вчинених із прямим умислом, тобто коли винний цільово прагне заподіяти істотну шкоду. Натомість, коли винний не бажає і не припускає настання цього наслідку, а необережно ставиться до нього, то небезпека об'єкту кримінально-правової охорони створюється така сама, як і при замаху. Але таке його діяння не є підставою кримінальної відповідальності відповідно до КК

України, який передбачає, що стадії виділяються лише в умисних кримінальних правопорушеннях. Тобто замах на необережне кримінальне правопорушення не є кримінально караним.

Проте, у певних випадках, які пов'язані, наприклад, з важливістю об'єкта кримінально-правової охорони, необережне створення небезпеки (загрози) є кримінально караним і становить необережний делікт створення небезпеки у вузькому значенні. Тому кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки (необережні делікти створення небезпеки у вузькому значенні) є відображенням у кримінальному законі попередніх етапів здійснення суспільно небезпечного діяння у необережних кримінальних правопорушеннях.

У цьому контексті варто навести позицію В. М. Бурдіна, який розглядаючи спірні питання стадії замаху в окремих видах злочинів, вважає, що хоча відповідно до чинного законодавства особу можна притягнути до кримінальної відповідальності за замах на злочин, вчинений лише із прямим умислом, однак, на його думку, проблему притягнення до кримінальної відповідальності за замах на злочини, вчинені з необережності, можна вирішити у спосіб конструювання законодавцем складів злочинів, які передбачають так звані делікти створення небезпеки. Вчений наводить приклад, коли відповідальний працівник житлово-експлуатаційної контори забув закрити на дорозі каналізаційний люк, то, очевидно, що такі діяння є суспільно небезпечними і створюють реальну загрозу заподіяння шкоди іншим особам незалежно від того, що такий люк можуть своєчасно закрити інші працівники. Тобто для підтвердження суспільної небезпеки такої поведінки не обов'язково, щоб якась людина потрапила у такий люк. Натомість, поки що згідно з чинним КК України притягти таку особу до кримінальної відповідальності можна буде лише у випадку спричинення реальних наслідків життю чи здоров'ю потерпілого⁴⁰⁷. З цього приводу варто зазначити, що справді існує можливість виникнення ситуацій, коли винний з необережності створює реальну небезпеку для життя чи здоров'я людини, а у КК України кримінальна відповідальність

⁴⁰⁷ Бурдін В. М. Стадії вчинення злочину (кримінально-правове дослідження): монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. С. 240–241; Бурдін В. М. Спірні питання стадії замаху в окремих видах злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. № 4. С. 115.

передбачена лише у випадку заподіяння реальної істотної шкоди, а не у випадку створення реальної небезпеки заподіяння такої шкоди. Відповідно особу не можна притягнути до кримінальної відповідальності, навіть не зважаючи на те, що її діяння було суспільно небезпечним і в реальній дійсності виник стан, коли порушено захищеність (безпеку) об'єкта кримінально-правової охорони. Тому наведене вище наводить на думку про те, що чинний кримінальний закон потребує вдосконалення у цьому контексті, тому ця проблематика була розглянута у підрозділі 2.4 Розділу 2 цієї роботи (зокрема, у контексті доповнення КК України загальним складом делікту створення небезпеки).

Варто звернути увагу на проблему, яка вже була частково описана вище в роботі. Йдеться про те, що на практиці існують випадки, коли винний створює небезпеку із непрямим умислом. Таке його діяння не можна вважати замахом на вчинення кримінального правопорушення, адже цьому суперечить вид умисної форми вини, який наявний у вчиненому, але відсутній відповідно до конструкції замаху, передбаченій у чинному КК України. Відповідно особа, що створила небезпеку із непрямим умислом, підлягатиме кримінальній відповідальності лише у випадку, якщо є суспільно небезпечні наслідки, що настали або в діянні такої особи наявний ще склад іншого кримінального правопорушення. Тобто з наведеного випливає, що розмежувати створення небезпеки із непрямим умислом від створення небезпеки під час замаху на кримінальне правопорушення можна лише за видом умисної форми вини. Це пов'язано з концепцією замаху, яка передбачена у чинному КК України.

Отже, враховуючи наведене вище, за своєю суттю необережні делікти створення небезпеки у вузькому значенні можна вважати певним етапом у вчиненні кримінального правопорушення, а саме відображенням у кримінальному законі попередніх етапів здійснення суспільно небезпечного діяння у необережних кримінальних правопорушеннях, оскільки об'єкту кримінально-правової охорони лише створюється небезпека заподіяння істотної шкоди, а реальна істотна шкода ще не заподіюється. Адже, як вказує В. М. Бурдін, для злочинів, які вчиняються з необережності, характерно те, що особа не усвідомлює у певній частині суспільну

небезпеку свого діяння або не передбачає його суспільно небезпечні наслідки, проте, це не означає, що така поведінка особи взагалі відбувається поза свідомо-вольовим контролем і не має кримінально-правового значення⁴⁰⁸.

Фактично з цього випливає, що необережні делікти створення небезпеки у вузькому значенні – це особлива група необережних кримінальних правопорушень, у яких момент закінчення перенесено законодавцем на більш ранню стадію (можна сказати, що це стадія «замаху» у необережних кримінальних правопорушеннях). Подібні твердження висловлювала також і Т. В. Церетелі, звертаючи увагу на те, що «великий обсяг та різноманітність шкідливих наслідків, важкість їх конкретизації та винятково важливе значення певних інтересів, що можуть потрапити в зону небезпеки, змушує законодавця перенести центр тяжіння зі шкідливого результату на більш ранню сходинку, коли діянням особи була створена лише можливість заподіяння шкоди, або ж ще на більш ранню, коли було вчинене лише діяння, наділене небезпечними властивостями»⁴⁰⁹.

3.2. Кримінальне правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки, у контексті встановлення малозначності діяння

Під час дослідження кримінальних правопорушень, ознакою складів яких є створення небезпеки, виникає потреба визначити чи можуть вони бути визнані малозначними. Для цього варто, зокрема, з'ясувати що слід розуміти під малозначним діянням та якими є його ознаки.

Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. У ч. 2 ст. 11 КК України вказано, що не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не

⁴⁰⁸ Бурдін В. М. Стадії вчинення злочину (кримінально-правове дослідження): монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. С. 41.

⁴⁰⁹ Церетелі Т. В. Деликты создания опасности. *Советское государство и право*. 1970. № 8. С. 56.

заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі⁴¹⁰.

На думку О. В. Ус, у ч. 2 ст. 11 КК України закріплений принцип, відомий ще римському праву, – *de minimis non curat praetor* (з лат. – «претор (суддя) не займається дрібницями»)⁴¹¹. Або ж можна навести подібний принцип – *de minimis non curat lex* (з лат. – «закон не турбується про дрібниці»).

У доктрині кримінального права панує думка, що зі змісту ч. 2 ст. 11 КК України випливає, що діяння визнається малозначним за наявності трьох обов'язкових умов (малозначне діяння має три обов'язкові ознаки). З приводу цієї проблематики у Постанові від 24 грудня 2015 року у справі № 5-221к15 Верховний Суд України також висловив правову позицію про обов'язкову сукупність трьох умов для встановлення малозначності діяння⁴¹². Тобто можна сказати, що для того, щоб визначити чи може конкретне діяння бути визнане малозначним, то потрібно пройти своєрідний тест, що складається з трьох етапів.

По-перше, потрібно з'ясувати, що у вчиненому конкретному діянні є наявні формально ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого КК України, тобто всі ті юридичні об'єктивні і суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, що у відповідній статті Особливої частини КК України характеризують певне кримінальне правопорушення. Тим самим у вчиненому діянні відображається кримінальна протиправність як формальна ознака кримінального правопорушення. Не існує абстрактної малозначності діяння: малозначність завжди встановлюється після попередньої кваліфікації конкретного діяння як кримінального правопорушення. Якщо хоча б одна з ознак, що передбачені в диспозиції статті Особливої частини КК України, у вчиненому діянні відсутня, то ч. 2 ст. 11 КК України не може бути застосована⁴¹³.

⁴¹⁰ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

⁴¹¹ Ус О. В. Кваліфікація малозначного діяння. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 2 (60). С. 59.

⁴¹² Постанова Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року (№ 5-221к15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55253289> (дата звернення: 10.12.2021).

⁴¹³ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 1 : Загальна частина. С. 38 – 39; Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. С. 78; Кримінальне право України. Загальна частина :

Т. Є. Севастьянова вказує, що протиправність малозначного діяння носить явний характер. Коли особа посягає на відносини, які охороняються кримінальним законом, незалежно від ступеня суспільної небезпеки вчиненого нею діяння, вона порушує встановлені кримінальним законом заборони⁴¹⁴. Адже, як слушно наголошує В. О. Навроцький, діяння не може бути визнане малозначним безвідносно до конкретної кримінально-правової норми, тому передумовою застосування ч. 2 ст. 11 КК України є кваліфікація посягання за формальними ознаками за певною статтею Особливої частини КК України⁴¹⁵. Крім цього, якщо в КК України взагалі відсутня кримінально-правова норма, яка б у формальному сенсі передбачала відповідальність за вчинене особою діяння, то також не може йти мова про малозначність⁴¹⁶.

В. С. Ковальський зазначає, що до малозначних діянь не можна віднести випадки відсутності у діях особи складу злочину, адже «випадіння» хоча б одного елемента складу (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта чи суб'єктивної сторони) зумовлює неможливість застосування кримінального закону, але з інших підстав – за відсутністю складу злочину, а не за малозначністю діяння⁴¹⁷.

Отже, спочатку потрібно визначити, чи у КК України передбачене кримінальне правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки (делікт створення небезпеки у вузькому значенні), та переконатися, що у вчиненому конкретному діянні є наявні формально ознаки складу такого кримінального правопорушення. Якщо відповідь ствердна, то після цього можна переходити до

підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін.; за заг. ред. В. М. Бесчастного та О. М. Джузи. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 48 – 49; Письменський Є. О. Про проблеми кримінально-правової кваліфікації малозначних діянь. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини* : тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, м. Львів, 16 січня 2016 р. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 138; Ус О. В. Кваліфікація малозначного діяння. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 2 (60). С. 59; Маломуж С. І. Малозначність діяння в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. С. 7; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 121; Постанова Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року (№ 5-221кє15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55253289> (дата звернення: 10.12.2021).

⁴¹⁴ Севастьянова Т. Є. Малозначність діяння за кримінальним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. С. 11.

⁴¹⁵ Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. С. 395.

⁴¹⁶ Ус О. В. Кваліфікація малозначного діяння. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 2 (60). С. 59.

⁴¹⁷ Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 122.

наступного етапу, а якщо заперечна, то це свідчить про відсутність складу кримінального правопорушення.

По-друге, потрібно визначити, що вчинене діяння, яке лише формально містить у собі ознаки делікту створення небезпеки у вузькому значенні, передбаченого у КК України, внаслідок усіх конкретних обставин його вчинення не відповідає тій суспільній небезпеці, яка є типовою для цього кримінального правопорушення⁴¹⁸. Відбувається розбіжність між законодавчою оцінкою типової суспільної небезпеки певного виду кримінально протиправної поведінки і небезпечністю конкретного випадку такої поведінки. Це виражається в тому, що воно або не заподіює взагалі шкоди фізичній та юридичній особі, суспільству чи державі, або заподіює їм явно, очевидно незначну (мізерну) шкоду⁴¹⁹. Тому, враховуючи те, що кримінальний закон охороняє суспільні відносини від спричинення їм істотної шкоди, то під час кваліфікації діяння як малозначного необхідно встановити, що воно не має ознак суспільної небезпеки, тобто не спричинило істотної шкоди та не створило загрози спричинення такої шкоди суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом⁴²⁰.

Також О. В. Ус вказує, що характер діяння, спосіб, засоби, знаряддя, обстановка його вчинення, а також характер (вид) і розмір (тяжкість) суспільно небезпечних наслідків (у злочинах із матеріальним складом) свідчать про наявність або відсутність суспільної небезпеки. Діяння, склад якого сконструйований за типом злочину з матеріальним складом, визнається малозначним передусім з

⁴¹⁸ Бурачинська Ю. Окремі зауваги до питання про малозначність деліктів створення небезпеки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали ХХІХ звітної науково-практичної конференції (2–3 лютого 2023 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 124.

⁴¹⁹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 1 : Загальна частина. С. 39; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін.; за заг. ред. В. М. Бесчастного та О. М. Джузи. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 49; Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. С. 78; Письменський Є. О. Про проблеми кримінально-правової кваліфікації малозначних діянь. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини* : тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, м. Львів, 16 січня 2016 р. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 139; Маломуж С. І. Малозначність діяння в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. С. 7; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 121; Постанова Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року (№ 5-221к15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55253289> (дата звернення: 10.12.2021).

⁴²⁰ Ус О. В. Кваліфікація малозначного діяння. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 2 (60). С. 60.

урахуванням характеристик (виду та розміру) суспільно небезпечних наслідків, а діяння, склад якого сформульований за типом злочину з формальним складом, – з урахуванням виду (характеру) й інтенсивності вчиненого діяння⁴²¹.

На думку Т. Є. Севастьянової, при визначенні діяння малозначним головне значення мають об'єктивні ознаки діяння, а також оцінюються значимість об'єкта посягання в системі охоронюваних законом суспільних відносин, спосіб дії або бездіяльності, шкода, що заподіяна об'єкту, яка може носити матеріальний або нематеріальний характер⁴²².

Є. О. Письменський вказує, що малозначність може констатуватись не щодо будь-якого діяння, передбаченого Особливою частиною КК України. Так, за загальним правилом не викликає сумнівів, що вбивство або зґвалтування не можуть бути визнані малозначними діяннями (щонайменше через особливу значущість об'єктів кримінально-правової охорони, яким спричиняється шкода у випадках вчинення цих злочинів). Також у деяких випадках об'єкт злочину не розглядається як самостійний або єдиний критерій віднесення діянь до малозначних⁴²³.

С. І. Маломуж зазначає, що ступінь суспільної небезпеки діяння залежить від того, що є предметом правового впливу у структурі об'єкта злочину та наскільки посягання спрямоване на учасників (суб'єктів) суспільних відносин. Суспільна небезпека діянь, як правило, є високою, у випадках, коли діяння посягає на учасників суспільних відносин, охоронюваних КК України, що виключає можливість визнання діяння малозначним. Вчений вказує, що малозначним, як правило, визнається діяння, яке посягає лише на одні суспільні відносини, які охороняються КК України в якості основного безпосереднього об'єкта, а саме діяння є основним складом злочину. Якщо діяння посягає на декілька видів суспільних відносин, які охороняються КК України в якості основного та додаткового безпосередніх об'єктів злочинів, то ступінь суспільної небезпеки

⁴²¹ Ус О. В. Кваліфікація малозначного діяння. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 2 (60). С. 60.

⁴²² Севастьянова Т. Є. Малозначність діяння за кримінальним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. С. 6.

⁴²³ Письменський Є. О. Про проблеми кримінально-правової кваліфікації малозначних діянь. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини* : тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, м. Львів, 16 січня 2016 р. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 140.

вказаних діянь значно підвищується. Такі діяння є складними злочинами або кваліфікованими складами злочинів, що виключає визнання цих діянь малозначними. Крім цього, на характер та ступінь суспільної небезпеки того чи іншого діяння поряд з іншими ознаками складу злочину впливає й те, що за змістом охоронювані кримінальним законом суспільні відносини мають різну порівняльну цінність⁴²⁴.

Адже кожне суспільство залежно від рівня свого розвитку визначає власні цінності, які часто підлягають певній градації, тобто визначенню які з них є найбільш важливими та потребують посиленого захисту, зокрема кримінально-правового. К. М. Оробець зазначає, що для визначення цінності охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, на які посягає діяння, з метою встановлення характеру його суспільної небезпечності потрібно виходити з певної ієрархії цінностей у кримінальному праві. На чолі цієї ієрархії за сучасних умов розвитку українського соціуму, безперечно, має перебувати життя людини, а також здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини (як найвищі соціальні цінності згідно з ч. 1 ст. 3 Конституції України)⁴²⁵.

Потрібно зазначити, що законодавець конструює більшість деліктів створення небезпеки у вузькому значенні у такий спосіб, що ознакою їх складів є як основний, так і додатковий безпосередні об'єкти, а тому суспільна небезпека таких кримінальних правопорушень значно підвищується. Тобто у кримінальних правопорушеннях, ознакою складу яких є створення небезпеки, об'єкт складу кримінального правопорушення зазвичай має складну структуру. Зокрема, є основний безпосередній об'єкт, у стані якого відбуваються зміни, і в результаті цих змін створюється реальна небезпека для інших особливо цінних об'єктів, які у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні є додатковими безпосередніми об'єктами, якими можуть бути суспільні відносини, що забезпечують охорону життя, здоров'я людей, довкілля, громадську безпеку, власність. Тобто у випадку

⁴²⁴ Маломуж С. І. Малозначність діяння в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. С. 9.

⁴²⁵ Оробець К. М. Щодо аксіологічного підходу в дослідженнях суспільної небезпечності кримінального проступку. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17 – 19 жовтня 2019 р. Харків : Право, 2019. С. 270.

вчинення винним кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки, відбуваються зміни в одному об'єкті, а порушується захищеність як цього, так і інших об'єктів. Наприклад, у кримінальних правопорушеннях проти довкілля об'єктами, захищеність яких порушується, можуть бути суспільні відносини, що забезпечують охорону довкілля і життя чи здоров'я людини, у кримінальних правопорушеннях проти безпеки виробництва – це суспільні відносини, що забезпечують безпеку виробництва і охорону життя людини. У цьому контексті слушною є думка К. М. Оробця, що суспільні відносини, які забезпечують життя людини, не завжди зазнають цілеспрямованого деструктивного впливу: вони в багатьох випадках можуть тісно «вплітатися» в низку інших сфер суспільних відносин – громадську, національну, військову безпеку, правосуддя, довкілля, безпеку людства тощо. А отже, можуть «постраждати» разом з ними⁴²⁶. Також варто уточнити, що, як уже було зазначено у підрозділі 2.3 Розділу 2 дисертації, у КК України передбачені окремі делікти створення небезпеки у вузькому значенні, у яких відсутній додатковий безпосередній об'єкт. Наприклад, ч. 1 ст. 142 КК України, ч. 1 ст. 239 КК України (але у цьому складі додатковий безпосередній об'єкт відсутній лише тоді, коли йдеться про створення небезпеки для довкілля)⁴²⁷. У цих деліктах небезпека створюється для безпосереднього об'єкта.

Крім цього, у кримінальних правопорушеннях, ознакою складу яких є створення небезпеки, винний своїм діянням впливає на учасників (суб'єктів) таких суспільних відносин, оскільки небезпека може створюватися, наприклад, для їх життя чи здоров'я, що у свою чергу теж підвищує суспільну небезпеку.

Як уже зазначалось раніше, законодавець встановлює кримінальну відповідальність за створення небезпеки лише в окремих випадках, що пов'язано, зокрема, з необхідністю посиленого захисту певних об'єктів кримінально-правової охорони, які становлять особливу цінність для всього суспільства. Так, аналіз КК

⁴²⁶ Оробець К. М. Щодо аксіологічного підходу в дослідженнях суспільної небезпечності кримінального проступку. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17 – 19 жовтня 2019 р. Харків : Право, 2019. С. 270.

⁴²⁷ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

України дає підстави стверджувати, що встановлена кримінальна відповідальність за створення небезпеки (загрози) таким об'єктам кримінально-правової охорони: суспільним відносинам, що забезпечують охорону життя чи здоров'я людей, довкілля, громадської безпеки, власності. Більшість з цих об'єктів, що охороняються кримінальним законом, є саме тими цінностями, які передбачені у ст. 3 Конституції України, та забезпечують фізичне існування людини, тобто такі об'єкти мають особливо важливе значення. А оскільки такі об'єкти кримінально-правової охорони є особливо цінними, то не можна сказати, що діяння, яке посягає на них, є малозначним. Бо у такий спосіб нівелюватиметься цінність наведених вище об'єктів, що захищаються кримінальним законом у тих особливих випадках, коли істотна шкода їм ще не заподіяна, але вже створена небезпека заподіяння істотної шкоди.

У контексті досліджуваної проблематики Ю. О. Данилевська зазначає, що самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда стоп-краном чи шляхом роз'єднання повітряної гальмової магістралі або іншим способом, якщо це створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого (ст. 283 КК України), може бути визнано малозначним діянням тільки за умови, що описані дії не створили загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків та не заподіяли істотної шкоди здоров'ю потерпілого. Наприклад, особа натиснула на стоп-кран через кілька секунд після початку руху поїзду, оскільки забула багаж на пероні. Внаслідок зупинки потягу, який ще не встиг набрати швидкості, один з пасажирів отримав забій м'якої тканини передпліччя (синець). Очевидно, що описане діяння формально містить ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 283 КК України, але (з урахуванням способу та обстановки вчинення кримінального правопорушення, часу вчинення кримінального правопорушення, відсутності умислу особи на заподіяння істотної шкоди) не заподіяло і не могло заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі,

тому, відповідно до ч. 2 ст. 11 КК України, може бути визнане малозначним⁴²⁸. На перший погляд не зовсім зрозумілим є те, які саме ознаки кримінального правопорушення формально містить описане діяння, тому може помилково скластись враження, що це делікт створення небезпеки у вузькому значенні. Хоча Ю. О. Данилевська чітко не вказує чи йдеться про створення загрози чи про реальне заподіяння істотної шкоди, але в описаному випадку формально йдеться саме про самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда стоп-краном, якщо це заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого. Тобто фактично цей випадок не стосується створення небезпеки (загрози) загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, а стосується заподіяння неістотної шкоди здоров'ю потерпілого. Оскільки тут йдеться про те, що потерпілий отримав синець (найімовірніше – це легке тілесне ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності). В особи, яка натиснула на стоп-кран, не було умислу на заподіяння такого тілесного ушкодження, тобто йдеться про необережне ставлення винного до заподіяної шкоди. Крім цього, у КК України не передбачена кримінальна відповідальність за необережне легке тілесне ушкодження, відповідно заподіяну шкоду можна вважати неістотною. Тому слушним є твердження про те, що таке діяння визнається малозначним. Але це не є делікт створення небезпеки, бо навіть формально особа не створила загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків.

Г. В. Товстопят та І. В. Мананкова вказують, що вирішуючи питання про ступінь суспільної небезпечності вчиненого винним діяння, не можна залишати поза увагою його небезпечність у конкретних умовах. Куріння в залі для глядачів театру – діяння малозначне; куріння ж на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах є кримінальним правопорушенням, воно може спричинити вибух або пожежу (ст. 273 КК України)⁴²⁹. З приводу цих прикладів варто зазначити, що куріння в театрі не можна розглядати як малозначне, оскільки

⁴²⁸ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін.; за заг. ред. В. М. Бесчастного та О. М. Джужи. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 49 – 50.

⁴²⁹ Товстопят Г. В., Мананкова І. В. Малозначність діяння у злочинах з формальним складом. *Молодий вчений*. 2017. № 12 (52). С. 332.

за таке діяння не встановлена кримінальна відповідальність, воно формально не містить ознак складу кримінального правопорушення. Щодо куріння на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах, то воно хоч і є прикладом делікту створення небезпеки, однак таке діяння не може бути визнане малозначним, оскільки створює небезпеку загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків. Йдеться про кримінально-правову охорону особливо цінних об'єктів та суспільну небезпеку (створення небезпеки (загрози) заподіяння істотної шкоди об'єктам кримінально-правової охорони).

Отже, другим етапом визначення того, чи може конкретне діяння бути кваліфіковане як малозначне, є з'ясування чи не є це діяння суспільно небезпечним. Тобто чи не заподіяло воно істотної шкоди об'єктам кримінально-правової охорони та не створило небезпеки заподіяння їм такої шкоди.

З урахуванням того, що делікти створення небезпеки у вузькому значенні здебільшого є багатоб'єктними кримінальними правопорушеннями (такі діяння посягають на декілька видів суспільних відносин, які охороняються КК України як основний та додатковий безпосередній об'єкти кримінальних правопорушень), у них винний своїм діянням впливає на учасників (суб'єктів) таких суспільних відносин, а також того, що законодавець встановлює кримінальну відповідальність за створення небезпеки лише для особливо цінних об'єктів кримінально-правової охорони (суспільних відносин, що забезпечують охорону життя та здоров'я людини, довкілля, безпеки), то посягання на такі об'єкти кримінально-правової охорони не можуть не бути суспільно небезпечними. А, відповідно, внаслідок цього діяння, які створюють небезпеку для таких об'єктів, не можуть бути визнані малозначними⁴³⁰.

Тобто можна зробити висновок, що діяння, які містять ознаки кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, є суспільно небезпечними, тобто створюють небезпеку заподіяння істотної шкоди об'єктам

⁴³⁰ Бурачинська Ю. Окремі зауваги до питання про малозначність деліктів створення небезпеки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали ХХІХ звітної науково-практичної конференції (2–3 лютого 2023 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 125–126.

кримінально-правової охорони. Тому виключається можливість визнання малозначними таких діянь через особливу значущість об'єктів кримінально-правової охорони, яким створюється небезпека заподіяння істотної шкоди, у випадках вчинення кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, а також через те, що більшість таких діянь посягають на декілька видів суспільних відносин, які охороняються КК України як основний та додатковий безпосередній об'єкти кримінальних правопорушень, і, як наслідок, підвищується суспільна небезпека вказаних діянь. Тому лише якщо попередні два етапи пройдено, то варто переходити до наступного.

Так, по-третє, малозначність як ознака конкретного діяння повинна розглядатися як сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників: особа своїми діями не завдала істотної шкоди і не мала умислу на це. Тобто малозначне діяння не повинно бути суб'єктивно спрямоване на заподіяння істотної шкоди. Якщо ж особа мала умисел на заподіяння істотної шкоди, яка не настала через причини, що не залежали від її волі, дії особи кваліфікують як замах на вчинення кримінального правопорушення. У випадку наявності невизначеного або альтернативного умислу, діяння не може бути визнане малозначним. При розбіжності фактично вчиненого діяння та умислу особи відповідальність має наставати за замах на те кримінальне правопорушення, яке особа мала намір вчинити⁴³¹.

Поняття істотної шкоди має оціночний характер, його зміст визначається оцінкою правозастосовними органами всіх конкретних обставин справи⁴³². У

⁴³¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін.; за заг. ред. В. М. Бесчастного та О. М. Джузи. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 50; Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. С. 78 – 79; Письменський Є. О. Про проблеми кримінально-правової кваліфікації малозначних діянь. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини* : тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, м. Львів, 16 січня 2016 р. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 139; Маломуж С. І. Малозначність діяння в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. С. 7; Ус О. В. Кваліфікація малозначного діяння. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 2 (60). С. 61; Маломуж С. І. Малозначність діяння в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. С. 10 – 11; Севастьянова Т. Є. Малозначність діяння за кримінальним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. С. 12; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 121; Постанова Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року (№ 5-221кц15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55253289> (дата звернення: 10.12.2021).

⁴³² Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 1 : Загальна частина. С. 39.

Постанові Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року у справі № 5-221к15 вказано, що про оціночний характер шкоди можна говорити лише в тому випадку, коли законодавець у відповідних статтях (частинах статей) Особливої частини КК України використовує загальні оціночні поняття: тяжкі наслідки, інші тяжкі наслідки (відносно визначені правові норми). Якщо істотність шкоди знаходить своє чітке відображення у визначенні об'єктивних ознак того чи іншого складу злочину, тобто характер шкоди є фіксованим і не може оцінюватись на розсуд правозастосувача (абсолютно визначені правові норми), застосування кримінально-правової норми про малозначність виключається⁴³³.

Варто зазначити, що можливість визнання діяння малозначним розглядається як у випадках, коли ним завдається шкода, яка віднесена законодавцем до обов'язкових ознак кримінального правопорушення (кримінальні правопорушення з матеріальним складом), так і у випадках, коли наслідки у вигляді шкоди не є обов'язковою ознакою (кримінальні правопорушення з формальним складом). У випадку, якщо наслідки у вигляді шкоди (фізичної, майнової) як обов'язкова ознака того чи іншого кримінального правопорушення, взагалі не наступили, вести мову про малозначність діяння не можна, оскільки фактично вчинене діяння не має всіх ознак кримінального правопорушення⁴³⁴. Зокрема, якщо істотність матеріальної (майнової чи фізичної) шкоди визначена безпосередньо в кримінальному законі шляхом закріплення конкретного розміру шкоди, яка має бути завдана при вчиненні відповідного кримінального правопорушення, то недосягнення цього рівня шкоди свідчить про відсутність у діях особи кримінальної протиправності, а, отже, навіть формально складу кримінального правопорушення, що унеможлиблює звернення до ч. 2 ст. 11 КК України⁴³⁵.

⁴³³ Постанова Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року (№ 5-221к15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55253289> (дата звернення: 10.12.2021).

⁴³⁴ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін.; за заг. ред. В. М. Бесчастного та О. М. Джузи. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 49.

⁴³⁵ Письменський Є. О. Про проблеми кримінально-правової кваліфікації малозначних діянь. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини* : тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, м. Львів, 16 січня 2016 р. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 138 – 139; Постанова Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року (№ 5-221к15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55253289> (дата звернення: 10.12.2021).

О. В. Ус вказує, що малозначне діяння може бути вчинене як із прямим умислом (особа усвідомлює, що вчинене нею діяння (дія або бездіяльність) не має суспільно небезпечного характеру, передбачає настання наслідків, що не є суспільно небезпечними (тобто незначну, мізерну шкоду), і бажає вчинити саме таке діяння чи спричинити настання саме таких наслідків), так і з непрямим умислом (особа усвідомлює, що вчинене нею діяння (дія або бездіяльність) не має суспільно небезпечного характеру, передбачає настання наслідків, що не є суспільно небезпечними, і свідомо припускає настання саме таких наслідків)⁴³⁶.

С. І. Маломуж зазначає, що при малозначному діянні зміст інтелектуальної та вольової ознак вини особи, яка його вчинила, має бути спрямований на: 1) усвідомлення, передбачення винуватою особою вчинення нею дій, які не заподіюють істотної шкоди або не створюють загрози її заподіяння; 2) бажання особою вчинити дії, які не заподіюють істотної шкоди або не створюють загрози її заподіяння; 3) у випадку наявності у особи можливості в момент вчинення малозначного діяння заподіяти істотну шкоду або створити загрозу заподіяння істотної шкоди, особа заподіює або створює загрозу заподіяння саме неістотної шкоди⁴³⁷.

О. В. Ус наголошує, що під час кваліфікації вчиненого діяння необхідно встановити вид і спрямованість умислу, з яким особа вчинила таке діяння:

- якщо особа вчиняє діяння з конкретним умислом і усвідомлює, що вчинене нею діяння (дія або бездіяльність) не має суспільно небезпечного характеру, і бажає вчинити саме таке діяння (бажає або свідомо припускає настання наслідків, що не є суспільно небезпечними), учинене підлягає кваліфікації як малозначне діяння;

- якщо особа вчиняє діяння з прямим конкретизованим умислом, спрямованим на заподіяння істотної шкоди (тобто усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачає настання суспільно небезпечних наслідків і бажає їх настання), то кваліфікація вчиненого як

⁴³⁶ Ус О. В. Кваліфікація малозначного діяння. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2018. № 2 (60). С. 61.

⁴³⁷ Маломуж С. І. Малозначність діяння в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. С. 10.

малозначного діяння виключається, навіть якщо фактично така шкода спричинена не була;

- якщо особа вчиняє діяння з неконкретизованим умислом, воно, як правило, не може кваліфікуватися як малозначне. Суб'єкт підлягає відповідальності за фактично спричинену шкоду. Якщо фактично спричинена шкода була мізерною, у зв'язку з неконкретизованістю умислу вчинене підлягає кваліфікації як малозначне діяння⁴³⁸.

О. В. Ус звертає увагу, що діяння, учинене через необережність, не може розглядатися як малозначне, оскільки в абсолютній більшості випадків необережне кримінальне правопорушення сконструйоване законодавцем як кримінальне правопорушення із матеріальним складом. Такі діяння визнаються кримінальними правопорушеннями, якщо вони спричиняють настання значних суспільно небезпечних наслідків – смерть, загибель людей, інші тяжкі наслідки тощо⁴³⁹. На думку Т. Є. Севастьянової, вчинення малозначного діяння з необережною формою вини може свідчити про помилку особи⁴⁴⁰.

Враховуючи вищенаведене, варто погодитись з наведеними вище позиціями науковців, що малозначним може бути визнане діяння, яке вчинене умисно, переважно з конкретизованим умислом, хоча допускається і неконкретизований. Загалом же таке діяння не повинно бути суб'єктивно спрямоване на заподіяння істотної шкоди чи створення небезпеки її заподіяння. Діяння, вчинене через необережність, не може розглядатися як малозначне.

Як уже було зазначено у підрозділі 2.3 Розділу 3 цієї роботи, у випадку деліктів створення небезпеки у вузькому значенні винний ставиться необережно до створення небезпеки. Тому потрібно з'ясувати у кожному конкретному випадку, що особа своїми діями не заподіяла істотну шкоду і не створила небезпеку (загрозу) заподіяння істотної шкоди і не мала умислу на це. Тобто необхідно встановити, що особа умисно заподіює або створює загрозу заподіяння саме неістотної шкоди. Як

⁴³⁸ Ус О. В. Кваліфікація малозначного діяння. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2018. № 2 (60). С. 61.

⁴³⁹ Ус О. В. Кваліфікація малозначного діяння. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2018. № 2 (60). С. 61.

⁴⁴⁰ Севастьянова Т. Є. Малозначність діяння за кримінальним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. С. 11.

уже було зазначено вище, у тому випадку, коли діяння вчинене з необережною формою вини, то воно не може бути визнане малозначним. Тому у тих випадках, коли йдеться про необережні делікти створення небезпеки у вузькому значенні, то вони не можуть бути визнані малозначними через притаманну їм форму вини.

У випадку, коли йдеться про створення небезпеки із непрямым умислом, то, враховуючи особливості таких деліктів створення небезпеки, зокрема особливу цінність об'єкта кримінально-правової охорони, який є обов'язковою ознакою таких деліктів, то діяння особи матиме суспільно небезпечний характер, а також воно (діяння) є суб'єктивно спрямоване на заподіяння істотної шкоди чи створення небезпеки її заподіяння. Коли особа бажає вчинити таке діяння, то вона свідомо припускає настання наслідків, що є суспільно небезпечними. Відповідно такі умисні делікти також не можуть бути визнані малозначними.

Отже, тільки сукупність цих трьох вищенаведених умов дає змогу визнати діяння малозначним, тобто таким, що не є кримінальним правопорушенням⁴⁴¹. Що стосується кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, то ці три умови одночасно не будуть дотримані, тому делікти створення небезпеки у вузькому значенні не можуть бути малозначними.

Варто зазначити, що на встановлення малозначності діяння жодні інші фактори, крім цих трьох обов'язкових умов, не впливають. Відповідно, посткримінальна поведінка порушника кримінально-правової заборони, характеристика його особи, ступінь реалізації умислу, інші обставини, що відповідно до закону є правовими підставами для пом'якшення покарання або звільнення від кримінальної відповідальності, значення в контексті встановлення наявності чи відсутності малозначності діяння за ч. 2 ст. 11 КК України не мають⁴⁴².

Також аналіз позицій науковців, висловлених у доктрині кримінального права, дає підстави вважати, що малозначним не може визнаватися діяння:

⁴⁴¹ Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. С. 79.

⁴⁴² Постанова Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року (№ 5-221кє15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55253289> (дата звернення: 10.12.2021); Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. С. 113.

– спрямоване на заподіяння шкоди найбільш важливим об'єктам кримінально-правової охорони (наприклад, замах на вбивство або готування до захоплення державної влади), а також таке, що спричинило тяжкі наслідки. Оскільки малозначні діяння відрізняються від кримінальних правопорушень відсутністю суспільної небезпеки;

– яке посягає на об'єкт, що не охороняється КК України (наприклад, у випадку скотолозтва відсутня подія кримінального правопорушення), або хоча і посягає на об'єкт, що перебуває під кримінально-правовою охороною, але не заподіяло і не могло заподіяти йому не тільки істотної, а й будь-якої шкоди (наприклад, погроза знищення будинку шляхом влаштування штучного землетрусу);

– яке взагалі не містить ознак кримінального правопорушення, передбачених ст. 11 КК України: не є кримінально протиправним, вчинене особою, яка не є суб'єктом кримінального правопорушення (наприклад, вчинене неосудною особою) тощо;

– яке не містить всіх обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення, зокрема, яким не було досягнуто певного рівня шкоди. Так, якщо істотність матеріальної (майнової чи фізичної) шкоди визначена безпосередньо в законі через певну кількість неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тяжкість тілесних ушкоджень тощо, то недосягнення такого рівня шкоди є свідченням відсутності складу кримінального правопорушення (наприклад, немає складу кримінального правопорушення, якщо необережно нанесено удар, яким заподіяно легке тілесне ушкодження). Щодо нематеріальної шкоди, то визначення її істотності здійснюється в межах судової дискреції, а тому визнання конкретного діяння таким, що становить суспільну небезпеку або не становить її через малозначність, залежить від конкретних обставин та їх оцінки судом;

– конструкція складу якого передбачає конкретно визначений розмір спричиненої шкоди;

– вчинене у стані необхідної оборони, крайньої необхідності та через інші обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння (ст. 37 – 43 КК України);

– яке полягає у готуванні до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини цього Кодексу передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання (ч. 2 ст. 14 КК України) – у зв'язку з прямою вказівкою закону;

– передбачене кваліфікованим (особливо кваліфікованим) складом кримінального правопорушення;

– передбачене складами кримінальних правопорушень, конститутивною ознакою яких є заподіяння істотної шкоди (ч. 1 ст. 137, ч. 1 ст. 143, ч. 2 ст. 150, ч. 2 ст. 182, ч. 1, 2 ст. 209¹, ст. 231, ст. 232, ч. 1 ст. 244, ч. 1 ст. 246, ч. 1 ст. 248, ч. 1 ст. 249, ч. 2 ст. 254, ч. 4 ст. 323, ч. 3 ст. 359, ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 364¹, ч. 1 ст. 365, ч. 1 ст. 365², ч. 1 ст. 367, ч. 3 ст. 382, ч. 2 ст. 410, ч. 1 ст. 425, ч. 1 ст. 426, ч. 1, 2 ст. 426¹ КК України)⁴⁴³.

Фактично цей перелік можна уточнити, додавши кримінальні правопорушення, ознакою складів яких є створення небезпеки (делікти створення небезпеки у вузькому значенні), у зв'язку з тим, що такі діяння не можуть бути визнані малозначними через умови, що були розглянуті вище у цьому підрозділі.

На думку Є. О. Письменського, удосконалений кримінальний закон міг би чітко розрізняти випадки, коли малозначність діяння за жодних обставин виключається, і випадки, за яких вона матиме місце. Для цього варто законодавчо встановити вичерпний перелік статей Особливої частини КК України, злочини, передбачені якими можуть визнаватись малозначними діяннями. Серед іншого, тут могли б фігурувати такі складі злочинів, у яких суспільно небезпечні наслідки не

⁴⁴³ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 113 – 114; Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ, 2016. С. 49; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін.; за заг. ред. В. М. Бесчастного та О. М. Джузи. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 50 – 51; Рудковська М. Р. Суспільна небезпека як ознака поняття злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2017. С. 107 – 108; Письменський Є. О. Про проблеми кримінально-правової кваліфікації малозначних діянь. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини* : тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, м. Львів, 16 січня 2016 р. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 140.

отримують конкретної форми вираження у виді, наприклад, смерті особи чи майнової шкоди з визначенням її мінімальної межі⁴⁴⁴. У свою чергу Т. Є. Севастьянова висловлювала думку про те, що варто встановити перелік злочинів, які не можуть бути визнані малозначними⁴⁴⁵.

Все ж більш доцільним було б у тексті кримінального закону чітко визначити випадки, коли малозначність діяння виключається, а також перелік кримінальних правопорушень, які не можуть бути визнані малозначними. Це сприяло б уніфікованому розумінню змісту КК України, що у свою чергу забезпечувало б єдність правозастосовної практики.

Загалом же значення ч. 2 ст. 11 КК України полягає в тому, що вона, підкреслюючи важливість такої матеріальної ознаки кримінального правопорушення як його суспільна небезпека, виключає кримінальне правопорушення у випадках, коли вчинене діяння лише формально містить ознаки, передбачені у певній статті Особливої частини КК України⁴⁴⁶. М. І. Хавронюк вказує, що положення ч. 2 ст. 11 КК України міститься в законі для того, щоб наголосити: формальний момент – кримінальна протиправність типового діяння – не може превалювати над фактичним – відсутністю суспільної небезпеки конкретного діяння⁴⁴⁷. У Постанові Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року у справі № 5-221к15 вказано, що положення про малозначність діяння може розцінюватись як законодавчо закріплений засіб подолання колізії між формальною (кримінальна протиправність) і матеріальною (суспільна небезпека) ознаками злочину⁴⁴⁸. Малозначне діяння завжди свідчить про невідповідність між оцінкою суспільної небезпечності кримінального правопорушення, закріпленої в

⁴⁴⁴ Письменський Є. О. Про проблеми кримінально-правової кваліфікації малозначних діянь. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини*: тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, м. Львів, 16 січня 2016 р. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 141.

⁴⁴⁵ Севастьянова Т. Є. Малозначність діяння за кримінальним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. С. 16.

⁴⁴⁶ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальна частина. С. 39; Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. С. 79.

⁴⁴⁷ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. С. 113.

⁴⁴⁸ Постанова Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року (№ 5-221к15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55253289> (дата звернення: 10.12.2021).

кримінально-правовій нормі, і фактичною відсутністю суспільної небезпечності у конкретному діянні⁴⁴⁹.

Отже, враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що для того, щоб визначити чи конкретне діяння може бути визнане малозначним, треба пройти тест, який складається з трьох етапів. Тобто необхідно визначити, що: 1) у вчиненому конкретному діянні є наявні формально ознаки діяння, передбаченого КК України; 2) таке діяння не має ознак суспільної небезпеки, тобто не спричинило істотної шкоди та не створило небезпеки спричинення такої шкоди суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом; 3) діяння не повинно бути суб'єктивно спрямоване на заподіяння істотної шкоди, в особи має бути відсутній такий умисел. Якщо всі умови тесту будуть дотримані, то таке діяння може бути визнане малозначним.

Що стосується кримінальних правопорушень, ознакою складів яких є створення небезпеки, то ці три умови одночасно не будуть дотримані, тому делікти створення небезпеки у вузькому значенні не можуть бути малозначним. Адже у вчиненому діянні буде наявна ознака суспільної небезпеки, тобто діяння, які формально містять ознаки кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, створюють небезпеку заподіяння істотної шкоди об'єктам кримінально-правової охорони (оскільки законодавець конструює такі делікти з метою посиленого захисту особливо значущих об'єктів кримінально-правової охорони, яким створюється небезпека заподіяння істотної шкоди, через те, що більшість діянь, якими створюється небезпека, посягають на кілька видів суспільних відносин, які охороняються КК України як основний та додатковий безпосередній об'єкти кримінальних правопорушень, а також винний своїм діянням впливає на учасників (суб'єктів) таких суспільних відносин, внаслідок чого підвищується суспільна небезпека вказаних діянь, відповідно такі діяння особи не можуть не бути суспільно небезпечними). Необережні делікти створення небезпеки у вузькому значенні не можуть бути визнані малозначними через

⁴⁴⁹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін.; за заг. ред. В. М. Бесчастного та О. М. Джузи. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 51.

притаманну їм форму вини. Крім цього, коли йдеться про створення небезпеки з непрямым умислом, то, враховуючи особливості таких деліктів створення небезпеки, зокрема особливу цінність об'єкта кримінально-правової охорони, який є обов'язковою ознакою таких деліктів, то діяння особи матиме суспільно небезпечний характер, а також воно (діяння) є суб'єктивно спрямоване на заподіяння істотної шкоди чи створення небезпеки її заподіяння. Відповідно такі умисні делікти також не можуть бути визнані малозначними.

Висновки до Розділу 3

1. Визначено, що для готування до кримінального правопорушення характерна абстрактна небезпека (тобто у розумінні готування її можна вважати опосередкованою), а для замаху на кримінальне правопорушення і для деліктів створення небезпеки у вузькому значенні характерна конкретна небезпека (цю небезпеку можна вважати безпосередньою). Ця абстрактна і конкретна небезпеки є видами реальної небезпеки, які мають різний ступінь ймовірності реалізації. У абстрактній небезпеці ступінь ймовірності реалізації небезпеки є низьким, а у конкретній небезпеці – високим.

2. З'ясовано спільне і відмінне між замахом на кримінальне правопорушення і деліктами створення небезпеки у вузькому значенні. Так, спільним для кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки (деліктів створення небезпеки у вузькому значенні), і для замаху на кримінальне правопорушення є створення конкретної реальної небезпеки для об'єкта кримінально-правової охорони. Відмінним у них є, зокрема, об'єкт кримінально-правової охорони, якому створюється небезпека. Так, у випадку замаху йдеться про створення небезпеки для основного безпосереднього об'єкта як ознаки складу кримінального правопорушення, а у випадку, коли мова йде про делікти створення небезпеки, то у більшості з них небезпека створюється для додаткового безпосереднього об'єкта. У тій незначній кількості випадків, коли додатковий безпосередній об'єкт відсутній, небезпека створюється для основного безпосереднього об'єкта. Також різними у них є зміст ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, зокрема, форма вини: у замаху на кримінальне правопорушення вона є умисною (прямий умисел), а у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні форма вини є необережною, також є випадки, коли небезпека створюється із непрямим умислом. Крім цього, у замаху на кримінальне правопорушення та у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні частково не співпадають причини, через які не заподіюється реальна істотна шкода об'єкту кримінально-правової охорони. Так, коли має місце захват на кримінальне правопорушення, то кримінальне правопорушення є не доведеним до

кінця з причин, які не залежать від волі особи. Крім цього, у разі вчинення замаху на кримінальне правопорушення істотна шкода може наставати, проте йдеться не про ту шкоду, заподіяння якої охоплювалося умислом винного. У випадку вчинення кримінального правопорушення, ознакою складу якого є створення небезпеки, реальна істотна шкода не настає або з причин, що не залежать від волі особи, або ж внаслідок поведінки суб'єкта кримінального правопорушення.

3. Загалом, якщо виходити із законодавчого визначення замаху у КК України, а також тих відмінностей між замахом на кримінальне правопорушення та деліктами створення небезпеки у вузькому розумінні щодо об'єкта кримінально-правової охорони, якому створюється небезпека, а також щодо форми вини, то з формальної точки зору замах у випадку вчинення необережних деліктів створення небезпеки, а також тих, які вчиняються із непрямим умислом, не є можливим.

4. За своєю суттю (природою) делікти створення небезпеки у вузькому значенні та замах на кримінальне правопорушення є дещо подібними, попри наявність у них відмінності. Аналіз природи таких деліктів створення небезпеки та природи попередньої кримінально-протиправної поведінки дає підстави вважати, що вони є певними етапами вчинення кримінального правопорушення. Так, при замаху винний починає виконувати об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, він вчиняє діяння, яке саме безпосередньо може призвести до закінченого кримінального правопорушення. У випадку вчинення деліктів створення небезпеки, які хоч і передбачені в Особливій частині КК України як закінчені кримінальні правопорушення, які мають усі обов'язкові ознаки складу кримінального правопорушення, однак за своєю суттю їх також можна вважати певним етапом у вчиненні кримінального правопорушення, оскільки об'єкту кримінально-правової охорони лише створюється небезпека заподіяння істотної шкоди, а реальна істотна шкода ще не заподіюється.

5. Необережні делікти створення небезпеки у вузькому значенні є особливою групою кримінальних правопорушень, їх можна вважати певним етапом у вчиненні кримінального правопорушення, а саме відображенням у кримінальному законі попередніх етапів здійснення суспільно небезпечного діяння у необережних

кримінальних правопорушеннях, оскільки об'єкту кримінально-правової охорони лише створюється небезпека заподіяння істотної шкоди, а реальна істотна шкода ще не заподіюється.

6. Визначено, що добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні не є можливою у випадку вчинення деліктів створення небезпеки у вузькому значенні у зв'язку з особливостями конструкції цих деліктів та неможливості дотримання всіх умов, які є необхідними для добровільної відмови.

7. З'ясовано, що кримінальним правопорушенням, ознакою складу яких є створення небезпеки, не притаманні всі умови, які мають бути наявними для малозначного діяння, а тому делікти створення небезпеки у вузькому значенні не можуть бути визнані малозначними. Зокрема, не можуть визнаватися малозначними діяння, які формально містять ознаки кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, оскільки у вчиненому буде наявна ознака суспільної небезпеки (відбувається посягання на особливо значущі об'єкти кримінально-правової охорони, яким створюється небезпека заподіяння істотної шкоди; більшість діянь, якими створюється небезпека, посягають на кілька видів суспільних відносин, які охороняються КК України як основний та додатковий безпосередній об'єкти кримінальних правопорушень; винний своїм діянням впливає на учасників (суб'єктів) суспільних відносин). Крім цього, необережні делікти створення небезпеки у вузькому значенні не можуть бути визнані малозначними через притаманну їм форму вини, а у тих випадках, коли небезпека створюється із непрямым умислом, то суспільно небезпечне діяння буде суб'єктивно спрямоване на заподіяння істотної шкоди чи створення небезпеки її заподіяння.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексний аналіз теоретичних та практичних проблем щодо створення небезпеки як ознаки складу кримінального правопорушення у кримінальному праві України. У результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Створення небезпеки як ознака складу кримінального правопорушення потребує ретельного дослідження, адже у сучасній українській доктрині кримінального права відсутнє комплексне дослідження цієї проблематики. Крім цього, у науковців, які у своїх працях приділяли увагу окремим питанням з цієї теми, відсутнє єдине бачення щодо їх розв'язання. Зокрема, наявні дискусії щодо: місця «створення небезпеки» у системі ознак складу кримінального правопорушення; видів деліктів створення небезпеки; термінологічного апарату для позначення «створення небезпеки»; ознак, які характеризують зміст поняття «створення небезпеки». Не досліджувались критерії виокремлення законодавцем «створення небезпеки» як ознаки складу кримінального правопорушення, вплив ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення на створення небезпеки, відмінності між кримінальними правопорушеннями, ознакою складу яких є створення небезпеки, та кримінальними правопорушеннями, які мають з ними спільні ознаки. Саме тому у цьому дослідженні основний акцент зроблено на вирішенні цих проблемних питань.

2. Становлення та розвиток нормативного регулювання кримінальної відповідальності за створення небезпеки відбувалося починаючи з XI ст. і продовжувалось далі під час кожного історичного етапу розвитку української держави. Спочатку у нормативно-правових актах не було чіткої вказівки на те, що внаслідок певного діяння створюється небезпека, фактично до середини XIX століття створення небезпеки як окрема ознака складу кримінального правопорушення не виділялась. Така небезпека вважалася властивістю діяння, а не окремим суспільно небезпечним наслідком, і закладалась у конструкцію формальних складів кримінальних правопорушень. Про створення небезпеки як суспільно небезпечний наслідок складу кримінального правопорушення і окрему

ознаку складу кримінального правопорушення вперше чітко вказується в Уложенні 1845 р., створеному в Російській імперії, а згодом і у КК 1852 р., що діяв на землях, які входили до складу Австрійської імперії, відповідні вказівки також були у КК Польщі 1932 р., КК УРСР 1927 р., КК 1960 р. Також у КК Польщі 1932 р. вперше був передбачений загальний склад делікту створення небезпеки у вузькому значенні.

3. Вивчення зарубіжного досвіду держав, які належать до різних правових систем, у контексті встановлення відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, дало змогу проаналізувати особливості конструювання складів деліктів створення небезпеки. Встановлено, що незалежно від типу правової системи, у кримінальних законах досліджуваних держав наявні конструкції деліктів створення небезпеки, які подібні за змістом до тих деліктів, що передбачені у КК України. У досліджуваному контексті запозиченням зарубіжного досвіду може слугувати доповнення КК України загальним складом делікту створення небезпеки, як це передбачено у деяких кримінальних законах іноземних держав (зокрема, це досвід Польщі, Франції, Канади, Індії).

4. З'ясовано, що «небезпека» у кримінальному праві має потрійне значення: є реальною можливістю настання істотної шкоди у майбутньому; є дійсністю, оскільки є станом, коли щось загрожує, тобто такий стан вже існує об'єктивно і зумовлений певними обставинами; такий стан стає новим джерелом потенційної небезпеки.

5. Визначено чинники, з урахуванням яких варто здійснювати дослідження змісту правової природи «створення небезпеки». Такими чинниками є: 1) лексичне значення слів «створення» та «небезпека»; 2) специфіка співвідношення «позитивних» та «негативних» понять, зокрема, позитивного поняття «безпека», яке є протилежним за значенням до негативного поняття «небезпека»; 3) вид дієслова «створювати», «створити» – доконаний чи недоконаний; 4) категорії діалектики, які визначають закономірності зміни, розвитку, динаміки речей; 5) види можливостей, які існують в об'єктивній дійсності, а також ступінь

ймовірності цих можливостей; 6) контекст, тобто що йдеться про застосування цього поняття у кримінальному праві як галузі права та праві зокрема; 7) зміни, які виникають в об'єктивній дійсності внаслідок вчинення винним суспільно небезпечного діяння. З урахуванням цих чинників, «створення небезпеки» у кримінально-правовому розумінні означає і дію як певний процес, в результаті якого виникають зміни у стані об'єкта кримінально-правової охорони, і суспільно небезпечний наслідок такої дії.

6. Встановлено, що створення небезпеки у кримінальному праві (у широкому значенні) – це уможливлення настання істотної шкоди для об'єкта кримінально-правової охорони, а також породження стану, коли об'єкту кримінально-правової охорони загрожує ризик (небезпека), що є результатом вчинення винним суспільно небезпечного діяння, яким створюється небезпека. У результаті створення небезпеки відбуваються зміни в об'єктивній реальності, у стані об'єкта, який існував раніше. Цей стан, коли загрожує ризик (небезпека), стає, по суті, новим джерелом потенційної шкоди. Тобто у деліктах створення небезпеки особа вчиняє суспільно небезпечне діяння, внаслідок якого змінюється дійсність: реалізується абстрактна (формальна) можливість заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, що існувала у попередній дійсності і одночасно виникає конкретна (реальна) можливість заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, яка може зреалізуватись у майбутньому. Таке суспільно небезпечне діяння призводить до породження нової дійсності (стану), коли порушено захищеність (безпеку) об'єкта кримінально-правової охорони.

7. Визначено, що термін «делікт створення небезпеки» використовується у двох значеннях – широкому та вузькому. У широкому значенні цей термін застосовується для вказівки на усі кримінальні правопорушення, суспільна небезпека яких полягає у створенні реальної загрози заподіяння істотної шкоди. У вузькому значенні термін «делікт створення небезпеки» означає кримінальні правопорушення, в яких створення небезпеки є окремою ознакою складу (у цьому значенні ці делікти є різновидом деліктів створення небезпеки у широкому значенні).

8. Склад кримінального правопорушення створення небезпеки (делікту створення небезпеки) у вузькому значенні – це сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, для яких характерним є те, що створення небезпеки (загрози, можливості) заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони є суспільно небезпечним наслідком складу кримінального правопорушення.

9. Делікти створення небезпеки варто поділяти на делікти абстрактної та конкретної небезпеки, для яких характерним є створення реальної небезпеки (загрози) заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони як ознаки кримінального правопорушення. Така реальна небезпека може бути двох видів: абстрактна і конкретна, реалізація якої залежатиме від ступеня ймовірності її здійснення (ступеня ймовірності реалізації небезпеки).

10. Обґрунтовано, що встановлювати кримінальну відповідальність за створення небезпеки доцільно лише в окремих випадках. Для цього необхідно враховувати кількісний та якісний критерії. Зміст якісного критерію полягає у тому, що небезпека створюється для тих об'єктів кримінально-правової охорони, які є особливо цінними у певному суспільстві, потребують посиленого захисту, яким можна легко заподіяти істотну шкоду, тобто враховується для кого чи чого створюється ця небезпека. Крім цього, потрібно ще брати до уваги джерело небезпеки, з яким взаємодіє винний, або те джерело небезпеки, яке винний сам може створювати. Кількісний критерій виражений у ступені ймовірності, тобто необхідно визначити якою є можливість заподіяння істотної шкоди у майбутньому. У разі створення реальної небезпеки об'єктам кримінально-правової охорони така можливість повинна мати високу ймовірність здійснення.

11. Звернено увагу на те, що аналіз чинного КК України дає підстави вважати, що законодавець не передбачив чіткої концепції щодо регламентації кримінальної відповідальності за створення небезпеки, внаслідок чого виникають проблеми та неузгодженості під час кримінально-правової кваліфікації, а також прогалини у кримінально-правовому регулюванні. Однією з таких прогалин є те, що особа, яка створила небезпеку не завжди підлягатиме кримінальній відповідальності саме за

створення небезпеки. Зокрема, йдеться про випадки створення небезпеки із непрямим умислом, а також про випадки створення небезпеки, які не охоплюються спеціальними складами деліктів створення небезпеки у вузькому значенні.

12. Під час дослідження встановлено, що кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, є окремою групою кримінальних правопорушень, у яких наявні власні особливості усіх елементів складу кримінального правопорушення, зокрема, особливості об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення. Відповідно було сформульовано узагальнену конструкцію складів кримінальних правопорушень, ознакою яких є створення небезпеки (конструкцію складів деліктів створення небезпеки у вузькому значенні) та подане власне бачення цієї проблематики.

Зокрема, вказано, що законодавцю варто змінити підхід до конструювання складів деліктів створення небезпеки у вузькому значенні, ознакою складу яких є суспільно небезпечний наслідок. Такий підхід має бути однаковим до регулювання відповідних суспільних відносин та має простежуватись у всьому КК України.

Акцентовано на тому, що більш доцільно було б конструювати такі делікти створення небезпеки як багатооб'єктні кримінальні правопорушення, які у юридичній конструкції складів відповідних кримінальних правопорушень відображені як основний та додатковий безпосередній об'єкти. У цих деліктах небезпека створюється для додаткового безпосереднього об'єкта кримінально-правової охорони. Суспільно небезпечне діяння у деліктах створення небезпеки у вузькому значенні може полягати у порушенні суб'єктом складу кримінального правопорушення спеціальних правил, встановлених з метою захисту об'єктів зовнішнього світу від заподіяння їм істотної шкоди, а також суспільно небезпечне діяння може не становити порушення спеціальних правил, але бути пов'язане з деструктивним впливом на певні об'єкти, зокрема, йдеться про їх пошкодження, знищення, руйнування, втручання в нормальний процес їх функціонування та створення перешкод для нього, тобто йдеться про порушення заборони, встановленої у КК України. Суспільно небезпечний наслідок як ознака об'єктивної сторони деліктів створення небезпеки у вузькому значенні полягає у створенні

небезпеки (загрози) для об'єктів кримінально-правової охорони. Причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком у кримінальних правопорушеннях, ознакою складу яких є створення небезпеки, полягає у тому, що суспільно небезпечне діяння винного передує в часі суспільно небезпечному наслідку у виді створення небезпеки (загрози) і з необхідністю породжує його настання. Суб'єкт кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, – спеціальний, ним є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а також зобов'язана дотримуватися відповідних правил безпеки, крім цього, суб'єкт може бути загальним у випадку, коли суспільно небезпечне діяння не становить порушення спеціальних правил, ним є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Важливим також є те, що особливність суб'єктивної сторони деліктів створення небезпеки у вузькому значенні мала б полягати у тому, що до наслідків у виді створення небезпеки винний ставиться необережно, хоча до суспільно небезпечного діяння може ставитись як умисно, так і необережно.

13. На підставі проведеного дисертаційного дослідження розроблено пропозиції щодо вдосконалення чинного КК України у контексті встановлення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки. Зокрема, запропоновано:

- уніфікувати термінологію, яка використовується у КК України, та у відповідних випадках замінити словосполучення «створило загрозу...» на «створило небезпеку...»;

- доповнити Розділ II Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» загальним складом делікту створення небезпеки:

«Стаття 129-1. Створення небезпеки для життя чи здоров'я іншої людини

Порушення спеціальних правил особою, яка зобов'язана їх дотримуватися, що створило небезпеку для життя іншої людини, а також небезпеку заподіяння такій людині тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, –

карається штрафом до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років»;

- здійснити диференціацію кримінальної відповідальності в окремих складах кримінальних правопорушень, у яких санкція є однаковою як у випадку створення небезпеки, так і у випадку заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, шляхом конструювання основного складу кримінального правопорушення у випадку створення небезпеки заподіяння істотної шкоди та кваліфікованого складу кримінального правопорушення у разі реального заподіяння такої шкоди;

- внести зміни до санкцій тих кримінально-правових норм, у яких передбачено однаковий або вищий вид і розмір покарання за створення небезпеки об'єкту кримінально-правової охорони, ніж у разі заподіяння істотної шкоди, з метою забезпечення співмірності виду і розміру покарання вчиненому діянню.

14. Визначено, що для готування до кримінального правопорушення характерна абстрактна небезпека, а для замаху на кримінальне правопорушення і для деліктів створення небезпеки у вузькому розумінні характерна конкретна небезпека. Ця абстрактна і конкретна небезпеки є видами реальної небезпеки, які мають різний ступінь ймовірності реалізації. У абстрактній небезпеці ступінь ймовірності реалізації небезпеки є низьким, а у конкретній небезпеці – високим. Спільним для кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, і для замаху на кримінальне правопорушення є створення конкретної реальної небезпеки для об'єкта кримінально-правової охорони. Відмінним у них є, зокрема, об'єкт кримінально-правової охорони, якому створюється небезпека, а також зміст ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, зокрема, форма вини. Крім цього, у замаху на кримінальне правопорушення та у деліктах створення небезпеки частково не співпадають причини, через які не заподіюється реальна істотна шкода об'єкту кримінально-правової охорони.

Якщо виходити із законодавчого визначення замаху, передбаченого у КК України, а також тих відмінностей між замахом на кримінальне правопорушення та деліктами створення небезпеки у вузькому розумінні щодо об'єкта кримінально-правової охорони, якому створюється небезпека, а також щодо форми вини, то з формальної точки зору замах у випадку вчинення деліктів створення небезпеки не є можливим.

Проте, делікти створення небезпеки є особливою групою кримінальних правопорушень, їх можна вважати певним етапом у вчиненні кримінального правопорушення, а саме відображенням у кримінальному законі попередніх етапів здійснення суспільно небезпечного діяння у необережних кримінальних правопорушеннях, оскільки об'єкту кримінально-правової охорони лише створюється небезпека заподіяння істотної шкоди, а реальна істотна шкода ще не заподіюється.

15. Встановлено, що не є можливою добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні у випадку вчинення кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, у зв'язку з особливостями конструкції цих кримінальних правопорушень, а також у зв'язку з неможливістю дотримання всіх умов, які є необхідними для добровільної відмови.

16. Доведено, що деліктам створення небезпеки не притаманні всі умови, які мають бути наявними для малозначного діяння, а тому кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки, не можуть бути визнані малозначними. Зокрема, не можуть визнаватися малозначними діяння, які формально містять ознаки кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки, зокрема ті, об'єктом посягання у яких є життя та здоров'я людини, довкілля, безпека; ті, які посягають на декілька об'єктів кримінально-правової охорони (мають основний та додатковий безпосередні об'єкти); а також ті, які вчинені через необережність, і ті, що вчинені із непрямым умислом у зв'язку з конструкцією таких деліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Н. О. Фактична помилка та поставлення в небезпеку в ході диференціації кримінальної відповідальності за незакінчений злочин. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 286–290.
2. Артикул воинский 1715 г. / Российское законодательство X-XX вв. : в 9 т. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма / ред. А. Г. Маньков. Москва, Юридическая литература, 1986. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/articul.htm>
3. А. та інші проти Туреччини. 27.07.2004. Заява № 30015/96. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_328#Text
4. Багіров С. Р. «Безнаслідкова необережність» у сучасних умовах реформування кримінального законодавства: проблема та шляхи її розв'язання. Наукові записки НаУКМА. *Юридичні науки*. 2021. Том 7. С. 3–13.
5. Бажанов М. И. О различных трактовках некоторых признаков объективной стороны преступления в науке уголовного права. *Проблеми законності*. Харків, 1999. Вип. 40. С. 145–155.
6. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск : Пороги, 1992. 168 с.
7. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : монографія. Київ : Дакор, 2009. 736 с.
8. Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник. Одеса : Фенікс, 2009. 464 с.
9. Бєседна Л. Л. Визначення юридичного терміна як елемента законодавчої системи. *Інформація і право*. 2011. № 3 (3). С. 34–40.
10. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 904 с.
11. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2013. 712 с.
12. Бурачинська Ю. Види деліктів створення небезпеки у Кримінальному кодексі України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* :

- матеріали XXV звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2019 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 83–87.
13. Бурачинська Ю. Загальний склад делікту створення небезпеки: за чи проти? *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XXII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (28 квітня 2023 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 126–129.
14. Бурачинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки за австрійським Кримінальним кодексом 1852 року. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XXI Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (22–23 квітня 2022 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 168–170.
15. Бурачинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки за Статутами Великого князівства Литовського: порівняльний аналіз. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (6–7 лютого 2020 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 112–116.
16. Бурачинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки: стан дослідження проблеми у доктрині кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 245 – 252.
17. Бурачинська Ю. Кримінально-правове значення виокремлення кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 126–130.

18. Бурачинська Ю. Ознаки, що характеризують зміст поняття «створення небезпеки», у доктрині кримінального права. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XVIII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (18–19 квітня 2019 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 165–167.
19. Бурачинська Ю. Окремі зауваги до питання про малозначність деліктів створення небезпеки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXIX звітної науково-практичної конференції (2–3 лютого 2023 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 123–126.
20. Бурачинська Ю. Б. Позитивні зобов'язання держави щодо захисту права на життя від небезпеки відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: кримінально-правовий аспект. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 4. С. 69–81.
21. Бурачинська Ю. Б. Поняття «створення небезпеки» у кримінальному праві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 135–149.
22. Бурачинська Ю. Створення небезпеки або створення загрози як складова понятійного апарату кримінального права. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2022 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 145–147.
23. Бурачинська Ю. Б. Створення небезпеки: історико-правовий аналіз положень кримінального законодавства, що діяло на території України (XI ст. – початок XX ст.). *Наукові перспективи*. 2022. Випуск № 5 (23). С. 346–372.
24. Бурачинська Ю. Цінності, за створення небезпеки заподіяння істотної шкоди яким передбачена кримінальна відповідальність у статтях Особливої частини КК України. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* :

- матеріали XIX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (24 квітня 2020 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 207–209.
- 25.Бурдін В. М. Спірні питання стадії замаху в окремих видах злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. № 4. С. 107–120.
- 26.Бурдін В. М. Стадії вчинення злочину (кримінально-правове дослідження): монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 304 с.
- 27.Бурдін В. Суспільна небезпека готування до злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 15–22.
- 28.Вакула І. Ю. Стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2019. 209 с.
- 29.Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
- 30.Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ, 2016. 236 с.
- 31.Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 27.04.2020 у справі № 361/2465/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88938876>
- 32.Вирок Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу від 30.01.2020 у справі № 211/4428/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87247707>
- 33.Вирок Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 20.09.2023 у справі № 211/524/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113614144>
- 34.Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 23.07.2013 у справі № 344/6687/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/32547600>
- 35.Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 30.09.2016 у справі № 344/9424/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61927954>

36. Вирок Корюківського районного суду Чернігівської області від 08.09.2014 у справі № 749/784/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40378120>
37. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 06.08.2020 у справі № 522/10956/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90864291>
38. Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 01.08.2023 у справі № 452/2618/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112574774>
39. Вирок Суворовського районного суду міста Одеси від 04.05.2022 у справі № 523/4198/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104157749>
40. Вирок Турійського районного суду Волинської області від 25.01.2021 у справі № 169/881/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94356644>
41. Висновок на проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf> (дата звернення: 09.06.2023).
42. Водій позашляховика, який перешкодив руху карети швидкої допомоги у Києві, затриманий, – Нацполіція. ФОТО. URL: https://censor.net/ua/photo_news/3434303/vodiyi_pozashlyahovyka_yakyyi_preshkodjav_ruhu_karety_shvydkoyi_dopomogy_u_kyyevi_zatrymanyi_natpolitsiya (дата звернення: 21.10.2023).
43. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. М.: Наука логики, 1975. Т. 1. 452 с.
44. Головненков П. В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB) : Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Potsdam : Universitätsverlag Potsdam, 2021. 494 с.
45. Горелик И. И. Квалификация преступлений, опасных для жизни и здоровья. Минск : Вышэйшая школа, 1973. 318 с.
46. Горелик И. И. Ответственность за оставление в опасности по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1960. 72 с.
47. Горелик И. И. Ответственность за поставление в опасность по советскому уголовному праву. Минск : Издательство «Высшая школа», 1964. 192 с.

48. Горноста́й А. В. Кримінальна відповідальність за замах на злочин : монографія. Харків : Юрайт, 2013. 232 с.
49. Гришук В. К. Кримінальне право України: загальна частина: навч. посіб. Хмельницький, 2005. 570 с.
50. Данилюк Т. М. Теоретико-прикладні проблеми встановлення моменту закінчення злочину : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутрішніх справ. Львів, 2009. 201 с.
51. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія: підручник. Харків: Право, 2010. 312 с.
52. Дударець Д. В. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються шляхом бездіяльності: порівняльно-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 283–287.
53. Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2003. № 1. С. 84 – 102.
54. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Земельні злочини екологічної спрямованості: від деліктів створення небезпеки до оптимальної законодавчої моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 120–130.
55. Дудоров О., Мовчан Р. Про відмову від конструкції «створення небезпеки для життя, здоров'я людини чи довкілля» у складах злочинів проти довкілля (на прикладі ст. 239 Кримінального кодексу України). *Кримінальна юстиція: quo vadis? V Львівський форум кримінальної юстиції* : збірник матеріалів науково-практичної конференції (19–20 вересня 2019 року). Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 42–50.
56. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
57. Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1955. 212 с.
58. Дякур М. Д. Відмежування замаху на злочин від готування до злочину. *Держава і право*. 2008. № 39. С. 532 – 537.

59. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г - Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2004. 688 с.
60. Желібо Є. П., Зацарний В. В. Безпека життєдіяльності : підручник. Київ: Каравела, 2006. 288 с.
61. Желібо Є. П., Сагайдак І. С. Безпека життєдіяльності : навч. посібник. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2020. 256 с.
62. Жеребкін В. Є. Логіка : підручник. 11-те вид., випр. К.: «Знання», 2011. 262 с.
63. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
64. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
65. Зашкільняк Л. О. Макаревич Юліуш. *Енциклопедія Сучасної України* / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. Т. 18. URL: <https://esu.com.ua/article-60592> (дата звернення: 20.12.2022).
66. Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : МАУП, 2007. 552 с.
67. Кахнич В. Становлення і розвиток наукових концепцій в галузі кримінального права у Львівському університеті в період Австро-Угорщини (1867–1918 років) та їх вплив і значення для сьогодення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Випуск 69. С. 35–41.
68. Кваша О. О. Зміст та значення філософських категорій «можливість» і «дійсність» для кримінально-правових досліджень причинного зв'язку. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 301–305.
69. Кваша О. О. Філософське значення категорій «необхідність» і «випадковість» для кримінально-правової концепції причинності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: Серія юридична*. 2012. № 2 (2). С. 203–212.

70. Кондра М. Я. Склад злочину як гарантія реалізації принципу рівності у кримінальному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 188–190.
71. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.02.2023).
72. Красницький І. В., Щутяк Л. С. Відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 224 с.
73. Крашеніннікова Т. В., Нагорна Ю. А., Подворчан А. З. Словник-довідник юридичної лексики (етимологічні нотатки). Дніпро, 2018. Ч. 1. 94 с.
74. Кривогуз Г. І. Соціальна та екологічна безпека діяльності: навч. посібник. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2014. 556 с.
75. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ: видавництво «Елтон – 2», 2012. 780 с.
76. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін.; за заг. ред. В. М. Бесчастного та О. М. Джужи. Київ: ВД «Дакор», 2018. 386 с.
77. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2010. 456 с.
78. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. 3-тє вид., перероб. та доп. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ: Юридична думка, 2004. 352 с.
79. Кримінальний кодекс України (від статті 1 до статті 146): Закон від 28 грудня 1960 року № 2000-05. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (дата звернення: 16.12.2022).
80. Кримінальний кодекс України (від статті 147 до статті 263): Закон від 28 грудня 1960 року № 2000-05. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14.

- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text> (дата звернення: 16.12.2022).
- 81.Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).
- 82.Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 1 : Загальна частина. 376 с.
- 83.Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 1040 с.
- 84.Кримінальний кодекс України (проект) станом на 22 травня 2023 року.
URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/05/22/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-22-05-2023.pdf> (дата звернення: 09.06.2023).
- 85.Кримінальний кодекс України (проект) станом на 30 грудня 2022 року.
URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/12/30/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-30-12-2022.pdf> (дата звернення: 31.01.2023).
- 86.Кримінальний кодекс України (проект) станом на 30 січня 2023 року.
URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf> (дата звернення: 01.02.2023).
- 87.Кримінальний кодекс України (проект) станом на 14 жовтня 2023 року.
URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 19.10.2023).
- 88.Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. Офіціальний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р. з постатейними матеріалами і додатками. Київ : Державне видавництво політичної літератури УРСР. 1950. 168 с.
- 89.Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. Москва : Госюриздат, 1960. 244 с.

90. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. Москва : Госюриздат, 1958. 219 с.
91. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1969. 231 с.
92. Курс советского уголовного права: Часть Общая / под ред. А. А. Пионтковского. Москва : Наука, 1970. Т. 2. 516 с.
93. Лихова С. Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав-учасниць Європейського Союзу : монографія. Київ : Ред. журн. «Право України», 2012. 88 с.
94. Локтіонова В. В. Створення небезпеки заподіяння фізичної та екологічної шкоди у злочинах проти довкілля. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 219–223.
95. Маломуж С. І. Малозначність діяння в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. 23 с.
96. Маркін В. І. Ст. 180 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду» Кримінального кодексу України: недоліки та шляхи їх усунення. *Форум права*. 2011. № 2. С. 585–589.
97. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : монографія. Харків : Право, 2010. 232 с.
98. Маслова О. О. Вплив обстановки вчинення кримінального правопорушення на суспільну небезпечність діяння. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 163–172.
99. Мельник О. О. Договірне застереження про форс-мажор за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. 197 с.
100. Михлин А. С. Последствия преступления. Москва : Юридическая литература, 1969. 104 с.
101. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 38 с.
102. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 662 с.

103. Мошенець Д. М. Співвідношення необхідної оборони та крайньої необхідності. *Митна справа*. 2013. № Спец. вип. С. 53–57.
104. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
105. Навроцький В. О. Склад злочину: юридична фікція чи правова реальність? *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1 (14). С. 237–239.
106. На Львівщині водій автобуса проїхав залізничний переїзд перед потягом. URL: <https://lviv1256.com/news/na-lvivshchyni-vodiy-avtobusa-proikhav-zaliznychnyy-pereizd-pered-potiahom/> (дата звернення: 21.10.2023).
107. Оробець К. М. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності: зміст та система. *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 травня 2013 р. Одеса, 2013. Ч. 3. С. 76–79.
108. Оробець К. М. Щодо аксіологічного підходу в дослідженнях суспільної небезпечності кримінального проступку. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17 – 19 жовтня 2019 р. Харків : Право, 2019. С. 269–272.
109. Основи юридичної клінічної практики : тлумачний термінологічний словник / за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Дніпро : ДДУВС, 2020. 400 с.
110. Пасічник В. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2011. Вип. 7. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik7/fail/pasichnyk.pdf
111. Панов М. Кримінальна відповідальність та її підстава. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 4. С. 45–52.
112. Панов М. І. Проблеми складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 103–125.
113. Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ : Ін Юре, 2010. С. 258–266.

114. Пашенко О. О. До питання про загрозу спричинення шкоди в кримінальному праві. *Проблеми законності*. Харків, 2007. Вип. 90. С. 141–148.
115. Письменський Є. О. Про проблеми кримінально-правової кваліфікації малозначних діянь. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини*: тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, м. Львів, 16 січня 2016 р. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 138–142.
116. Плисюк Н. М. Основні ознаки перевищення меж необхідної оборони. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2. С. 240 – 246.
117. Повість минулих літ. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13465> (дата звернення: 13.04.2022).
118. Подольська Є. А. Філософія: підручник. Київ: Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. 704 с.
119. Полный свод статутов Казимира Великого. *Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы* / под ред. В. М. Корецкого. Москва: Гос. изд. юрид. лит., 1961. С. 748–765.
120. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови. К.: «Довіра», 2006. 510 с.
121. Порівняльне правознавство: підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2012. 272 с.
122. Постанова Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року (№ 5-221к15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55253289> (дата звернення: 10.12.2021).
123. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 / Відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко; упоряд. К. А. Вислобоков. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1997. 548 с.
124. «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства: навч. посіб. 2-ге вид., змін. та доп. Харків: Право, 2017. 392 с.

125. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ МОЗ України № 6 від 17 січня 1995 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 21.10.2023).
126. Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01 березня 2013 року № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13#Text> (дата звернення: 12.10.2023).
127. Про критичну інфраструктуру : Закон від 16.11.2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 01.12.2023).
128. Проїхав перехід перед жінкою з візочком. На Львівщині розшукали порушника по камерах. URL: <https://suspilne.media/580645-proihav-perehid-pered-zinkou-z-vizockom-na-lvivsini-rozsukali-porusnika-po-kamerah/> (дата звернення: 21.10.2023).
129. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 7 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text> (дата звернення: 20.07.2021).
130. Про судову практику у справах про необхідну оборону: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-02> (дата звернення 07.05.2019).
131. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посібник. Львів : Медицина і право, 2021. 256 с.
132. Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 10–16.

133. Рудковська М. Р. Суспільна небезпека як ознака поняття злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутрішніх справ. Львів, 2017. 187 с.
134. Русская правда. Пространная редакция. Текст по Троицкому списку. Перевод В. Н. Сторожева. *Хрестоматия по истории государства и права России* / Составитель Ю. П. Титов. Москва : «ПРОСПЕКТ», 1997. С. 9–27.
135. Севастьянова Т. Є. Малозначність діяння за кримінальним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 18 с.
136. Сень І. З. Спеціальні норми у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020. 280 с.
137. Ситько О. М., Шаповаленко Н. М. Словник юридичних термінів іншомовного походження. Одеса, 2013. 44 с.
138. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 3-тє вид. Київ : Алерта; ЦУЛ, 2011. 524 с.
139. Сорока О. О. Реалізація практики Європейського суду з прав людини у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 254 с.
140. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 р. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. л-ра, 2002. 464 с.
141. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 р. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. л-ра, 2003. 560 с.
142. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 р. : У 2 кн. Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. л-ра, 2004. 568 с.
143. Стаховська Н. Ф. Зміни у лексико-семантичній структурі української мови. URL: http://www.confcontact.com/2015-nauka-v-informatsionnom-prostranstve/fl2_stahovska.htm (дата звернення: 14.11.2021).

144. Судебник великого князя Казимира Ягайловича (переклад українською мовою). С. Г. Ковальова *Судебник великого князя Казимира Ягайловича 1468 року* : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ, 2009. С. 49–52.
145. Сухонос В. В., Сухонос В. В. (мол.) *Склад злочину: закон, теорія та практика*: монографія. Суми : Університетська книга, 2018. 200 с.
146. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. Київ : Знання, 2010. 270 с.
147. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. С.-Петербург, 1902. Т. 1. 823 с.
148. Терлюк І. Я. *Історія держави і права України* : навч. посіб. Київ: Атіка, 2011. 944 с.
149. Терлюк І. Я. *Огляд історії кримінального права України* : навч. посібник. Львів : Ліга-Прес, 2007. 92 с.
150. Тимейко Г. В. *Общее учение об объективной стороне преступления*. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1977. 216 с.
151. Тихий В. П. *Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види*. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 31–46.
152. Тихий В. П. *Готування до злочину (коментар статті 14 Кримінального кодексу України)*. *Вісник Конституційного Суду України*. 2004. № 3. С. 70 – 72.
153. Тихий В. П. *Поняття безпеки людини і її правове забезпечення*. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1 (6). С. 21–40.
154. Тихомиров М. Н., Епифанов П. П. *Соборное уложение 1649 года* : Учебное пособие для высшей школы. Москва : Издательство Московского университета, 1961. 444 с. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/1649/whole.htm>
155. Товстопят Г. В., Мананкова І. В. *Малозначність діяння у злочинах з формальним складом*. *Молодий вчений*. 2017. № 12 (52). С. 331–334.
156. Толлок А. О., Крюковська О. А. *Безпека життєдіяльності* : навч. посібник. Дніпродзержинськ, 2011. 215 с.

157. Уголовное уложение. Высочайше утвержденное 22 марта 1903 г. С.-Петербург : Сенатская типография, 1903. 144 с.
158. Уголовный кодекс Грузии. Контрольный текст по состоянию на 01.10.2019 № 5041. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/16426/212/ru/pdf> (дата звернення: 15.06.2022).
159. Уголовный Кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2022). URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252&pos=5;-108#pos=5;-108 (дата звернення: 20.06.2022).
160. Угрехелидзе М. Г. Проблема неосторожной вины в уголовном праве. Тбилиси : Мецниереба, 1976. 132 с.
161. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
162. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ. С.-Петербургъ : Въ типографіи Второго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи. 1845. 922 с.
163. Ус О. В. Кваліфікація малозначного діяння. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 2 (60). С. 58–63.
164. Ус О. В. Склад злочину як підстава кримінально-правової оцінки вчиненого діяння. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4/2. С. 196–201.
165. Уставъ о наказанияхъ, налагаемыхъ мировыми судьями / Судебные уставы 20 ноября 1864 года : съ изложениемъ разсужденій, на коихъ они основаны. Ч. 4. 2-е изд., доп. Санкт-Петербургъ : Въ Типографіи Второго Отделенія Собственной Е. И. В. Канцеляріи, 1867. 200 с.
166. Ухвала Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у справі № 5-1кс14 від 06.03.2014. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/37908428>
167. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони. Київ : Атіка, 2004. 280 с.

168. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. Москва: Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
169. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін. ; НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
170. Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-правової політики України : монографія. Київ : Атіка, 2005. 124 с.
171. Хавронюк М. І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право.иа.* 2017. № 1. С. 5–9.
172. Хавронюк М. І. Нотатки до реформи публічно-правових деліктів. *Вісник кримінального судочинства.* 2015. № 1. С. 250–256.
173. Хім'як Ю. Б. Гармонізація кримінального права України з практикою Європейського суду з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 270 с.
174. Цвіркун Н. Ю. Щодо ролі наступності в реформуванні кримінального законодавства. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2019. № 2 (21). С. 34–42.
175. Церетели Т. В. Деликты создания опасности. *Советское государство и право.* 1970. № 8. С. 56–64.
176. Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве. Москва : Юрид. лит., 1963. 383 с.
177. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5543> (дата звернення: 12.10.2023).
178. Шапченко С. Д. Склад злочину як кримінально-правовий феномен: сутність та основні форми існування. *Вісник Академії адвокатури України.* 2009. Число 1 (14). С. 240–243.
179. Шевчук В. В., Охман О. В. Об'єкт злочину за кримінальним правом України. *Університетські наукові записки.* 2006. № 2 (18). С. 234–239.

180. Щербініна І. Ю. Суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення: поняття, види, функції, вплив на кваліфікацію : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2023. 233 с.
181. Якімець Т. І. Крайня необхідність за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 14 с.
182. Ярмиш Н. М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 39 с.
183. Brincat and Others v. Malta. 24.07.2014. Applications nos. 60908/11, 62110/11, 62129/11, 62312/11 and 62338/11.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-145790%22>}
184. Budayeva and Others v. Russia. 20.03.2008. Applications nos. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-85436%22>}
185. Criminal Code of Canada. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-46.pdf> (дата звернення: 30.06.2022).
186. Criminal Code. Organic Act 10/1995, dated 23rd November, on the Criminal Code. URL: https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (дата звернення: 18.05.2022).
187. Criminal Law of the Republic of Latvia on 17.06.1998. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966> (дата звернення: 14.06.2022).
188. Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2008.328.01.0028.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2008%3A328%3ATOC (дата звернення: 19.01.2022).
189. Dudzik M. Prawo karne wobec narażenia życia i zdrowia ludzkiego na niebezpieczeństwo. Warszawa : Wydawnictwo C. H. Beck, 2014. 322 s.
190. Fernandes de Oliveira v. Portugal. 31.01.2019. Application no. 78103/14. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-189426%22>}

191. Hryniewicz E. Przepięstwa abstrakcyjnego i konkretnego zagrozenia dób prawnych. Warszawa : Wydawnictwo C. H. Beck, 2012. 360 s.
192. Kodeks karny. Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.
URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (data zwrócenia: 22.03.2022).
193. Kolyadenko and Others v. Russia. 28.02.2012. Applications nos. 17423/05, 20534/05, 20678/05, 23263/05, 24283/05 and 35673/05.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-109283%22%22%7D>
194. Mastromatteo v. Italy. 24.10.2002. Application no. 37703/97.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-60707%22%22%7D>
195. M. Özel and Others v. Turkey. 17.11.2015. Applications nos. 14350/05, 15245/05 and 16051/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-158803%22%22%7D>
196. Mučibabić v. Serbia. 12.07.2016. Application no. 34661/07.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-164669%22%22%7D>
197. Osman v. the United Kingdom. 28.10.1998. Application no. 23452/94.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-58257%22%22%7D>
198. Öneriyildiz v. Turkey. 30.11.2004. Application no. 48939/99.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-67614%22%22%7D>
199. Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom. 14.03.2002. Application no. 46477/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-60323%22%22%7D>
200. Penal Code. Act № 45 of 1907. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/PC.pdf> (data zwrócenia: 02.07.2022).
201. Penal Code. 22. 07. 1992. URL: https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20Updated%20on%2012-10-2005.pdf (data zwrócenia: 01.04.2022).
202. Polski kodeks karny z 11.VII.1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego,

- niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. Lwów : Dr. Maksymiljan Bodek. Księgarnia Nakładowa, 1932. 226 s.
203. Renolde v. France. 16.10.2008. Application no. 5608/05.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-88972%22%5D%7D>
204. Spurgeon W. A., Fagan T. P. Criminal Liability for Life-Endangering Corporate Conduct. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 1981. № 72. P. 400–433.
205. Stoyanovi v. Bulgaria. 09.11.2010. Application no. 42980/04.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-101678%22%5D%7D>
206. Suicide in prison by a mentally disturbed young man placed in the ordinary section of the prison. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22fulltext%22:%5B%22Suicide%20in%20prison%20by%20a%20mentally%20disturbed%20young%20man%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22003-3769655-4309313%22%5D%7D>
207. The Indian Penal Code. Act № 45 of 1860. URL: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1860-45.pdf> (дата звернення: 02.07.2022).
208. United States Code. URL: <https://uscode.house.gov/> (дата звернення: 22.06.2022).
209. Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach z dnia 27 maja 1852 № 117 DPP., obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych w Krakowie i we Lwowie oraz Sądu Okręgowego w Cieszynie. Warszawa : Księgarnia F. Hoesicka, 1924. 392 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бурачинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки: стан дослідження проблеми у доктрині кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 245 – 252.
2. Бурачинська Ю. Б. Позитивні зобов'язання держави щодо захисту права на життя від небезпеки відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: кримінально-правовий аспект. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 4. С. 69–81.
3. Бурачинська Ю. Б. Створення небезпеки: історико-правовий аналіз положень кримінального законодавства, що діяло на території України (XI ст. – початок XX ст.). *Наукові перспективи*. 2022. Випуск № 5 (23). С. 346–372.
4. Бурачинська Ю. Б. Поняття «створення небезпеки» у кримінальному праві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 135–149.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Бурачинська Ю. Види деліктів створення небезпеки у Кримінальному кодексі України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXV звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2019 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 83–87.
6. Бурачинська Ю. Ознаки, що характеризують зміст поняття «створення небезпеки», у доктрині кримінального права. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XVIII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (18–19 квітня 2019 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 165–167.

7. Бурачинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки за Статутами Великого князівства Литовського: порівняльний аналіз. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (6–7 лютого 2020 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 112–116.
8. Бурачинська Ю. Цінності, за створення небезпеки заподіяння істотної шкоди яким передбачена кримінальна відповідальність у статтях Особливої частини КК України. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XIX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (24 квітня 2020 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 207–209.
9. Бурачинська Ю. Кримінально-правове значення виокремлення кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 126–130.
10. Бурачинська Ю. Створення небезпеки або створення загрози як складова понятійного апарату кримінального права. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2022 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 145–147.
11. Бурачинська Ю. Кримінальна відповідальність за створення небезпеки за австрійським Кримінальним кодексом 1852 року. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XXI Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (22–23 квітня 2022 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 168–170.

12. Бурачинська Ю. Окремі зауваги до питання про малозначність деліктів створення небезпеки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали ХХІХ звітної науково-практичної конференції (2–3 лютого 2023 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 123–126.
13. Бурачинська Ю. Загальний склад делікту створення небезпеки: за чи проти? *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали ХХІІ Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (28 квітня 2023 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 126–129.

Відомості про апробацію матеріалів дисертації:

1. ХХV звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 7–8 лютого 2019 року, очна форма участі, усна доповідь).
2. ХVІІІ Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 18–19 квітня 2019 року, очна форма участі, усна доповідь).
3. ХХVІ звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 6–7 лютого 2020 року, очна форма участі, усна доповідь).
4. ХІХ Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 24 квітня 2020 року, очна форма участі, усна доповідь).
5. ХХVІІ звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 5–6 лютого 2021 року, очна форма участі, усна доповідь).
6. ХХVІІІ звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 3–4 лютого 2022 року, очна форма участі, усна доповідь).

7. XXI Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 22–23 квітня 2022 року, очна форма участі, усна доповідь).
8. XXIX звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2–3 лютого 2023 року, очна форма участі, усна доповідь).
9. XXII Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 28 квітня 2023 року, очна форма участі, усна доповідь).

Делікти створення небезпеки у вузькому значенні (кримінальні правопорушення створення небезпеки), у яких створення небезпеки (загрози, можливості) є суспільно небезпечним наслідком

Стаття КК України	Склад делікту створення небезпеки у вузькому значенні
ч. 1 ст. 121 КК України	умисне тяжке тілесне ушкодження, тобто умисне тілесне ушкодження, <i>небезпечне для життя в момент заподіяння;</i>
ч. 1 ст. 130 КК України	свідоме <i>поставлення іншої особи в небезпеку зараження</i> вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини;
ч. 1 ст. 142 КК України	незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це <i>створювало небезпеку для її життя чи здоров'я;</i>
ч. 1 ст. 180 КК України	незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або <i>поставило під загрозу зриву</i> релігійний обряд;
ч. 1 ст. 194-1 КК України	умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, якщо ці дії призвели або <i>могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинило небезпеку для життя людей;</i>
ч. 1 ст. 239 КК України	забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок

	порушення спеціальних правил, якщо це <i>створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля;</i>
ч. 1 ст. 239-1 КК України	незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, якщо це <i>створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля;</i>
ч. 1 ст. 240 КК України	порушення встановлених правил охорони надр, якщо це <i>створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля;</i>
ч. 2 ст. 240 КК України	порушення встановлених правил використання надр, якщо це <i>створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля;</i>
ч. 1 ст. 241 КК України	забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це <i>створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля;</i>
ч. 1 ст. 242 КК України	порушення правил охорони вод (водних об'єктів), якщо це спричинило забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел і <i>створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля;</i>
ч. 1 ст. 243 КК України	забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або в межах вод

	<p>виключної (морської) економічної зони України матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це <i>створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря;</i></p>
<p>ч. 3 ст. 243 КК України</p>	<p>неповідомлення спеціально відповідальними за те особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у разі скидання з метою поховання - і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, якщо це <i>створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло завдати шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкодити іншим законним видам використання моря;</i></p>
<p>ч. 1 ст. 244 КК України</p>	<p>невжиття особою, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел небезпеки в зоні безпеки, заходів для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань та енергії, якщо це</p>

	<i>створило небезпеку їх загибелі або загрожувало життю чи здоров'ю людей;</i>
ч. 1 ст. 253 КК України	розробка і здача проектів, іншої аналогічної документації замовнику службовою чи спеціально уповноваженою особою без обов'язкових інженерних систем захисту доквілля або введення (прийом) в експлуатацію споруд без такого захисту, якщо вони <i>створили небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків;</i>
ч. 1 ст. 258 КК України	терористичний акт, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які <i>створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків,</i> якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою;

ч. 1 ст. 267 КК України	порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або інших правил поводження з ними, а також незаконне пересилання цих речовин чи матеріалів поштою або вантажем, якщо це порушення <i>створило небезпеку загибелі людей або настання інших тяжких наслідків;</i>
ч. 1 ст. 270-1 КК України	умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, якщо це призвело або <i>могло призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей;</i>
ч. 1 ст. 272 КК України	порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення <i>створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків;</i>
ч. 1 ст. 273 КК України	порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно <i>створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків;</i>
ч. 1 ст. 274 КК України	порушення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно <i>створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків;</i>

ч. 1 ст. 275 КК України	порушення під час розроблення, конструювання, виготовлення чи зберігання промислової продукції правил, що стосуються безпечного її використання, а також порушення під час проектування чи будівництва правил, що стосуються безпечної експлуатації будівель і споруд, особою, яка зобов'язана дотримувати таких правил, якщо це <i>створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків;</i>
ч. 1 ст. 276 КК України	порушення працівником залізничного, водного або повітряного транспорту правил безпеки руху або експлуатації транспорту, а також недоброякісний ремонт транспортних засобів, колій, засобів сигналізації та зв'язку, якщо це <i>створило небезпеку для життя людей або настання інших тяжких наслідків;</i>
ч. 1 ст. 277 КК України	умисне руйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації, а також інші дії, спрямовані на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан, якщо це спричинило чи <i>могло спричинити аварію поїзда, судна</i> або порушило нормальну роботу транспорту, або <i>створило небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків;</i>
ч. 1 ст. 279 КК України	блокування транспортних комунікацій шляхом влаштування перешкод, відключення енергопостачання чи іншим способом, яке порушило нормальну роботу транспорту або

	<i>створювало небезпеку для життя людей, або настання інших тяжких наслідків;</i>
ч. 1 ст. 281 КК України	порушення правил безпеки польотів повітряних суден особами, які не є працівниками повітряного транспорту, якщо це <i>створило небезпеку для життя людей або настання інших тяжких наслідків;</i>
ч. 1 ст. 282 КК України	порушення правил пуску ракет, проведення всіх видів стрільби, вибухових робіт або вчинення інших дій у повітряному просторі, якщо це <i>створило загрозу безпеці повітряних польотів;</i>
ч. 1 ст. 283 КК України	самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда стоп-краном чи шляхом роз'єднання повітряної гальмової магістралі або іншим способом, якщо це <i>створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків;</i>
ч. 1 ст. 292 КК України	пошкодження чи руйнування магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів, відводів від них, технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації, а також незаконне втручання в роботу технологічного обладнання, якщо ці дії призвели до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів або <i>створили небезпеку для життя людей;</i>
ч. 1 ст. 325 КК України	порушення правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам, а також масовим неінфекційним

	захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або <i>завідомо могли спричинити поширення цих захворювань</i> ;
ч. 1 ст. 326 КК України	порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення мікробіологічних або інших біологічних агентів чи токсинів, інших правил поводження з ними, якщо воно <i>створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків</i> ;
ч. 1 ст. 327 КК України	заготівля, перероблення з метою збуту або збут продуктів харчування чи іншої продукції, радіоактивно забруднених понад допустимі рівні, якщо вони <i>створили загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків</i> ;
ч. 4 ст. 361 КК України	несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, або якщо ці дії вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, якщо вони <i>створили небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення чи інших тяжких наслідків</i> ;
ч. 1 ст. 414 КК України	порушення правил поводження зі зброєю, а також із боєприпасами, вибуховими, іншими речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, а так само з радіоактивними матеріалами, якщо це заподіяло потерпілому

	тілесні ушкодження або <i>створило небезпеку для довкілля</i> ⁴⁵⁰ .
--	--

⁴⁵⁰ Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2023).

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Кримінального кодексу України

Верховна Рада України постановляє:

1. Внести до Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131) такі зміни:

1) доповнити статтю 129-1 такого змісту:

«Стаття 129-1. Створення небезпеки для життя чи здоров'я іншої людини

Порушення спеціальних правил особою, яка зобов'язана їх дотримуватися, що створило небезпеку для життя іншої людини, а також небезпеку заподіяння такій людині тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, –

карається штрафом до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років»;

2) абзац перший частини першої статті 180 викласти в такій редакції:

«1. Незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, -»;

3) абзац другий частини другої статті 130 викласти в такій редакції:

«карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років»;

4) абзац другий частини другої статті 241 викласти в такій редакції:

«караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого»;

5) у статті 242:

абзац другий частини першої викласти в такій редакції:

«карається штрафом від однієї тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи

займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеженням волі на строк до трьох років»;

абзац другий частини другої викласти в такій редакції:

«караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк до п'яти років»;

б) абзац другий частини другої статті 243 викласти в такій редакції:

«караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого»;

7) абзац другий частини другої статті 273 викласти в такій редакції:

«карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до десяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років»;

8) абзац другий частини першої статті 274 викласти в такій редакції:

«карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

2. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Пропозиції щодо вдосконалення санкцій кримінально-правових норм, у яких передбачено покарання за створення небезпеки об'єкту кримінально-правової охорони та реальне заподіяння істотної шкоди

Чинна редакція КК України	Пропонована редакція КК України
<p align="center">Стаття 130. Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби</p> <p>1. Свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, - карається арештом на строк до трьох місяців або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років.</p> <p>2. Зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу, - <i>карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.</i></p>	<p align="center">Стаття 130. Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби</p> <p>1. Свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, - карається арештом на строк до трьох місяців або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років.</p> <p>2. Зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу, - <i>карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.</i></p>
<p align="center">Стаття 241. Забруднення атмосферного повітря</p> <p>1. Забруднення або інша зміна природних властивостей</p>	<p align="center">Стаття 241. Забруднення атмосферного повітря</p> <p>1. Забруднення або інша зміна природних властивостей</p>

<p>атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, -</p> <p>караються штрафом від однієї тисячі восьмисот до трьох тисяч шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого.</p> <p>2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, -</p> <p><i>караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</i></p>	<p>атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, -</p> <p>караються штрафом від однієї тисячі восьмисот до трьох тисяч шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого.</p> <p>2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, -</p> <p><i>караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</i></p>
<p>Стаття 242. Порушення правил охорони вод</p>	<p>Стаття 242. Порушення правил охорони вод</p>

<p>1. Порушення правил охорони вод (водних об'єктів), якщо це спричинило забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел і створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, -</p> <p>карається штрафом від однієї тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк <i>до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк.</i></p> <p>2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, -</p> <p><i>караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.</i></p>	<p>1. Порушення правил охорони вод (водних об'єктів), якщо це спричинило забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел і створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, -</p> <p>карається штрафом від однієї тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, <i>або обмеженням волі на строк до трьох років.</i></p> <p>2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, -</p> <p><i>караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк до п'яти років.</i></p>
<p>Стаття 243. Забруднення моря</p> <p>1. Забруднення моря в межах внутрішніх морських чи</p>	<p>Стаття 243. Забруднення моря</p> <p>1. Забруднення моря в межах внутрішніх морських чи</p>

<p>територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря, а також незаконне скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів - караються штрафом від трьохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p> <p>2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель</p>	<p>територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря, а також незаконне скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів - караються штрафом від трьохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p> <p>2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель</p>
--	--

<p>об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, - караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p>	<p>об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, - караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p>
<p>Стаття 273. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах</p> <p>1. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, - карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p>	<p>Стаття 273. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах</p> <p>1. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, - карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p>

<p>2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -</p> <p><i>карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до десяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</i></p>	<p>2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -</p> <p><i>карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до десяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</i></p>
<p>Стаття 274. Порухення правил ядерної або радіаційної безпеки</p> <p>1. Порухення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, -</p> <p><i>карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</i></p> <p>2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -</p>	<p>Стаття 274. Порухення правил ядерної або радіаційної безпеки</p> <p>1. Порухення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, -</p> <p><i>карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</i></p> <p>2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -</p>

карається позбавленням волі на строк від трьох до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.	карається позбавленням волі на строк від трьох до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.
---	---